

Noora Karppinen

”KYLLÄ KÄNNYKKÄ ON TÄRKEE, EI SIITÄ PÄÄSE MIHINKÄÄN”

Ikäihmiset mobiililaitteiden kotoistajina 2020-luvun alun
Suomessa

Informaatioteknologian ja viestinnän tiedekunta

Pro gradu -tutkielma

Mediatutkimus

Maaliskuu 2022

TIIVISTELMÄ

Noora Karppinen: ”Kyllä kännykkä on tärkeä, ei siitä pääse mihinkään”. Ikäihmiset mobiililaitteiden kotoistajina 2020-luvun alun Suomessa
Pro gradu -tutkielma
Tampereen yliopisto
Informaatioteknologian ja viestinnän tiedekunta
Mediatutkimus /
Media, kulttuuri ja yhteiskunta -maisteriohjelma
Maaliskuu 2022

Tarkastelen tässä pro gradu -tutkielmassa tapoja, joilla ikäihmiset kotoistavat eli sovittavat mobiililaitteita jokapäiväiseen elämäänsä. Mobiililaitteilla tarkoitan älypuhelin, tablettitietokonetta ja kannettavaa tietokonetta. Ikäihmisillä viitataan 70-vuotiaisiin ja tätä vanhempiin henkilöihin. Tutkielmani tavoitteena on valottaa, miten ikäihmiset kotoistavat mobiililaitteita osaksi arkeaan, ja pohtia tätä kautta näiden laitteiden asemaa 2020-luvun alun suomalaisessa yhteiskunnassa koskien kyseistä käyttäjäryhmää mutta myös laajemmin.

Tutkielma nojaa mediatutkimuksen piirissä 1980-luvulta alkaen kehittyneeseen niin kutsuttuun domestikaatioteoriaan. Domestikaatio, josta puhun suomeksi kotoistamisena, on prosessi, jossa käyttäjä kohtaa uusia teknologioita ja sopeuttaa niitä oman elinympäristönsä ja arkensa osaksi. Prosessi jaetaan yleensä neljään vaiheeseen, jotka ovat uuden teknologian 1) hankkiminen tai sen käytön aloittaminen, 2) tilallinen sovittaminen, 3) ajallinen arkeen mukauttaminen ja 4) käyttäjien identiteettiä ja laajemmin yhteiskuntaan nivoutuminen. Erotan tutkielmassani neljä tutkimuskysymystä, joista kukin linkittyy yhteen kotoistamisen vaiheeseen.

Tutkielmani aineiston muodostavat yhdeksän ikäihmisen teemahaastattelut. Haastattelut olivat haastatteluhetkellä 71–82-vuotiaita ja asuivat Etelä-Suomessa. Tein haastattelut kesällä 2021 kasvotusten tai etäyhdellä. Haastattelujen jälkeen litteroin ja anonymisoin aineiston ja analysoin sen lähiluvun ja sisällönanalyysin keinoin.

Tutkimukseeni osallistuneet ikäihmiset käyttävät säännöllisesti kahta tai kolmea mobiililaitetta, joista jokaisella on omanlaisiaan käyttötapoja. Kotiloissa tutkittavat käyttävät laitteita vapaasti, mutta julkisissa tiloissa käyttö on jossain määrin erilaista. Julkisissa tiloissa tutkittavat käyttävät laitteitaan harkiten ja huolehtivat, että häiritsevät muita ihmisiä mahdollisimman vähän.

Tutkittavilla on joitakin mobiililaitteisiin liittyviä rutiineja, ja kokonaisuudessaan laitteiden käyttömäärät ovat varsin kohtuullisia. Se, miten tärkeitä mobiililaitteet ovat tutkittavien arjessa vaihtelee jonkin verran, mutta valtaosa pitää laitteita todella tärkeinä. Tärkeys liittyy erityisesti kahteen asiaan: laitteiden mahdollistamaan yhteydenpitoon ja yhteiskunnan kehityksessä mukana pysymiseen.

Tutkimuksessani esiin nousseet kotoistamisen tavat vahvistavat havaintoa, että mobiililaitteiden asema 2020-luvun alun Suomessa on keskeinen. Mobiililaitteet ovat nyky-yhteiskunnassa lähestulkoon välttämättömiä hyödykkeitä, ja ilman niitä eläminen näyttäytyy hyvin hankalana. Laitteet ovat myös näkyvä ja kuuluva osa julkista tilaa, mistä seuraa, että laitteiden käyttäjien yksityinen maailma vuotaa osin julkisen alueelle. Mobiililaitteet tarjoavat paljon hyötyjä ja huvia, mutta kääntöpuoli on liiallisen, jopa addiktiivisen käytön uhka, jonka tutkimani ikäihmiset selvästi tunnistavat.

Asiasanat: domestikaatio, kotoistaminen, mobiililaitteet, ikäihmiset, älypuhelin

Tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck -ohjelmalla.

Sisällysluettelo

1 JOHDANTO	1
1.1 Domestikaatioteoria vai teknologian hyväksymismalli?	2
1.2 Miksi kotoistamista on syytä tutkia?	3
1.3 Työn rakenne	5
2 MOBIILILAITTEIDEN KEHITYS SUOMESSA	7
2.1 Lankapuhelimesta älypuhelimeen	7
2.2 Reikäkorttikoneesta tablettiin	14
3 IKÄIHMISTEN MOBIILILAITTEIDEN KÄYTÖN AIEMPI TUTKIMUS	19
4 VIITEPISTEENÄ DOMESTIKAATIOTEORIA	24
4.1 Domestikaatioteorian tausta ja käsitteet	24
4.2 Kontekstina koti ja kotitalous	26
4.3 Kotoistamisen neljä vaihetta	28
4.4 Tutkimusesimerkkejä	30
5 MOBIILILAITTEIDEN KOTOISTAMISTA TUTKIMASSA	33
5.1 Tutkimusongelma ja -kysymykset	33
5.2 Ikäihmisen määritelmä ja omat tutkittavani	34
5.3 Aineiston tuottaminen, käsittely ja erittely	36
6 IKÄIHMISET MOBIILILAITTEITA KOTOISTAMASSA	40
6.1 Ikäihmisten mobiililaitteiden hankkiminen ja käyttötavat	40
6.2 Mobiililaitteet ikäihmisten kotona ja kodin ulkopuolisissa tiloissa	46
6.3 Mobiililaitteet osana ikäihmisten arjen rutiineja	51
6.4 Mobiililaitteiden merkitys ikäihmisten elämässä	56
7 POHDINTA JA ARVIOINTI	64
7.1 Ikäihmisten kotoistamisen tavat pähkinänkuoressa	64
7.2 Mobiililaitteiden kotoistaminen, ikäihmiset ja yhteiskunta	67
7.3 Työn arviointi	70
7.4 Jatkotutkimuksen aiheita	72
LÄHTEET	74
LIITE 1	

1 JOHDANTO

Nuoret opettavat ikäihmisille digitaitoja, mutta silti on paljon digipudokkaita. Mukaan opettamiseen tarvittaisiin kärsivällisiä kokeneita pedagogeja, jotka tajuavat iän vaikutuksen omaksumiskykyyn. Ei vanhan ihmisen pää ota vastaan uutta niin kuin nuorten, ainakaan pysyvästi. Tietotekniikka on mutkikasta ja alati muuttuvaa, kuten tiedetään. Eilen opittu ei toimikaan tänään. Päätään saa lyödä seinään jatkuvasti. Turhauttaa. Suututtaa. Lopulta alkaa koko tietokone inhottaa.

Näin aloitti eläkeläinen Hilikka Syväniemi mielipidekirjoituksensa, joka julkaistiin Helsingin Sanomien verkkosivuilla lauantaina 30.10.2021¹ ja paperilehdessä päivää myöhemmin. Kirjoituksessa Syväniemi harmitteli nykytilannetta, jossa puhelinpalvelut toimivat satunnaisesti, pankkiasiat hoidetaan pitkälti muualla kuin pankissa ja bussi- tai junalippuja ei voi ostaa kulkuneuvoista, vaan ne on hankittava etukäteen netin kautta. Lopuksi Syväniemi nimesi kirjoituksensa hätähuudoksi yhteiskunnasta pudotettujen puolesta ja toivoi arvostusta niin sanotuille boomereille². Seuraavalla viikolla Helsingin Sanomissa julkaistiin uutinen³, johon oli haastateltu Syväniemeä ja apulaisprofessori Sakari Taipaleta Jyväskylän yliopiston ikääntymisen ja hoivan tutkimuksen huippuyksiköstä. Uutisen mukaan Syväniemen kirjoitusta luettiin paljon, ja siinä esiin nostetut tuntemukset olivat tuttuja paitsi monille ikääntyneille myös nuoremmille ihmisille. Apulaisprofessori Taipale kertoi jutussa, että ikäihmisten digitaidoissa on suurta vaihtelua, ja asioiden hoitaminen digitaalisesti voi olla ensimmäinen asia, jossa muutoin aktiivinen ihminen tarvitsee ulkopuolisten apua.

Tämä pro gradu -tutkielma sai kipinänsä hyvin samansuuntaisista huomioista. Kun aloitin tutkielmaseminaarin, mielessäni oli lähipiirissä tekemäni havainto, että suurin piirtein samanikäisillä ikäihmisillä tuntui olevan varsin eritasoisia digitaitoja sekä eroja siinä, miten he suhtautuvat tietoteknisiin laitteisiin. Havaintojeni pohjalta aloin pohtia, miksi yksi oppii esimerkiksi älypuhelimien käytön nopeasti, kun taas jollekulle toiselle uusi laite voi tuottaa mielipahaa ja

¹ Helsingin Sanomat 30.10.2021: 'Tämä on hätähuuto boomerien puolesta'. <https://www.hs.fi/mielipide/art-200008370702.html>

² Englannin sana boomer viittaa Yhdysvalloissa vuosina 1946–1964 syntyneisiin suuriin ikäluokkiin eli baby boomereihin. Suomessa vastaavat suuret ikäluokat syntyivät vuosina 1945–1950. https://www.kotus.fi/nyt/kuukauden_sana/kuukauden_sanat_2021/kuukauden_sana_lokakuussa_2021_on_boomer.36958.news

³ Helsingin Sanomat 5.11.2021: 'Hilikka Syväniemi tuskailee jo nyt, osaako hän ostaa joulukuussa bussilipun Helsinkiin – "Boomeri" kertoo nyt, millaista on elää jatkuvassa digipelossa'. <https://www.hs.fi/kotimaa/art-200008372507.html>

epäonnistumisen kokemuksia. Näistä pohdinnoista muotoutui tutkimukseni aihe eli ikäihmisten suhde mobiililaitteisiin heidän jokapäiväisessä elämässään.

Tarkempi tutkimusongelmani on kaksiosainen ja koskee tapoja, joilla suomalaiset ikäihmiset sovittavat mobiililaitteita osaksi arkeaan, sekä sitä, mitä tämä kertoo mobiililaitteiden asemasta 2020-luvun alun suomalaisessa yhteiskunnassa. Työni teoreettisena jalansijana toimii mediatutkimuksen ja tieteen- ja teknologiantutkimuksen piirissä kehittynyt niin kutsuttu domestikaatioteoria. Termi domestikaatio, josta käytän suomenkielistä käännöstä kotoistaminen, viittaa prosessiin, jossa käyttäjät kohtaavat uusia teknologioita ja sopeuttavat niitä elinympäristönsä rakenteisiin sekä omiin arvoihinsa ja arkensa rutiineihin (Berker ym. 2006, 2). Ikäihmisillä tarkoitan tässä tutkimuksessa 70-vuotiaita ja sitä vanhempia henkilöitä (ikärajauksesta tarkemmin luvussa 5.2), ja mobiililaitteilla viitataan älypuhelimiin, tablettitietokoneisiin ja kannettaviin tietokoneisiin.

Olen eriyttänyt edellä kuvatusta tutkimusongelmasta neljä empiiristä tutkimuskysymystä, jotka koskevat ikäihmisten mobiililaitteiden hankintaa, laitteiden käyttötapoja kotona ja kodin ulkopuolisissa tiloissa, laitteiden asettumista osaksi ikäihmisten arjen rutiineja sekä ikäihmisten laitteille antamia merkityksiä. Täsmennän empiirisen tutkimusasetelman luvussa 5.1. Tutkimusongelmasta keskustelen työn päätösluvussa. Tutkimuksen aineiston muodostavat yhdeksän ikäihmisen teemahaastattelut, joita tarkastelen lähiluvun ja sisällönanalyysin keinoin.

1.1 Domestikaatioteoria vai teknologian hyväksymismalli?

Kun suunnittelin tätä tutkielmaa, pohdin, lähestynkö aiheitani domestikaatioteorian vai teknologian hyväksymismallin (TAM, technology acceptance model) näkökulmasta. Kuten mediatutkija Minna Saariketo (2020, 40) toteaa väitöskirjassaan, domestikaation tutkimuksessa keskitytään teknologian käyttäjien teknologioille antamiin merkityksiin. Toisin sanoen mielenkiinto on teknologian käyttäjien omissa kokemuksissa ja heidän tavoissaan käyttää teknologiaa osana arkea. Tietojärjestelmätieteen professori Fred Davisin vuonna 1986 esittelemässä teknologian hyväksymismallissa lähtökohta on hyvin erilainen. Malli on suunniteltu selittämään tietojärjestelmien käyttöönottoa, ja siinä mielenkiinto kohdistuu ulkoisiin muuttujiin, kuten jonkin työkalun toimivuuteen, käyttäjien koulutustasoon tai johdolta saatavaan tukeen. Ulkoisten muuttujien katsotaan vaikuttavan käyttäjien kokemaan helppokäyttöisyyteen (perceived ease of

use) ja heidän havaitsemaansa hyödyllisyyteen (perceived usefulness), jotka puolestaan vaikuttavat käyttäjien asenteisiin, uskomuksiin ja aikomuksiin ja tätä kautta takaisin järjestelmien käyttöön. (Legris, Ingham & Collerette 2003, 191–196.) Jos olisin valinnut tämän lähestymistavan, tarkastelisin, miten tutkittavat toimivat suhteessa tietojärjestelmiin – tai tässä tapauksessa suhteessa mobiililaitteisiin – ja pyrkisin tunnistamaan ulkoisia muuttujia, jotka vaikuttavat laitteiden käyttöön joko myönteisesti tai kielteisesti. Lähestymistapa olisi voinut tuottaa kiinnostavia tutkimustuloksia, mutta olisi myös johtanut siihen, että katsoisin ikäihmisiä ikään kuin ulkopuolelta, mitä en halunnut tutkimuksessani tehdä.

Valitsin domestikaatioteorian, koska halusin kuulla ikäihmisten kokemuksia mobiililaitteista heidän itsensä kertomana. Nähdäkseni tämä ikäryhmä on jäänyt ainakin jossain määrin sivuun mobiililaitteita ja digitalisaatiota koskevasta julkisesta keskustelusta, ja koen tärkeäksi tuoda heidän ääntään kuuluviin. Lisäksi kiinnostukseni kohdistuu mobiililaitteiden asemaan ja merkitykseen arjen tasolla. Haluan selvittää, mitä kaikkea ikäihmiset mobiililaitteilla tekevät, miten laitteita käytetään eri vuorokauden aikoina ja miten laitteet on sijoitettu arjen ympäristöihin, kuten koteihin ja kesämökeille. Domestikaatioteoria tarjoaa tämän tavoitteen toteuttamiseksi oivallisen työkalun.

1.2 Miksi kotoistamista on syytä tutkia?

Ikäihmisten mobiililaitteiden kotoistaminen yhdistyy kahteen yhteiskunnallisesti hyvin merkittävään kehityskulkuun. Suomen itsenäisyyden juhlarahasto eli Sitra listaa vuonna 2020 julkaistussa selvityksessään viisi kyseisen vuoden megatrendiä, joista yksi on väestön ikääntyminen ja monimuotoistuminen ja toinen teknologian sulautuminen osaksi arkea ja yhteiskuntaa (Sitra 2020, 3). Tilastokeskuksen (2018a) mukaan Suomessa oli vuonna 2020 reilut 1,2 miljoonaa yli 65-vuotiasta.⁴ Kun lukua verrataan vuosituhaten taitteeseen, jolloin se oli noin 777 000, huomataan, kuinka voimakkaasti ikäihmisten määrä on lisääntynyt. Tulevina vuosikymmeninä määrän odotetaan jatkavan kasvuaan siten, että vuonna 2050 ikäihmisiä on lähes 1,6 miljoonaa, mikä on lähes 30 % koko väestöstä. (Emt.) Tilastojen perusteella ikäihmiset ovatkin jo nyt ja

⁴ Koska tilasto on vuodelta 2018, vuoden 2020 luku on arvio. Tuoreemmista väestöennusteista ei löydy täysin vastaavaa taulukkoa.

enenevästi tulevaisuudessa erittäin merkittävä mobiililaitteiden ja digitaalisten palveluiden käyttäjäryhmä.

Teknologian sulautuminen arkeen ja osaksi yhteiskunnan toimintoja tarkoittaa käytännössä esimerkiksi tekoälysovellusten ja terveysteknologioiden yleistymistä ja algoritmien vallan kasvua. Kun yhä useammat asiat hoidetaan tulevaisuudessa digitaalisilla alustoilla, teknologiataitojen merkitys korostuu. Tähän liittyen yhteiskunnan haasteiksi nousevat esimerkiksi kaikkien kansalaisten mukana pitäminen ja yhdenvertaisten mahdollisuuksien turvaaminen. (Sitra 2020, 38–40.)

Suomessa digitalisaatio ja yhteiskunnan teknologisoituminen ovat verrattain pitkällä, mistä kertovat esimerkiksi korkeat sijoitukset niin sanotussa Digibarometrissä. Barometri mittaa digitaalisuuden hyödyntämistä eri maissa kolmella tasolla ja kolmella pääsektorilla. Mitattavia tasoja ovat edellytykset, käyttö ja vaikutukset ja sektoreita yksityinen, julkinen ja kansalaiset. Vertailussa on mukana 22 maata, ja Suomi on sijoittunut aina kolmen kärkeen. (Digibarometri 2021.) Menestys vertailussa ei toki tarkoita, että digitalisaatio olisi valmis, ja sen edistäminen onkin ollut keskeisessä roolissa esimerkiksi viime vuosien hallitusohjelmissa. Juha Sipilän hallituksen ohjelmassa digitalisaatio otettiin huomioon lähes kaikissa kärkihankkeissa, ja yksi kärkihanke keskittyi julkisten palveluiden digitalisointiin.⁵ Tätä kirjoittaessani istuva Sanna Marinin hallitus tukee kehitystä Digitalisaation edistämisen ohjelmalla, joka kannustaa viranomaisia tarjoamaan palveluitaan yhä enemmän digitaalisessa muodossa.⁶ Euroopan unionin tasolla digitalisaation edistäminen näkyy esimerkiksi komission painopisteissä, joista yksi liittyy Euroopan digitaaliseen valmiuteen. Komissio on nimennyt kuluvan vuosikymmenen digitaaliseksi vuosikymmeneksi, jonka aikana pyritään kehittämään muun muassa väestön digiosaamista, julkisten palvelujen digitalisointia ja yritysten digimuutosta.⁷

Kun Suomessa on noin 1,2 miljoonaa yli 65-vuotiasta, ja samaan aikaan yhteiskuntaamme rakennetaan yhä läpikotaisemmin digitalisaation ja älyteknologioiden varaan, on oleellista kiinnittää huomiota tähän merkittävään käyttäjäryhmään. Jotta mahdollisimman moni suomalainen voisi nyt ja tulevaisuudessa elää jokapäiväistä elämäänsä mahdollisimman sujuvasti, tarvitsemme tietoa esimerkiksi juuri ikäihmisten mobiililaitteiden käytöstä. Kun tiedämme, mitä

⁵ <https://vm.fi/digitalisoidaan-julkiset-palvelut>

⁶ <https://vm.fi/digitalisaation-edistamisen-ohjelma>

⁷ https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/europe-fit-digital-age_fi

mobiililaitteita ikäihmiset käyttävät, miten he sovittavat näitä laitteita arkeensa, ja missä asioissa he tarvitsevat laitteiden kanssa apua, käy mahdolliseksi kehittää entistä parempia laitteita ja digipalveluita sekä tarjota entistä parempaa digiopetusta.

Kun otetaan huomioon edellä mainitut kehityskulut ja niiden yhteiskunnallinen tärkeys, on yllättävää, että ikäihmisten mobiililaitteiden käyttöä on tutkittu Suomessa sangen vähän. Viime vuosina on julkaistu muutamia aiheeseen ainakin jollain tavalla liittyviä pro gradu -tutkielmia (esim. Erkkilä 2015; Parviainen 2016; Korpela & Pajula 2020), mutta väitöskirjatasoista tutkimusta en löytänyt lainkaan. Vertaisarvioiduista artikkeleista on syytä mainita jo tässä Virpi Oksmanin (2006) ja Tiina Suopajärven (2015) tutkimukset, joista kerron tarkemmin luvussa 3. Kansainvälisesti ikäihmisten mobiililaitteiden käyttöä on tarkasteltu esimerkiksi kännykän käyttöön liittyvien ongelmien, Whatsappin käytön ja tablettien käytön opettelun näkökulmista. Myös näihin tutkimuksiin palaan luvussa 3.

1.3 Työn rakenne

Tutkielmani koostuu seitsemästä pääluvusta ja näiden alaluvuista. Seuraavassa luvussa eli luvussa 2 käsittelen mobiililaitteiden ja niiden edeltäjien kehitystä ja yleistymistä suomalaisessa yhteiskunnassa. Luvun tarkoitus on havainnollistaa, miten lankapuhelimista ja pöytätietokoneista siirryttiin ensin varhaisiin, nykymittapuulla varsin kömpelöihin mobiililaitteisiin, ja sittemmin koko kansan taskuissa ja laukuissa kulkeviin uskomattoman tehokkaiisiin pieniin tietokoneisiin. Luvussa 3 esittelen ikäihmisten mobiililaitteiden käyttöön liittyvää aiempaa tutkimusta eurooppalaisessa kontekstissa. Valtaosa tästä tutkimuksesta keskittyy perinteiseen kännykkään tai moderniin älypuhelimeen.

Luku 4 käsittelee domestikaatioteoriaa. Tuossa luvussa käyn läpi teorian perusteita ja historiaa, pohdin domestikaation kannalta keskeisten tilaelementtien eli kodin ja kotitalouden merkitystä ja avaen domestikaation prosessista tunnistettuja kotoistamisen vaiheita. Luvun lopuksi käyn läpi domestikaatioon liittyvää aiempaa tutkimusta.

Luvussa 5 täsmennän tutkimusongelmani ja siihen liittyvät empiiriset tutkimuskysymykseni. Lisäksi kuvailen tutkielmassani kiinnostuksen kohteena olevaa ikäryhmää ja kerron, miten käytännössä rajasin ja rekrytoin oman tutkittavajoukkoni. Luvun lopussa avaen tutkimusaineistoni tuottamista, käsittelyä ja erittelyä. Luvussa 6 raportoin empiirisen tutkimukseni tulokset tutkimuskysymys

kerrallaan. Luvussa 7 tiivistän tutkimustulokseni ja tarkastelen tutkimusongelmani toista osaa eli sitä, mitä ikäihmisten kotoistamisen tavat kertovat mobiililaitteiden asemasta laajemmin tässä käyttäjäryhmässä sekä yleisemmin suomalaisessa yhteiskunnassa. Luvun lopuksi arvioin työn sujumista ja matkan varrella tekemiäni valintoja sekä esitän muutamia jatkotutkimuksen aiheita.

2 MOBIILILAITTEIDEN KEHITYS SUOMESSA

Tässä luvussa käsittelen mobiililaitteiden ja niiden edeltäjien kehitystä ja yleistymistä suomalaisessa yhteiskunnassa. Alaluvussa 2.1 tarkastelen puhelimen kehitystä alkaen lankapuhelimesta ja ulottuen nykyisin kaikkialla mukana kulkevaan älypuhelimeen. Alaluvussa 2.2 avaatan tietokoneen kehitystä ja tietokoneiden saapumista suomalaisiin koteihin. Luvun lopussa käsittelen lyhyesti tablettitietokoneita. Koska työni sijoittuu suomalaiseen kontekstiin, nojaudun pääasiassa tiettyjen suomalaisten kulttuurihistorioitsijoiden asiaa koskeviin tutkimuksiin.⁸

2.1 Lankapuhelimesta älypuhelimeen

Suomen ensimmäinen puhelu puhuttiin tiettävästi joulukuussa 1877. Puhelin kuului helsinkiläiselle metallitehtailijalle Johan Nissiselle, ja puhelinlinja kulki hänen pihallaan konttorin ja myymälän välillä. Ensimmäisestä puhelusta kirjoittivat esimerkiksi Suomen Wirallinen lehti ja Kuopiossa ilmestynyt Tapio-sanomalehti. Pian ensimmäisen puhelun jälkeen niin sanottuja telefoonikoneita kaupattiin jo ahkerasti, ja esimerkiksi Suomen puhelintoiminnan isäksi kutsuttu Daniel Johannes Wadén oli lähettänyt myyntimiehiään ympäri Suomen. Nämä varhaiset puhelimet olivat kuitenkin siinä määrin kalliita, että niitä hankkivat lähinnä rikkaat tehtailijat ja yrittäjät. (Immonen 2002, 14–17.) Hieman useampien suomalaisten ulottuville puhelin alkoi tulla 1900-luvun vaihteessa, kun laitteiden hinnat laskivat ja palkkataso nousi. Periaatteessa puhelimen saattoi hankkia esimerkiksi virkamies tai jopa tavallinen työläinen, mutta vielä 1920-luvun alussa yksityiskäyttöön tarkoitettu puhelin oli pitkälti ylellisyyttä. (Emt., 71.)

Seuraavien vuosikymmenten aikana lankapuhelinten määrä kasvoi ensin hitaasti ja sitten kiihtyvään tahtiin. Varhaisissa tilastoissa yleistymistä kuvattiin tunnusluvulla, jossa puhelinten määrä ilmoitettiin sataa asukasta kohden.⁹ Vuonna 1945 puhelimia oli koko Suomessa noin viisi ja vuonna 1955 noin kahdeksan sataa asukasta kohden. Vuonna 1960 tunnusluku nousi kymmeneen ja vuonna 1970 lähes kahteenkymmeneen. Suurimmillaan lankapuhelinten määrä oli 1990-luvun alussa, noin 55 puhelinta sataa asukasta kohden. Kun tarkastellaan lankapuhelimen yleistymistä,

⁸ Lankapuhelimen käyttöönotosta kansainvälisesti ks. esim. Fischer (1992) ja matkapuhelimen historiasta esim. Agar (2003). Tietokoneen historiasta ja kehityksestä esim. Campbell-Kelly & Aspray (2004).

⁹ Tunnuslukua on pidetty ongelmallisena, koska se vaihteli sekä puhelinten määrän että asukasmäärän mukaan. Koska lankapuhelin palveli yleensä koko kotitaloutta, olisi ollut luontevaa verrata puhelinten määrää kotitalouksien määrään. Kotitalouksien määrän tilastointi alkoi Suomessa vasta 1950-luvulla. (Tilastokeskus 2007.)

on syytä nostaa esiin maantieteellinen epätasaisuus: ensin puhelimet tulivat suuriin kaupunkeihin, joista ne levisivät pieniin kaupunkeihin ja lopulta maaseudulle. Kaupunkien saama etumatka näkyi puhelintiheyksien vertailuissa vielä 1980-luvulla, kun Helsingissä oli noin 70 puhelinta sataa asukasta kohden ja muualla Suomessa alle 40. (Tilastokeskus 2007.) Paitsi maantieteellisesti puhelimen omistaminen oli pitkään epätasaista myös ihmisryhmien välillä. Esimerkiksi 1960-luvun alussa puhelimen omistamiseen vaikuttivat yhteiskuntaluokka, koulutustaso ja varallisuus. Yrittäjillä, toimihenkilöillä ja korkeasti koulutetuilla puhelimia oli suhteessa enemmän kuin työntekijöillä ja matalasti koulutetuilla. Jos omisti asunnon, omisti todennäköisesti myös puhelimen, kun taas vuokralla asuvilla puhelimia oli selvästi vähemmän. (Immonen 2002, 142.)

Kun lankapuhelin yleistyi, yhteiskunnassa heräsi tarve ohjeistaa kansalaisia sen käyttöön. Asiaa tutkinut kulttuurihistorioitsija Kari Immonen (2002) huomauttaa, että puhelimen ”vääränlainen” käyttö herätti närää, ja asiasta kirjoitettiin esimerkiksi sanomalehdissä. Vääränlaisimpana käyttönä kirjoittajat pitivät turhanpäiväistä lörpöttelyä, joka kuormitti linjoja ja haittasi näin muita käyttäjiä. Lörpöttelyn sijaan puhelimen käyttäjiä ohjattiin tiiviiseen ilmaisuun ja turhien kyselyjen välttämiseen. Lisäksi annettiin ohjeita esimerkiksi siihen, miten puhelimeen vastataan ja miten soittaja tiedustelee kohteliaasti tavoittelemaansa henkilöä. Lapsille puhelinvalmistusta tarjosi Puhelinyhdistyksen vuonna 1962 julkaisema *Puhelin puntarissa* -opas. Opas oli suunnattu kansakoululaisille, ja sitä voitiin käyttää esimerkiksi äidinkielen tunnilla. Myös lasten oppaassa yksi keskeinen ohje oli turhan lörpöttelyn välttäminen.¹⁰ (Emt., 143–147.)

1950-luvun lopulla kotitalouksiin alettiin kaupata niin sanottuja kakkospuhelimia. Jos talouteen hankittiin toinen puhelin, se suositeltiin usein sijoitettavaksi keittiöön eli perinteisesti naisille kuuluvalla alueella. Näin puhelin tuli paremmin naisten ulottuville, joskin heidän tapansa käyttää puhelinta herätti myös kritiikkiä, sillä lörpöttely miellettiin erityisesti naisten paheeksi. Immosen (2002) mukaan käsitys oli lähtöisin Yhdysvalloista, josta se siirtyi Suomeen esimerkiksi sanomalehtien käännösjuttujen kautta. Ajatus siitä, että naisten puhelut olivat jollain tavalla vähemmän tärkeitä, näkyi myös tuon ajan puhelinaiheisessa kuvastossa. Puhelimeen puhuvat naiset kuvattiin kotona, ja kuvien tunnelma oli rento, jopa iloinen. Sen sijaan puhelimen puhuva mies istui työpöytänsä ääressä yleensä vakavin ilmein. (Emt., 154–159.) Immosen kuvaama naisten puhelimen käytön arvottaminen linkittyy kiinnostavasti sosiologi Noora Talsin väitöstutkimukseen

¹⁰ Vaikka puhelimesta voi nykyään jutella mielin määrin, lasten puhelimenkäyttöä ohjataan edelleen monin tavoin. Lörpöttelyn välttämisen sijaan kouluissa voidaan opetella esimerkiksi digiturvataitoja.

vuodelta 2014. Talsi tutki kodin teknologioiden domestikaatiota sukupuolen ja sukupolven näkökulmista. Aineiston muodostivat omaelämäkerralliset kirjoitukset, joissa pääasiassa eläkeikäiset kirjoittajat kertoivat suhteestaan eri teknologioihin. Talsi havaitsi, että miehet kuvailivat pääasiassa työhön liittyviä teknologioita eivätkä juuri perustelleet niiden tarpeellisuutta. Sen sijaan naiskirjoittajat perustelivat ahkerasti teknologioiden hyödyllisyyttä ja korostivat, miten ne olivat helpottaneet kotitöiden tekemistä. Talsin mukaan hyödyllisyyden perusteleva saattoi kertoa siitä, että naiset eivät halunneet vaikuttaa laiskoilta tai siltä, että käyttäisivät teknologioita huvia vuoksi. (Talsi 2014, artikkeli IV, 3–7.)

Puhelinkulttuurin kehityksestä kertovat myös erilaiset puhelinpalvelut, joita otettiin käyttöön pitkin 1900-lukua. Nykyisten numeropalveluiden edeltäjä numerotiedotus aloitti toimintansa 1900-luvun alkupuolella. Uutispalvelu tuli käyttöön vuonna 1952 ja hätäkeskus vuonna 1954. Ohjelmapalvelusta soittaja sai tietoonsa kuluvaan viikon elokuva-, teatteri- ja oopperaohjelmiston, ja Levyuutuudet-palveluun soittamalla sai kuunneltavaksi musiikkia. (Immonen 2002, 149–153.) Kuten esimerkit osoittavat, puhelimen käyttö ei ollut enää vain soittamista ja vastaamista. Ensimmäisistä telefontelefonikoneista oli tultu siihen, että lankapuhelimen avulla saattoi hoitaa eri elämäntilanteisiin sisältyviä asioita. Kaikkiaan lankapuhelin muutti suomalaisten elämää merkittävästi. Se toi mahdollisuuden – ensin rikkaille ja sitten koko kansalle – reaaliaikaiseen kommunikointiin kaukanakin olevien ihmisten kanssa. Esimerkiksi yhteydenpito toisella paikkakunnalla asuviin tuttaviihin oli lankapuhelimella helpompaa ja nopeampaa kuin koskaan ennen. Kuten edellä kerroin, lankapuhelinten määrä oli suurimmillaan 1990-luvun alussa. Noihin aikoihin yhä useampi suomalainen hankki käyttöönsä myös uuden kannettavan laitteen eli matkapuhelimen, jonka yleistymisen johtaisi lopulta lankapuhelimen katoamiseen.

Siirtymä matkapuhelimen aikaan

Ensimmäinen askel kohti käyttäjän mukana kulkevaa puhelinta oli autoradiopuhelin eli ARP. Niko Kettusen ja Timo Paukun (2014) historiikin mukaan autoradiopuhelimet toimivat niitä varten rakennetussa erillisessä verkossa, joka otettiin käyttöön keväällä 1971. Puhelin oli nimensä mukaisesti osa autoa: luuri pultattiin kojelautaan, ja radio-osa sijoitettiin yleensä takakonttiin. Nykymittapuulla puhelimen käyttö oli kömpelöä, sillä soittaessa piti tietää paitsi oma sijainti myös se, minkä välityskeskuksen alueella puhelun vastaanottaja oli. Jos kesken puhelun siirtyi

kuuluvuusalueen ulkopuolelle, puhelu katkesi, sillä ARP-verkko ei osannut välittää puhelua verkon solujen välillä. Lisäksi puhelin oli kallis, nykyrahassa noin 4000 euroa, ja sen ostamiseen vaadittiin erillinen radiolupa. Eniten ARP-verkon käyttäjiä oli vuonna 1986, noin 35 000. (Emt., 9–16.) Autoradiopuhelin oli mobiili siinä mielessä, että se kulki sinne minne autokin, mutta nykyisen kaltaisista mobiililaitteista oltiin vielä kaukana.

Seuraava kehitysaskel oli Pohjoismaiden yhteinen NMT 450 -verkko, joka otettiin Suomessa käyttöön vuonna 1982. NMT 450 oli automaattinen matkapuhelinjärjestelmä, mikä tarkoittaa, että puhelut yhdistyivät automaattisesti ilman käsityötä. (Immonen 2006, 220.) Jos kansalainen halusi hyödyntää tätä uutta verkkoa, hänen tuli hankkia siihen soveltuva laite, kuten suomalaisen matkapuhelinvalmistaja Mobiran Senator-matkapuhelin. Senator painoi kymmenen kiloa ja oli suunniteltu käytettäväksi pääasiassa autossa, mutta jos laitetta jaksoi kantaa, käytölle auton ulkopuolella ei ollut estettä. Muutamaa vuotta myöhemmin Mobira toi markkinoille Talkman-mallin, joka oli jo selvästi edeltäjänsä kevyempi. Talkman painoi viitisen kiloa ja oli noin A4-arkin kokoinen eli aidosti kannettava laite. Talkman maksoi nykyrahassa yli 5000 euroa, mutta saavutti hinnasta huolimatta suuren suosion. (Kettunen & Paukku 2014, 41–49.)

1980-luvulla matkapuhelinten määrä kasvoi niin kovalla vauhdilla, että NMT 450 -verkon kantokyky alkoi tulla vastaan. Ratkaisuksi ongelmaan Pohjoismaissa kehitettiin uusi NMT 900 -verkko, joka avautui vuonna 1987. Uusi verkko ulottui aluksi vain suuriin kaupunkeihin ja Etelä-Suomen pääteille, joten läheskään kaikki suomalaiset eivät päässeet sitä käyttämään. Tätä verkkoa varten Mobira toi markkinoille Cityman 900 -puhelimien, josta tuli lähinnä hyväosaisten kaupunkilaisten puhelin. (Kettunen & Paukku 2014, 57–72.) Tiivistäen 1980-luvun puhelinkulttuuria voisi kuvailla sanalla hajanainen. Osa suomalaisista käytti lankapuhelinta, joka toimi lankapuhelinverkossa, osa käytti liikkueessaan autoradiopuhelinta, joka toimi ARP-verkossa, ja kaupunkilainen kantoi laukussaan tai taskussaan Citymania, joka toimi NMT 900 -verkossa. Hajanaisuus synnytti tarpeen kehittää jokin teknologisesti yhtenäinen ratkaisu, ja tätä tarvetta täyttämään nousi GSM-verkko¹¹.

GSM-matkapuhelinjärjestelmän suunnittelu oli alkanut jo 1980-luvun alussa. Tavoitteena oli luoda Eurooppaan yhteinen, digitaalinen matkapuhelinverkko, jonka kautta onnistuisi myös datansiirto. Verkon toteuttamisesta sovittiin vuonna 1987, ja maailman ensimmäinen GSM-verkko avattiin

¹¹ GSM = Global System for Mobile Communication, maailmanlaajuinen matkapuhelinverkko
<http://www.kielitoimistonohjepankki.fi/haku/GSM/ohje/436>

Suomessa kesällä 1991. Tämä ei tosin tarkoita, että suomalaiset pääsivät heti soittamaan GSM-puheluita, sillä markkinoilla ei ollut ainuttakaan uuteen verkkoon soveltuvaan puhelintaan. Nokian ensimmäinen GSM-malli, Nokia 1011, julkistettiin marraskuussa 1992 yli vuosi verkon avaamisen jälkeen. Kun GSM-puhelimia vihdoinkin sai, suomalaiset ostivat uusia laitteita ja hankkivat GSM-liittymiä niin innokkaasti, että käyttäjämäärien ennusteet eivät pysyneet perässä. GSM:stä, joka oli alun perin tarkoitettu lähinnä liikemiehille, tulikin Suomessa koko kansan puhelin. (Kettunen & Paukku 2014, 86–100.) Liittymien osalta nopein kasvu sijoittui 1990-luvun loppuun. Kun vuonna 1995 Suomessa oli reilut 380 000 GSM-liittymää, vuonna 1999 liittymiä oli yli 3 miljoonaa. (Immonen 2002, 231.) Lankapuhelimen osalta käännekohta oli heinäkuu 1999, jolloin pelkän matkapuhelimen omistavia kotitalouksia oli ensi kertaa enemmän kuin pelkän lankapuhelimen omistavia. Tästä ero jatkoi kasvamistaan matkapuhelimen hyväksi, joskin monissa kotitalouksissa elettiin pitkään kahden puhelimen aikaa. Esimerkiksi vuonna 2007 noin 40 %:ssa kotitalouksista oli edelleen molemmat puhelimet. (Tilastokeskus 2007.)

Kännykkäkulttuuri muotoutuu

Vauhdilla yleistynyt matkapuhelin, tutummin kännykkä¹², muutti ihmisten käsitystä tilasta ja ajasta. Immosen (2002) mukaan liikkuvan puhelimen historia on samaan aikaan laajenevan tilan historiaa. Autoradiopuhelimita toimintasäde oli pieni, mutta GSM-verkon myötä suomalainen saattoi soittaa Euroopan alueella, ja GSM-verkosta jatkettiin edelleen kohti koko maailman kattavaa verkkoa. (Emt., 224.) Yksi kännykän mukanaan tuoma tilallinen muutos oli, että soittaja ei enää tiennyt, mistä soittoon vastattaisiin, mistä johtuen puheluiden alussa tuli tavaksi kysyä, missä keskustelukumppani liikkuu (emt., 224; Lacroix, Wakeford & Pearson 2003, 207). Kuten kaupunkisosiologi Timo Kopomaa (2000, 43) Suomen kontekstissa kirjoittaa¹³, kännykkä mahdollisti läheisyyden tunteen ylläpitämisen ilman ihmisten fyysistä kohtaamista. Läheisyyttä oli toki jo aiemmin ylläpidetty lankapuhelimen välityksellä, mutta yhteydenpito tuskin oli yhtä jatkuvaa ja intiimiä kuin henkilökohtaiseen käyttöön tarkoitettulla kännykällä.

¹² Kännykkä-sanaksi keksi Nokian myynti-insinööri Aarne Visuri vuonna 1977. Nokia-Mobira rekisteröi sanan tavaramerkiksi, mutta siitä tuli nopeasti yleisnimi kaikille käsipuhelimille. (Leppänen 2016.)

¹³ Kännykän sosiaalishistoriasta ja laitteen tuomista tilaan ja aikaan liittyvistä muutoksista ks. myös esim. Lacroix, Wakeford & Pearson (2003) ja Townsend (2000).

Tilallisesti merkittävä oli myös tapa, jolla kännykkä mursi julkisten ja yksityisten tilojen välisiä rajoja. Kopomaan (2000) mukaan kännykän käyttäjä erottaa itselleen julkisesta tilasta oman yksityisen saarekkeen, jota ilmennetään esimerkiksi vetäytymällä sivummalle ihmisjoukosta tai kävelemällä edestakaisin muutaman metrin alueella. Lankapuhelimen aikana yksityiset puhelut soitettiin yksityisluonteisista tiloista, kuten kotoa, työpaikalta tai puhelinkopista, mutta kännyköiden myötä yksityisiä keskusteluja käydään myös julkisissa tiloissa, jolloin tällaiset pienet yksityiset tilat tulevat tärkeiksi. Usein käyttäjät vielä korostavat yksityistä tilaansa kehon alaspäin suuntautuneella asennolla, joka auttaa torjumaan ympäristön virikkeitä ja keskittymään itse puheluun. (Emt., 73–76.) Kun ajatellaan 2020-lukua ja älypuhelimia, on tavallista, että esimerkiksi ruuhkabussin sisälle syntyy lukuisia yksityisiä tiloja, joissa ihmiset tuijottavat omiin ruutuihinsa päälle ja katse tiukasti alaspäin suunnattuina. Lisäksi yksityinen maailma tunkeutuu julkisen alueelle uusilla tavoilla. Nykyään ei ole tavatonta, että esimerkiksi junassa katsotaan videoita tai puhutaan videopuhelua ilman kuulokkeita, jolloin lähellä olevat joutuvat uudella tavalla osaksi kanssamatkustajan yksityistä maailmaa.

Mitä tulee aikaan, kännykkä toi mukanaan tietynlaisen ajattomuuden kokemuksen, kun ulkomaille soittaessa saattoi tavoittaa eri aikavyöhykkeillä olevia ihmisiä ja kännykkään jätettyjä puheviestejä kuunnella silloin kun itselle parhaiten sopii. Lisäksi kännykkä vapautti ihmisiä etukäteen sovitusta aikatauluista. Jos kännykkäajan ihminen huomaa, että ei ehdi paikalle sovittuun aikaan, hän ilmoittaa muuttuneesta aikataulusta ja sopii ehkä uuden tapaamisajan. Näin ollen tarkkojen kellonaikojen merkitys vähenee, mutta tavoitettavuuden merkitys korostuu. (Kopomaa 2000, 45–50.) Kaupunkisuunnittelija Anthony M. Townsend (2000) kuvaa tätä toteamalla, että ajasta tulee hyödyke, jota ostetaan, myydään ja vaihdetaan kännykän välityksellä. Kun kännykän avulla voidaan käydä jatkuvaa keskustelua ja muuttaa aikatauluja milloin tahansa, totutut minuutteihin, tunteihin ja muihin ajan yksiköihin perustuneet aikataulut menettävät merkitystään. Ihmiset ovat niin sanotussa kännykkätilassa, jonka välityksellä he pitävät yhteyttä ajallisesti ja tilallisesti hajautuneeseen ystävien ja tuttavien joukkoon. (Emt., 94.)

Koska kännykkä oli suurelle yleisölle uusi teknologia, sen käyttöön piti määritellä uudenlaiset sosiaaliset säännöt. Immosen (2002) mukaan käyttäjiä neuvottiin välttämään kailottamista ja muistutettiin, että kännykän mikrofoni välittää kyllä hiljaisemmankin äänen. Sen sijaan lörpöttely, jota oli pidetty ongelmana etenkin lankapuhelimen alkuaikoina, oli kännykällä sallittua ja

luonnollista.¹⁴ Ajattelun muutos näkyi mainonnassa, jossa käyttäjiä suorastaan houkuteltiin ahkeraan puhumiseen, sillä se toisi mukanaan suuremmat alennukset. (Emt., 233–234.) Toisaalta kännyköiden kulkeminen mukana lähes kaikkialla johti siihen, että yhteiskunnassa alettiin tunnistaa tilanteita ja tiloja, joissa niiden käyttäminen ei ollut soveliasta. Kopomaan (2000) mukaan niin sanotuiksi kännykkähiljaisiksi tiloiksi määritettiin esimerkiksi sairaalat, lentokoneet, kirkot ja kirjastojen lukusalit. Rajoituksia perusteltiin esimerkiksi turvallisuuden ja yleisen viihtyvyyden takaamisella. (Emt., 91.)

Yksi kiinnostava esimerkki kännykän käyttöön liittyvien sääntöjen luomisesta on nykyisen Telian edeltäjän Telecom Finland Oy:n vuonna 1998 julkaisema kännykän käyttäjän etikettikirja. Kirjassa annetaan ohjeita tilanteisiin, joissa kännykän käyttö voi aiheuttaa hämmennystä tai ongelmia. Osa ohjeista näyttyy nykykontekstissa hassuina tai itsestään selvinä: 2020-luvun lukija ihmettelee, miksi kännykkään ei saisi vastata ruokakaupassa tai miksi laturin pakkaamisesta ulkomaanmatkalle on tarpeen erikseen muistuttaa. Toisaalta moni ohje toimisi myös nyky maailmassa: esimerkiksi muistutus siitä, että on hyvä suoda itselle lepoa hetkiä ja sulkea kännykkä välillä kokonaan, olisi osuva monelle 2020-luvun puhelimen käyttäjälle.

Äly saapuu puhelimeen

Viimeinen kehitysaskel, jota käsittelen tässä yhteydessä, on matkapuhelimen muuttuminen älypuhelimeksi. Sanalla älypuhelin viitataan matkapuhelimeen, jossa on perinteisten matkapuhelintoimintojen ohella myös tietokoneen ominaisuuksia. Lisäksi älypuhelimessa on yleensä graafinen käyttöliittymä, mukautettava sovellusvalikoima ja internetyhteys.¹⁵ *Oxford English Dictionaryn* mukaan englannin sanalla 'smartphone' viitattiin alun perin kaikenlaisiin puhelimiin, joihin on lisätty tietotekniikkaa. Nykyään sanalla tarkoitetaan pääasiassa matkapuhelimia, joilla voi käyttää yleisiä tietokonesovelluksia ja joissa on kosketusnäyttö, kamera ja pääsy internetiin.¹⁶

¹⁴ Lörpöttelyn salliminen kytkeytyy kännykän yleistymiseen. Varhaiset kännykät olivat ennen kaikkea työn ja asioiden hoidon välineitä, joten niillä ei juuri juoruilltu (Immonen 2002, 234).

¹⁵ <https://peda.net/kouvola/kk/tietotekniikka/kj/mo>

¹⁶ <https://www-oed-com.libproxy.tuni.fi/view/Entry/381083?redirectedFrom=smartphone#eid> Käännös tarkistettu 29.10.2021.

Siitä, mikä oli maailman ensimmäinen älypuhelin, ei ole yksimielisyyttä. Useissa journalistisissa verkkolähteissä ensimmäiseksi nimetään IBM:n Simon, joka tuli markkinoille jo vuonna 1994. Esimerkiksi BBC:n¹⁷ mukaan Simonia ei vielä kutsuttu älypuhelimeksi, mutta siinä oli nykyisistä älypuhelimista tuttuja piirteitä, kuten kalenteri, jonkinlainen kosketusnäyttö ja mahdollisuus lähettää sähköposteja ja tekstiviestejä. Simon oli myynnissä ainoastaan Yhdysvalloissa, ja sitä myyntiin noin 50 000 kappaletta. (Emt.) Kettunen ja Paukku (2015) pitävät ensimmäisenä älypuhelimena Ericssonin R380-mallia, joka julkistettiin vuonna 2000. Ericssonin puhelimesta oli käännettävä näppäimistö, mustavalkoinen kosketusnäyttö ja myöhemmistä älypuhelimista tuttu Symbian-käyttöjärjestelmä, mutta sekään ei saavuttanut erityistä menestystä. (Emt., 134.)

Kun ajatellaan nykyisenkaltaisia älypuhelimia, monelle suomalaiselle tulee ehkä ensimmäisenä mieleen Applen iPhone. Ensimmäinen iPhone julkaistiin vuonna 2007, ja kilpailija Samsungin ensimmäinen Galaxy-puhelin vuonna 2009. Näistä vuosista lähtien markkinoille on tullut joka vuosi uusia, yhä kehittyneempiä älypuhelimia, ja tämän päivän älypuhelimet ovat käytännössä pieniä tietokoneita, joissa on tarkka ja toimiva kosketusnäyttö ja usein myös erinomainen kamera. 2020-luvun Suomessa älypuhelimien omistaminen on jos ei välttämättömyys, niin ainakin elämää suuresti helpottava asia. Yhteiskunnan digitalisoitumisen myötä yhä useammat arkiset toimet matkalippujen ostamisesta laskujen maksamiseen ja terveydestä huolehtimiseen hoituvat mobiililaitteilla, joista juuri älypuhelin kulkee mukana kätevimmin. Vuonna 2020 älypuhelin oli käytössä 87 %:lla suomalaisista, joskin käyttö jakautui epätasaisesti ikäryhmien välillä. Teini-ikäisten ja nuorten aikuisten ikäryhmissä älypuhelin on käytännössä kaikilla, kun taas 75-89-vuotiaista älypuhelimien omistaa 34 %. (Tilastokeskus 2020a.)

2.2 Reikäkorttikoneesta tablettiin

Se, miltä vuosikymmeneltä tietokoneen tarina alkaa, riippuu siitä, mitä ymmärrämme sanalla tietokone. Kulttuurihistorioitsija Jaakko Suomisen (2000, 39) mukaan tietokone voidaan käsittää matemaattisen laskemisen apuvälineeksi, ja tällaisena sillä on satojen vuosien kehityshistoria, joka sisältää esimerkiksi 1600-luvun mekaaniset laskulaitteet ja 1800-luvun reikäkorttikoneet. Aloitan tässä tarkastelun 1900-luvulta ja reikäkorttikoneista. Suomisen mukaan reikäkorttikoneet olivat laitteita, jotka mahdollistivat tietoaineistojen yksinkertaisen lajittelun ja laskennan. Koneita alettiin

¹⁷ BBC 15.8.2014: 'World's first 'smartphone' celebrates 20 years'. <https://www.bbc.com/news/technology-28802053>

hankkia Suomeen 1920-luvun alkupuolella esimerkiksi raha- ja vakuutuslaitoksiin ja teollisuusyrityksiin, joissa niitä hyödynnettiin muun muassa kirjanpidossa, laskutuksessa ja rekisteröinnissä. Reikäkorttikoneiden merkitys oli keskeinen vielä 1950-luvulla, mistä kertoo esimerkiksi Reikäkorttiyhdistyksen perustaminen vuonna 1953. Pian yhdistyksen piirissä alkoi kuitenkin levitä tietoa uusista, edeltäjiään tehokkaammista elektronisista tietokoneista. (Emt., 47–49.) Suomessa ensimmäinen elektroninen tietokone käynnistettiin lokakuussa 1958. Kone oli Postisäästöpankin Yhdysvalloista vuokraama IBM 650, joka oli nykymittapuulla valtavan kokoinen laite. Se koostui useasta erillisestä laitteesta, jotka yhdistettiin toisiinsa kaapeleilla. Postisäästöpankin esimerkin innoittamana elektronisia tietokoneita alkoivat hankkia 1950–1960-lukujen taitteessa myös muut organisaatiot kuten Kansaneläkelaitos ja Osuustukkukauppa. 1960-luvun puolivälissä Suomessa oli toiminnassa reilut 80 tietokonetta. (Emt., 52–55, 159.) Kuten tietokoneiden määrästä voi päätellä, niitä käyttivät vasta hyvin harvat suomalaiset.

Seuraavaksi keskustietokoneiden oheen alkoi ilmestyä selvästi pienempiä, niin sanottuja minitietokoneita. Minitietokoneen käyttöön tarvittiin vain yksi henkilö, koneet olivat ohjelmoitavia ja niillä saattoi rakentaa esimerkiksi tietokonepelejä. Tämän kehityksen seurauksena tietotekniikka alkoi yleistyä työpaikoilla ja kouluissa viimeistään 1970-luvun alkupuolella. Esimerkiksi vuonna 1971 Suomessa oli 700–800 minitietokonetta. Samoihin aikoihin tietokoneiteollisuudessa alettiin käyttää mikroprosessoreja, joiden myötä koneiden laskentateho kasvoi, mutta koko pieneni. Mikroprosessorien ympärille rakennettiin mikrotietokoneita, joita alettiin tuoda Suomeen 1970-luvun puolivälistä lähtien. (Saarikoski 2004, 43–47.)

Keskustelu siitä, voisiko tietokone olla tulevaisuudessa myös tavallisen ihmisen kotona, alkoi lisääntyä Suomessa 1970- ja 1980-lukujen taitteessa. Aihetta käsiteltiin esimerkiksi Prosessori-lehdessä, jonka kirjoituksissa arvioitiin, että mikrotietokoneet saapuisivat koteihin aivan lähivuosina. (Saarikoski 2004, 54–58.) Näin kävikin, ja mikrotietokoneiden läpimurto sijoittui 1980-luvun alkuun. Kun elintaso nousi ja kulutuselektroniikan hinnat laskivat, kotitalouksiin hankittiin monenlaista uutta elektroniikkaa, myös tietokoneita. Julkisessa keskustelussa mikrotietokoneet, joita alettiin kutsua yleisesti kotimikroiksi, rinnastuivat usein hyödylliseen leikkiin, ja niitä hankittiinkin osin hyödyn varjolla. Lisäksi tietokoneen hankkiminen yhdistyi sosiaaliseen statukseen ja oli osoitus ajan hermolla pysymisestä. Yksi tuon ajan tietokone, jonka moni suomalainen todennäköisesti muistaa, oli Commodore-yhtiön Commodore 64. Konetta alettiin tuoda Suomeen keväällä 1983, ja siitä tuli valtavan suosittu. On arvioitu, että vuoteen 1987

mennessä Commodore 64:n osuus koko kotimikromarkkinasta oli vähintään kaksi kolmasosaa, ja 1980-luvun lopussa koneita oli käytössä noin 150 000. (Emt., 91–93, 103–105.) Kotimikrojen myötä tietokoneet tulivat uudella tavalla ihmisten koteihin, mutta koko kansan laitteesta ei ollut vielä tässäkään vaiheessa kyse. Saarikosken (2004, 175) mukaan suuren yleisön ymmärrys tietokoneen käytöstä ja tietokoneharrastuksesta oli 1980-luvulla edelleen verrattain heikko ja tietokoneen käyttäjiä kuvattiin usein stereotyyppien kautta (emt., 175).

Tietokoneen tulo niin sanotuksi koko kansan laitteeksi ajoittui 1990-luvulle ja 2000-luvun alkuun. Saarikoski (2004) paikantaa kotimikroharrastuksen murroskaudeksi aikavälin 1990–1993, jolloin harrastuskäyttöön hankittujen kotimikrojen merkitys alkoi vähentyä. Samaan aikaan yrityksiin, kouluihin ja koteihin hankittiin kasvavassa määrin PC-koneita¹⁸. Tavalliselle kansalaiselle PC:n etu oli helppokäyttöisyys, sillä koneissa oli valmiit käyttöjärjestelmät ja valmiiksi asennettuja ohjelmia. Nykyäänkin tunnettu käyttöjärjestelmä Microsoft Windows oli yleistynyt vauhdilla vuodesta 1990 alkaen, ja vuonna 1994 se oli maailman johtava käyttöjärjestelmä. Windowsin avulla tavallinen käyttäjä saattoi oppia nopeasti esimerkiksi tekstinkäsittelyä ja taulukkolaskentaa, vaikka ei olisi aiemmin juuri ollut tietokoneiden kanssa tekemisissä. Uusien ihmisryhmien tulo tietotekniikan pariin näkyi esimerkiksi MikroBitti-lehden levikin voimakkaana kasvuna vuodesta 1994 alkaen. Vaikka lehden tyypillinen lukija oli edelleen nuori mies, tietotekniikasta kiinnostunut yleisö alkoi laajentua ja moninaistua. (Emt., 398–405.)

Tietokoneiden määrän lisääntyminen näkyy selvästi kestokulutushyödykkeiden omistamista kuvaavassa tilastossa. Vuonna 1990 tietokone oli 8 %:ssa, vuonna 1995 hieman alle 20 %:ssa ja kolme vuotta myöhemmin 30 %:ssa suomalaisia kotitalouksista. (Suomen tilastollinen vuosikirja 2000, 423.) Yleistymisen jatkui 2000-luvulla suhteellisen tasaisena aina siihen saakka, kunnes tietokone löytyi lähes 90 %:sta kotitalouksista (Tilastokeskus 2018b.)

Mukana kulkeva tietokone

Koska tutkielmani keskiössä ovat mobiililaitteet, käsittelen vielä lyhyesti kannettavan tietokoneen kehitystä. Tässä alaluvussa käyttämäni tutkimuslähteet ovat pääasiassa 2000-luvun ensimmäiseltä

¹⁸ PC eli personal computer tarkoittaa mikrotietokonetta tai yleisesti pöytäkonetta.
<http://www.kielitoimistonohjepankki.fi/ohje/364>

vuosikymmeneltä, mikä on syytä ottaa huomioon, sillä tuon ajan kannettavat tietokoneet olivat huomattavan erilaisia kuin 2020-luvun vastaavat laitteet.

Ajatus mukana kannettavasta tietokoneesta oli syntynyt jo varhain. Muotoilun historiaa tutkinut professori Paul Atkinson (2005) mainitsee artikkelissaan tietojenkäsittelytieteilijä Alan Kayn, joka visioi kannettavaa tietokonetta jo 1960-luvun lopulla. Tämä Dynabookiksi kutsuttu kone olisi noin vihon kokoinen tehokas kannettava, joka vastaisi omistajansa tiedollisiin tarpeisiin. Visioissa Dynabookin voisi omistaa kuka tahansa kotiäideistä ja muusikoista esikouluikäisiin lapsiin. Atkinson viittaa kannettavalla tietokoneella laitteeseen, jota on helppo kuljettaa mukana ja vaivatonta pitää sylissä. Lisäksi laitteessa on virtalähde, mahdollisuus kohtuullisen datamäärän tallentamiseen sekä näyttö, jolla voidaan esittää kohtuullinen määrä tekstiä ja grafiikkaa. (Emt., 191–192.) Ensimmäinen kannettava tietokone, joka saavutti Suomessa laajempaa suosiota, oli Osborne 1, joka tuli markkinoille vuonna 1982. Koneen kannettavuus tosin oli suhteellista, sillä se oli matkalaukun kokoinen ja painoi 13 kiloa. Tässä tullaan terminologiseen eroon, joka ei käy ilmi suomen kielessä. Osbornesta ja vastaavista koneista käytettiin englanniksi nimitystä 'portable computer', mikä viittaa siirtämiseen tai liikuttamiseen, ei mukana kantamiseen. Nykyiset kannettavat puolestaan ovat 'laptops' (suomeksi tuttavallisesti läppäri), mikä viittaa kirjaimellisesti sylissä pidettävyyteen (lap=syli). (Saarikoski 2007, 23–26, 28.)

Saarikosken (2007) mukaan nykyisenkaltaisten kannettavien luonne alkoi muotoutua vuosina 1983–1984. Vuosikymmenen aikana markkinoille tuli uusia kannettavia, mutta niitä hankittiin lähinnä työpaikoille ja korkeakouluihin. Yksittäisten kuluttajien vähäistä kiinnostusta selittivät laitteiden korkeat hinnat sekä se, että kuluttajien mielenkiinto oli vahvasti pöytäkoneissa, jotka tarjosivat tuohon aikaan paljon uusia ominaisuuksia. (Emt., 28–29.) Kannettavien kalleudesta kertoo, että vielä vuonna 2000 kannettava tietokone maksoi Suomessa kaksi kertaa sen verran kuin vastaava pöytäkone. Hintojen suunta oli kuitenkin alaspäin, ja vuonna 2005 kannettavien tietokoneiden markkinat kasvoivat Suomessa 40 %. (Emt., 21–22.) Atkinsonin (2005) mukaan laitteiden arkipäiväistyminen ja hintojen lasku johtivat markkinoiden monimuotoistumiseen: kannettavia ei enää suunnattu vain yrityskäyttöön vaan moniin erilaisiin ympäristöihin ja erilaisille käyttäjille. Lisäksi kannettavia alettiin myydä pöytäkoneiden korvaajiksi, jolloin kannettavuus jäi ikään kuin sivurooliin. (Emt., 201.) Tilastokeskuksen kuvaajassa kannettavien tietokoneiden tilastointi alkaa vuodesta 2003. Tuolloin kannettava oli noin 10 %:ssa kotitalouksia, mutta vuonna 2018 jo noin 80 %:ssa. Nopein kasvu sijoittui vuosien 2008 ja 2010 välille, jolloin kannettavan

tietokoneen omistavien kotitalouksien määrä lisääntyi yhden vuoden aikana noin 10 prosenttiyksikköä. (Tilastokeskus 2018b.)

Sen lisäksi, että 2020-luvun suomalaiset omistavat älypuhelimia ja kannettavia tietokoneita, osassa kotitalouksia on myös taulutietokone, englannin tablet-sanaa mukaillen tabletti. *Oxford English Dictionaryn* mukaan tabletti on pieni ja litteä kannettava tietokone, jossa on kosketusnäyttö ja jota käytetään kynällä tai sormilla näppäillen.¹⁹ Kooltaan ja ulkonäöltään tabletti on usein älypuhelimien ja kannettavan välimuoto. Tilastokeskuksen kuvaajassa tabletit näkyvät vuodesta 2012 alkaen.²⁰ Ensimmäisinä vuosina tabletin omistavien kotitalouksien määrä kasvoi nopeasti, mutta sittemmin määrän kasvu on hidastunut. Vuonna 2018 tabletti oli noin 60 %:ssa suomalaisia kotitalouksia. (Tilastokeskus 2018b.)

¹⁹ <https://www-oed-com.libproxy.tuni.fi/view/Entry/196808?redirectedFrom=tablet+computer#eid124984077>

Käännös tarkistettu 16.4.2021.

²⁰ Applen iPad ja Samsungin Galaxy Tab julkaistiin molemmat vuonna 2010.

<https://www.apple.com/newsroom/2010/01/27Apple-Launches-iPad/>
<https://www.bbc.com/news/technology-11163687>

3 IKÄIHMISTEN MOBIILILAITTEIDEN KÄYTÖN AIEMPI TUTKIMUS

Ikäihmisten mobiililaitteiden käyttöä ja käyttöönottoa on tutkittu jonkin verran Suomessa ja kansainvälisesti. Tässä luvussa käyn läpi joitakin tutkielmani kannalta kiinnostavia tutkimuksia ja niiden keskeisiä havaintoja. Luvun aluksi esittelen kaksi suomalaista tutkimusta, minkä jälkeen kerron muutamasta eurooppalaisesta ja yhdestä Yhdysvalloissa tehdystä tutkimuksesta.

Kännyköitä ja matkaviestintää tutkinut Virpi Oksman esittelee artikkelissaan (2006) tutkimustuloksia, jotka perustuvat Tampereen yliopistossa 1990-luvun lopulta alkaen tehtyihin tutkimusprojekteihin. Projekteissa tarkasteltiin matkaviestinnän ja internetin käyttöä kolmen kohderyhmän eli nuorten, perheiden ja ikäihmisten kannalta. Tutkimukseen osallistuneet ikäihmiset elivät aktiivista ja itsenäistä elämää, ja moni oli käyttänyt kännykkää jo vuosien ajan. Yleisin syy kännykän hankintaan oli laitteen mukanaan tuoma turvallisuus. Siinä missä nuoret viestivät kännyköillään erityisesti ikätovereille, ikäihmiset pitivät yhteyttä perheenjäseniin ja korostivat terveyden ja turvallisuuden näkökulmia. Osa tutkimukseen osallistuneista piti ikävänä, että muut ihmiset puhuvat yksityisasioitaan kännykkään julkisilla paikoilla, jolloin yksityinen ja julkinen sekoittuvat toisiinsa. Yksi tärkeä osa ikäihmisten kännykän käyttöä olivat tekstiviestit ja muutamien tapauksessa myös multimediamviestit. Multimediamviestien kautta tutkittavat pääsivät seuraamaan uudella tavalla esimerkiksi lastenlastensa elämää. (Oksman 2006.)

Hieman tuoreempaa kotimaista tutkimusta edustaa etnografi Tiina Suopajärven artikkeli vuodelta 2015. Suopajärvi tarkastelee ikäihmisten tieto- ja viestintäteknikan käyttöä ja pohtii, miten tutkimuksessa tunnistettuja tapoja ja käytäntöjä voitaisiin hyödyntää kaupunkiteknologian suunnittelussa. Tutkimuksen aineiston muodostavat 16 ikäihmisen elämäkertahaastattelut, joissa keskusteltiin esimerkiksi lankapuhelimista, kännyköistä ja tietokoneista. Moni haastateltava oli saanut ensimmäisen kännykensä lapsiltaan tai muilta sukulaisilta sillä ajatuksella, että kännykkä parantaa ikääntyvän läheisen turvallisuutta. Aluksi uutta laitetta ei välttämättä muistettu pitää mukana, mutta sittemmin kännykän tuomasta turvallisuudesta oli tullut haastateltaville merkittävä asia. Valtaosalle kännykkä oli niin tärkeä, että ajatus elämästä ilman sitä tuntui vaikealta. Suopajärven huomiot kännykkäkulttuurista ovat samansuuntaisia kuin Oksmanin tutkimuksessa. Haastateltavat välttivät puhelimeen puhumista julkisilla paikoilla, ja heitä ärsytti kuulla muiden yksityisasioita esimerkiksi bussissa tai junassa matkustaessa. Moni haastateltava piti

tekstiviesteistä ja kamerasovelluksesta, mutta kännykän pääasiallinen käyttötapa oli silti soittaminen. Kun puhelut vielä kohdistuivat pitkälti samoille ihmisille kuin lankapuhelinaikana, kännykkä oli itse asiassa muuttanut näiden ikäihmisten arkista yhteydenpitoa suhteellisen vähän. Mitä tulee tietokoneeseen, suurimmalla osalla haastateltavista oli kannettava tietokone tai he olivat aikeissa vaihtaa pöytäkoneen sellaiseen. Kannettavan suosiota ei kuitenkaan selittänyt itse kannettavuus vaan enemmän laitteen pieni koko, joka mahdollisti helpon siirtämisen pois näkyviltä. (Suopajärvi 2015.)

Muun Euroopan kontekstissa ikäihmisten kännykän käyttöä ovat tutkineet esimerkiksi Sri Kurniawan (2008), Mario Conci, Fabio Pianesi ja Massimo Zancanaro (2009) sekä Mireia Fernández-Ardèvol ja Lidia Arroyo Prieto (2012). Kurniawan (2008) tarkastelee tutkimuksessaan kahta asiaa: ongelmia, joita ikäihmiset kohtaavat kännyköitä käyttäessään sekä ikäihmisille sopivan kännykän ominaispiirteitä. Tutkimuksen aineisto kerättiin kolmella menetelmällä, jotka olivat niin sanottu Delfoi-menetelmä, ikäihmisten ryhmähaastattelut ja ikäihmisille suunnattu verkkokysely. Menetelmiä käytettiin mainitussa järjestyksessä siten, että Delfoi-haastatteluissa tunnistettuja aihepiirejä hyödynnettiin ryhmähaastatteluissa ja näiden kahden menetelmän yhdessä esiin nostamia havaintoja verkkokyselyn laatimisessa. Tutkimuksen mukaan ikäihmiset käyttävät kännyköitä passiivisesti ja pelkäävät joitakin käyttöön liittyviä seurauksia. Passiivisuus viittaa siihen, että kännykkää käytetään vain pakottavissa tilanteissa tai kaikkia kännykän tarjoamia toimintoja ei uskalleta käyttää. Pelot liittyvät esimerkiksi laitteen terveysvaikutuksiin, kasvokkaisten kohtaamisten vähenemiseen ja erityisesti nuorempia ikäpolvia uhkaavaan kännykkäriippuvuuteen. Kännyköiden muotoilussa on joitakin piirteitä (esimerkiksi käyttöliittymän liian pienet elementit ja monimutkaiset valikot), jotka hankaloittavat ikäihmisten laitteiden käyttöä. Ikäihmisten kannalta ideaalissa kännykässä tulisi olla muistin apuvälineitä (esimerkiksi hälytystoiminto, osoitekirja), ja sen tulisi olla visuaalisesti ja haptisesti tarkoin suunniteltu (esimerkiksi riittävän suuri teksti ja suuret näppäimet). Lisäksi laitteessa tulisi olla ominaisuuksia, jotka parantavat käyttäjien turvallisuutta ja minimoivat mahdollisia käyttöön liittyviä virheitä. (Emt.) Kurniawanin tutkimuksessa ikäihmisten kännykän käyttö näyttäytyy melko varovaisena ja yksipuolisena, mikä vaikutelma selittynee ainakin osin sillä, että tutkimus on yli kymmenen vuoden takaa. Kuluneen vuosikymmenen aikana ovat kehittyneet sekä kännykät että ikäihmisten teknologiset taidot.

Conci, Pianesi ja Zancanaro (2009) tarkastelivat ikäihmisten ja kännykän suhdetta hyväksymisen (acceptance) näkökulmasta. He rakensivat empiirisen hyväksymisen mallin, joka perustui johdannossa esiin nostamaani teknologian hyväksymismalliin (TAM-malli). Tutkimusaineisto kerättiin kyselylomakkeella, johon vastasi 740 ikäihmistä. Vastaajat olivat vähintään 65-vuotiaita, ja valtaosa oli omistanut kännykän ainakin vuoden ajan. Vastaajat olivat mukana ikääntyvien yliopiston toiminnassa Trenton kaupungissa Pohjois-Italiassa. Tutkimuksen mukaan yksilöllisillä tekijöillä on tärkeä rooli ikäihmisten kännyköiden hyväksymisessä. Esimerkiksi kännykän tarjoama ilo ja mahdollisuus itsen toteuttamiseen ovat tärkeitä, sillä ne lisäävät laitteen havaittuja hyötyjä ja vähentävät koettua kognitiivista kuormitusta. Sosiaalisella paineella on oma osansa ikäihmisten hyväksymisprosessissa, mutta toisin kuin nuoremmissa ikäluokissa, paine ei tule ikätovereilta vaan omilta lapsilta ja sukulaisilta. Yksi erityisen kiinnostava havainto oli, että koettu helppokäyttöisyys ja muiden ihmisten tarjoama tuki ovat ikäihmisille tärkeitä tekijöitä silloinkin, kun kännykkää on käytetty säännöllisesti vuosien ajan. Yleensä ihmiset kaipaavat tukea ja arvostavat helppokäyttöisyyttä erityisesti teknologian omaksumisen varhaisissa vaiheissa, mutta ajan myötä näiden merkitys vähenee. Se, että nämä tekijät olivat edelleen niin merkityksellisiä haastatelluille ikäihmisille, voi kirjoittajien mukaan viitata siihen, että ikäihmiset säilyttävät kännykkään aina tietynlaisen etäisyyden, ja laitteen hyväksyminen jää ikään kuin puolitiehen. (Emt.)

Fernández-Ardèvol ja Prieto (2012) tutkivat espanjalaisten ikäihmisten kännykän käyttöönottoa ja käyttöön liittyviä erityispiirteitä. Tutkimukseen haastateltiin sekä kännykän käyttäjiä että ikäihmisiä, jotka eivät käyttäneet kännykkää lainkaan. Käyttämättömyyden yleisimmät syyt olivat tutkimuksen mukaan ideologia ja käytettävyyteen liittyvät ongelmat. Kännykkää käyttäneistä valtaosa käytti edelleen myös lankapuhelinta, mikä viittaa siihen, että kännykällä ei ollut erityisasemaa, vaan se oli yksi vaihtoehto muiden viestintävälineiden ja -kanavien joukossa. Osa tutkimukseen osallistuneista käytti kännykkäänsä vain soittamiseen, osa käytti lisäksi joitakin perustoimintoja, kuten kameraa tai herätyskelloa, ja osalla oli älypuhelin ja siihen internetyhteys. Tekstiviestejä lähetettiin jonkin verran, mutta suositumpi viestintätapa olivat niin sanotut hălărit (missed calls). Hălăreitä käytettiin arkisen toiminnan koordinointiin ja puhelun kustannusten siirtämiseen toiselle osapuolelle (hălărin vastaanottanut henkilö soittaa takaisin ja tăten maksaa puhelun). (Emt.)

Ikäihmisiin ja älypuhelimeen keskittyvästä tutkimuksesta on mainitsemisen arvoinen myös tuoreempi Fernández-Ardèvolin tutkimus, jonka hän julkaisi yhdessä Andrea Rosalesin kanssa

vuonna 2016. Fernández-Ardèvol ja Rosales tarkastelivat Espanjassa asuvien ikäihmisten älypuhelimien ja älypuhelinsovellusten käyttöä. Tutkimusaineistona käytettiin älypuhelinien keräämää lokitietoa, jota täydennettiin ikäihmisten ryhmähaastatteluilla. Lokitiedoista tutkijat näkivät jokaisen kerran, jolloin laitteen käyttäjä oli avannut jonkin sovelluksen, avaamisen päivän ja kellonajan, kuinka pitkään sovellusta käytettiin sekä käytettiinkö sovellusta mobiilidatayhteydellä vai wifi-yhteyden kautta. Lokitiedot kerättiin 238 markkinatutkimuspaneeliin osallistuneelta aikuiselta, joista 17 oli vähintään 60-vuotiaita. Ryhmähaastatteluihin osallistui 25 iältään 55–81-vuotiasta henkilöä. Lokitiedon mukaan paneeliin osallistuneiden vanhimman ikäryhmän eli 60–76-vuotiaiden käytetyimmät sovellusryhmät olivat pikaviestit ja puhelut, yhteisöpalvelut ja selaimet. Vaikka ikäihmiset selvästi käyttivät pikaviestejä ja puheluita sekä yhteisöpalveluita, nämä olivat myös sovelluksia, jotka korreloivat negatiivisesti iän kanssa eli vanhin ikäryhmä käytti niitä vähemmän kuin panelistit keskimäärin. Sen sijaan iän kanssa positiivisesti korreloivia sovellusryhmiä olivat uutiset ja sää sekä tiedonhallinnan työkalut, kuten kalenterit ja muistiinpano-sovellukset. Yksi tutkimuksen kiinnostava havainto oli, että vanhin ikäryhmä käytti enemmän mobiilidatayhteyttä ja vähemmän wifi-yhteyttä kuin panelistit keskimäärin. Kun tästä keskusteltiin ryhmähaastatteluissa, kävi ilmi, että ikäihmiset käyttivät wifiä kotonaan ja muissa tutuissa paikoissa, joissa verkkoon liittyminen on helppoa, ja verkko on varmasti luotettava, kun taas muualla he suosivat mobiilidataa. Yksittäisistä sovelluksista ikäihmiset käyttivät eniten Whatsappia, jonka he avasivat keskimäärin 17 kertaa päivässä. Tutkimuksen ryhmäkeskusteluaineiston perusteella ikäihmiset pitävät Whatsappilla yhteyttä sekä läheisiin että laajempiin verkostoihin erityisesti Whatsapp-ryhmien kautta.

Vuonna 2017 Fernández-Ardèvol ja Rosales palasivat ikäihmisten Whatsappin käyttöön *Smartphone cultures* -kokoomateoksessa (Vincent & Haddon 2018) julkaistussa luvussa. He toivat siinä esiin, että Whatsapp on ikäihmisille seurustelukanava, jonka avulla pidetään yhteyttä perheeseen, sukulaisiin ja ikätovereihin. Mitä tulee Whatsapp-ryhmiin, ikäihmiset pitävät erityisesti sukulaisryhmistä, jotka mahdollistavat yhteydenpidon esimerkiksi ulkomailla asuviin lapsiin. Sukulaisryhmissä jaetaan kaikkea arkisista hetkistä elämän merkittäviin käännekohtiin. Koska Whatsapp-ryhmät ovat ikäihmisille suhteellisen uusi asia, niihin liittyy tiettyä rajojen vetämistä esimerkiksi koskien sitä, mistä asioista ryhmissä on sopivaa puhua. Lisäksi jotkut tutkimukseen osallistuneet eivät pitäneet siitä, että ryhmiin lähetetään viestejä heidän näkemyksensä mukaan liian myöhään illalla. (Emt.)

Ikäihmistien tabletin käytöstä nostan esiin Hsin-yi Sandy Tsain, Ruth Shillairin ja Shelia R. Cottenin tutkimuksen vuodelta 2017. He tutkivat, miten ikäihmiset opettelevat ja oppivat käyttämään tablettitietokoneita, ja millainen merkitys sosiaalisella tuella on tässä oppimisen prosessissa. Tutkimuksen taustalla oli huoli niin sanotusta digitaalisesta kuilusta (digital divide) sekä ajatus siitä, että suhteellisen helppokäyttöisenä mutta silti monipuolisena laitteena tabletti voisi mahdollisesti parantaa ikäihmistien digitaalista osallisuutta. Tutkimuksen aineiston muodostivat 21 ikäihmistien puolistrukturoidut haastattelut. Haastateltavat olivat 69–91-vuotiaita, ja he kaikki käyttivät tablettia, valtaosa Applen iPadia. Haastateltavat asuivat jonkinlaisissa ikääntyneiden asumisyhteisöissä (independent living communities) Yhdysvaltojen syvän etelän alueella. Tutkimuksessa tunnistettiin kolme yksilötason tekijää, jotka vaikuttavat tabletin käytön opetteluun: tapa suhtautua uusiin asioihin, aiempi kokemus tietokoneista ja fyysiset rajoitteet. Fyysiset rajoitteet vaikuttivat kahteen suuntaan: niille, joilla oli ongelmia hienomotoriikassa, kosketusnäyttöisen tabletin käyttö saattoi olla hankalaa, kun taas niille, joilla oli heikko näkö, tabletin mahdollistama tekstin zoomaus oli hyödyllinen ja tärkeä ominaisuus. Myös ympäristöstä saatu tuki vaikutti olennaisesti siihen, miten tutkimukseen osallistuneet omaksuivat tabletin ja oppivat sen käytön. Tukea saatiin useimmiten omalta perheeltä, tietotekniikan ammattilaisilta ja ikätovereilta. Moni tutkimukseen osallistunut harjoitteli tabletin käyttöä pääasiassa itsenäisesti niin sanotulla yrityksen ja erehdyksen taktiikalla, mutta moni myös uskoi, että hyötyisi ohjatusta opetuksesta. Yrityksen ja erehdyksen taktiikan käyttäminen edellytti läheisten kannustusta sekä tietoa siitä, että jos jokin menee pieleen, tilanteeseen saa apua perheeltä tai ammattilaisilta. (Tsai, Shillair & Cotten 2017.)

4 VIITEPISTEENÄ DOMESTIKAATIOTEORIA

Tässä luvussa käsittelen domestikaatioteoriaa, joka toimii työssäni viitepisteenä mobiililaitteiden jokapäiväiseen elämään mukauttamisen tarkastelussa. Alaluvussa 4.1 avaan domestikaatioteorian perusteita ja historiaa, minkä jälkeen käsittelen domestikaatio-termin etymologiaa ja suomenkielisiä käännöksiä. Alaluvussa 4.2 pohdin domestikaatioteoriassa keskeisten kodin ja kotitalouden merkityksiä sekä kuvaan niiden asemaa omassa tutkimuksessani. Alaluvussa 4.3 käyn läpi domestikaation prosessissa erotettuja vaiheita. Kokonaisuuden päättää alaluku 4.4, jossa esittelen domestikaation tutkimuksessa hyödynnettyjä tutkimusmenetelmiä sekä nostan esiin joitakin empiirisiä domestikaatiotutkimuksia.

4.1 Domestikaatioteorian tausta ja käsitteet

Domestikaatioteoria (engl. domestication theory) alkoi kehittyä mediatutkimuksen piirissä 1980-luvun lopulla. Teorian tunnetuimmat edustajat ovat brittiläisiä, mutta domestikaatiota pohdittiin myös Pohjoismaissa, erityisesti Norjassa. Näitä kahta osin erilaista lähestymistapaa kehitettiin osin samaan aikaan ja yhteistyössä, osin toisistaan riippumatta. (Hartmann 2020, 47–48.) Siinä missä Britanniassa oltiin kiinnostuneita uusien viestintä- ja mediateknologioiden käytöstä ja omaksumisesta kotitalouden kontekstissa, norjalainen tieteen- ja teknologiantutkimukseen pohjautunut lähestymistapa tarkasteli domestikaatiota laajemmassa mitassa, ja teknologioiden omaksumista saatettiin tutkia esimerkiksi valtion tasolla. (Hartmann 2013, 43.) Brittiläisen lähestymistavan juuret ovat osin antropologiassa ja osin kulutustutkimuksessa, joiden molempien piirissä oli pohdittu, miten hyödykkeet ja omaisuus asettuvat osaksi ihmisten elämää, ja millaisia symbolisia merkityksiä niihin liittyy (Haddon 2011, 312). Näihin kysymyksiin ajateltiin voivan löytyä vastauksia soveltamalla domestikaation käsitettä.

Jotta voi ymmärtää, mistä domestikaatiossa on ilmiötasolla kyse, on syytä huomata puheena olevan lähestymistavan taustalla ja syntyaikana vaikuttaneet kehityskulut. Domestikaatioteoria syntyi ajankohtana, jolloin ihmisen ja teknologian välistä suhdetta määriteltiin uudelleen. Mediatutkimuksen kentällä domestikaation ideaa yhtenä ensimmäisistä esiin tuonut brittitutkija Roger Silverstone (2006) katsoo, että informaatio- ja viestintäteknologioiden kehittyessä suurin harppauksin erityisesti 1900-luvulla, niiden asemaa yhteiskunnassa ei juuri kyseenalaistettu. Silverstonen mukaan tämä oli sinänsä ymmärrettävää, paransihan teknologinen kehitys

elämänlaatua, kutisti välimatkoja ja mahdollisti uudenvälisiä viestinnän tapoja. Tilanne muuttui kuitenkin 1980-luvulle tultaessa, kun tieteen- ja teknologiantutkimuksessa ja mediatutkimuksessa alettiin haastaa pitkään kyseenalaistamattomana vallinnutta uskoa teknologian suotuisiin vaikutuksiin. (Emt., 230.) Uusi, konstruktionistiseksi kutsuttu tutkimusote korosti teknologisen kehityksen ristiriitaisuutta sekä sitä, että kehitys ei ole luonteeltaan lineaarista. Lisäksi luovuttiin ajatuksesta, että teknologia olisi ainoa muutosvoima. (Lie & Sorenson 1996, 5–7; sit. Peteri 2006, 55.) Kuten Silverstone (emt., 231) kiteyttää, domestikaation käsitteen avulla tätä sosioteknistä muutosta pyrittiin ymmärtämään erityisesti kodin ja kotitalouden piirissä. Domestikaatioteorian pääpiirteet muotoiltiin 1990-luvun alussa, minkä jälkeen teoria levisi ensin eurooppalaiseen media- ja viestintätutkimukseen ja löysi sitten tiensä Pohjois-Amerikkaan ja Aasiaan (Haddon 2011, 312).

Arkisessa kielenkäytössä termi domestikaatio viittaa villieläimen kesyttämiseen (Berker ym. 2006, 2). Esimerkiksi historian kirjassa voitaisiin kertoa, että ihminen domestikoi – siis kesytti – hevosen arviolta 4000 vuotta ennen ajanlaskun alkua. MOT-verkkosanakirja tarjoaa verbille 'domesticate' muun muassa seuraavia käännöksiä: kesyttää, jalostaa [jokin kasvi] viljelykasviksi, totuttaa joku kotitöihin ja perhe-elämään.²¹ *Oxford English Dictionary* puolestaan selittää verbiä seuraavasti: 'to make, or settle as, a member of a household; to cause to be at home; to naturalize'.²² Kun domestikaatiosta puhutaan teknologian yhteydessä, termi viittaa prosessiin, jossa käyttäjä kohtaa uusia teknologioita ja sopeuttaa niitä ympäristönsä ja elämänsä rakenteisiin, arvoihin ja arjen rutiineihin (Berker ym. 2006, 2).

Domestikaatiolle ei ole yksiselitteistä suomenkielistä vastinetta, vaan tutkijat ovat käyttäneet toisistaan hieman poikkeavia käännöksiä. Mika Pantzar (1996) puhuu kesyttämisestä, Seija Ridell (1994) kotiuttamisesta, Virve Peteri (2006) kotouttamisesta, Jaakko Suominen (2003) ja Minna Saariketo (2020) kotoistamisesta. Käytän tässä tutkielmassa sanaa kotoistaminen, sillä se kuvaa mielestäni ainakin kohtuullisen hyvin uusien teknologioiden arkeen mukauttamisen prosessia. Kesyttämisen etu (tai vaihtoehtoisesti heikkous) on, että toisin kuin muut vaihtoehdot, se ei pohjautu koti-kantasanaan (kodin ja kotitalouden merkityksestä katso luku 4.2). Omassa ajattelussani kesyttäminen yhdistyy kuitenkin liiaksi eläimiin, joten sen käyttäminen teknologian yhteydessä tuntuu teennäiseltä. Saariketo, joka siis käyttää termiä kotoistaa, erottaa vielä

²¹ <https://www-sanakirja-fi.libproxy.tuni.fi/english-finnish/domesticate> Käännös tarkistettu 1.2.2021.

²² <https://www-oed-com.libproxy.tuni.fi/view/Entry/56668> Käännös tarkistettu 1.2.2021.

toisistaan kotoistamisen ja kotoistumisen. Ensin mainitulla hän viittaa teknologiaa arkistaviin tekoihin yksilötasolla ja jälkimmäisellä teknologian arkistumiseen laajempaan yhteiskunnallisena prosessina. (Saariketo 2020, 42.) Erottelu muistuttaa, että domestikaatiota tapahtuu sekä yksilöiden toiminnassa että yhteiskunnan rakenteellisella tasolla. Yksittäinen käyttäjä voi tehdä monenlaisia arkistavia tekoja, ja teknologiasta voi tulla hänelle todella tärkeä, mutta tämä ei välttämättä tarkoita, että teknologia olisi laajemmin ottaen kiinteä osa kaikkien ihmisten arkea.

4.2 Kontekstina koti ja kotitalous

Kuten edellä toin esiin, domestikaatio-termillä kuvataan teknologioiden omaksumista osaksi ihmisten jokapäiväistä elämää. Alkuperäisessä teoriassa tätä omaksumista tarkasteltiin kodin ja kotitalouden piirissä. Koska teoria kehittyi 1980- ja 1990-lukujen taitteessa, kodin konteksti oli luonteva: monia tuolloin ajankohtaisia laitteita, kuten tietokoneita ja pelikonsoleita, käytettiin kotona ja ne olivat yhteydessä kiinteään sähköverkkoon.²³

Sana kotitalous viittaa domestikaatioteorian yhteydessä omaan sosiaaliseen, taloudelliseen ja poliittiseen yksikkönsä, joka kiinnittyy monin tavoin hallinnollisiin käytäntöihin ja kaupalliseen kulttuuriin. Se, keitä kotitalouteen kulloinkin kuuluu, voi muuttua esimerkiksi avioeron tai lasten itsenäistymisen myötä. Domestikaation tutkimuksessa kotitalous on toiminut niin sanottuna alkupisteenä, johon suhteessa teknologioiden kotoistamista on lähdetty tarkastelemaan. (Silverstone 2006, 241–242.) Kotitalouteen sisältyy ajatus sen moraalijärjestyksestä (moral economy of the household). Sana 'economy' viittaa siihen, että kotitalous ja sen jäsenet ovat taloudellisten toimiensa kautta osa julkisen talouden kokonaisuutta. 'Moral'-sana puolestaan painottaa sitä, että näihin taloudellisiin toimiin vaikuttavat esimerkiksi tiedolliset käsitykset ja vaikkapa kauneuskäsitykset, joihin puolestaan vaikuttavat kotitalouden ja sen jäsenten tarinat, elämäkulut ja poliittiset mielipiteet. (Silverstone, Hirsch & Morley 1992, 18.)

Koska oma huomioni kohdentuu 2020-luvulle ja mobiililaitteisiin, on syytä pohtia kotitalouden asemaa tutkimuksen yksikkönä ja alkupisteenä. Kuten Silverstone (2006, 240) muotoili jo 2000-luvun alkupuolella, kotitaloudet eivät ole entisensä. Viidessätoista vuodessa esimerkiksi ylisukupolvisten kulttuurien murtuminen, vertaisryhmien tuottamat paineet ja se, että kännykän ja

²³ Voi tosin huomata, että ensimmäiset käsikonsolit tuotiin markkinoille jo 1980-luvulla, ja kännykkä yleistyi vauhdilla 1990-luvulla. Nämä laitteet oli suunniteltu mukana kannettaviksi, ja ne toimivat ilman verkkovirtaa.

internetin kaltaiset teknologiat mahdollistavat median kuluttamisen myös kodin ulkopuolella, ovat murtaneet kotitalouden rajoja ja horjuttaneet sen asemaa sosiaalisen ja taloudellisen elämän perusyksikkönä. Tästä huolimatta kotitaloutta ei ole unohdettu, ja sitä käytetään edelleen domestikaation tutkimuksen alkupisteenä. (Emt., 240–242.) Toisin kuin esimerkiksi kotitietokoneet ja videonauhurit, mobiililaitteet ovat yleensä henkilökohtaisia: esimerkiksi älypuhelinta ei hankita kotitalouden käyttöön, vaan jokaisella yksilöllä on oma laitteensa. Lähden tässä tutkimuksessa oletuksesta, että älypuhelin on ikäihmisille ensisijaisesti henkilökohtainen laite, mikä ei toki tarkoita, että laitteen hankinnasta ei voitaisi neuvotella kotitalouden jäsenten tai muun lähipiirin kesken. Tabletin ja kannettavan tietokoneen tapauksessa asia on selvästi monimutkaisempi. Nämä laitteet voivat olla hyvinkin henkilökohtaisia, jopa salasanaa suojattuja, tai vaihtoehtoisesti kaikkien kotitalouden jäsenten käytössä. Kun tutkimukseni rajautuu ikäihmisiin, kotitalouksien kokoonpanot ovat itsessään mielenkiintoinen seikka. Kotitaloudet ovat todennäköisesti pieniä yhden tai kahden hengen talouksia, mutta omilleen muuttaneet lapset tai muut läheiset saattavat omalta osaltaan vaikuttaa teknologioiden hankkimiseen ja kotoistamiseen. Tältä kannalta on kiinnostavaa pohtia, missä kotitalouden rajat oikeastaan kulkevat. Otan tutkielmassani huomioon kotitalouden merkityksen, mutta se ei ole tarkasteluni alkupiste.

Toinen tapa, jolla astun kodin perinteisesti ymmärrettyjen fyysisten rajojen ulkopuolelle, liittyy laitteiden kannettavuuteen, sillä olen kiinnostunut mobiililaitteiden käytöstä sekä kotona että kodin ulkopuolella. Kuten kulttuurintutkija David Morley (2006, 22) kirjoittaa, sähköisen viestinnän verkostot muuttavat ihmisten käsitystä paikallisuudesta ja kansallisiin ja kansainvälisiin yhteisöihin kuulumisesta. Suomalainen nuori voi löytää internetistä globaalin yhteisön, johon hän samastuu enemmän kuin oman paikkakunnan ikätovereihin. Ikäihminen puolestaan saattaa soittaa videopuheluita lapsenlapsille, jotka asuvat toisella puolella maapalloa. Uusien teknologioiden myötä koti ei ole enää tarkkarajainen ja suljettu paikka, vaan kuten Morleyn (emt., 23) viittaama sosiologi Zygmunt Bauman [2001] asian ilmaisee, kuin fantasmagoria²⁴. Haddonin (2003, 49) mukaan domestikaatioteorian laajentaminen kodin ulkopuolelle linkittyy matkapuhelimen yleistymiseen. Matkapuhelin, jonka pystyi ottamaan mukaan lähes minne tahansa, horjutti uudella tavalla kodin totuttuja rajoja, ja sittemmin useat domestikaatioteoriaa soveltaneet tutkijat ovatkin ottaneet etäisyyttä kodin kontekstiin. Esimerkiksi Mark de Reuver, Shahrokh Nikou ja Harry

²⁴ Fantasmagoria tarkoittaa harhanäkyjen sarjaa tai mielikuvituksellista kertomusta.
<https://www.kirjastot.fi/kysy/mika-on-fantasmagoria>

Bouwman (2016, 3) lähtevät tutkimuksessaan siitä, että älypuhelinta ei käytetä vain kotitalouden rajojen sisäpuolella, vaan laite itsessään rikkoo ajan ja paikan rajoja. Vastaavasti Saariketo huomauttaa väitöskirjassaan, että ”[t]ämän päivän verkottunut mediateknologia on elimellinen osa ihmisten arkea paitsi kotitalouden tiloissa myös niiden ulkopuolella ja liikkeellä ollessa” (Saariketo 2020, 43.)

4.3 Kotoistamisen neljä vaihetta

Domestikaatioteoriassa kotoistaminen jaetaan neljään vaiheeseen, jotka ovat englanninkielisin termein 'appropriation', 'objectification', 'incorporation' ja 'conversion'. Hyödynnän termien suomentamisessa Saariketon (2020) väitöskirjassaan tekemiä ratkaisuja. Puhun tästä eteenpäin teknologisista esineistä, mutta on syytä huomata, että esineiden lisäksi on mahdollista kotoistaa myös immateriaalisia hyödykkeitä, kuten televisio-ohjelmia (ks. esim. Silverstone ym. 1992, 22).

Ensimmäisessä vaiheessa (appropriation) tapahtuu teknologisen esineen *hankkiminen tai käytön aloittaminen* (Saariketo 2020, 42). Tässä vaiheessa esineestä tulee yksilön tai kotitalouden omaisuutta, ja se muuttuu materiaalisesta hyödykkeestä merkitykselliseksi objektiksi. Uuden esineen hankkiminen voi olla tärkeä osa identiteetin rakentamista ja esittämistä, sillä sen kautta yksilöt ja kotitaloudet voivat erottua toisistaan tai vastaavasti muistuttaa toisiaan. (Silverstone ym. 1992, 21–22.) Hankkimalla uuden teknologisen esineen ihminen voi samastua tiettyihin ryhmiin, kuten ikätovereihin, ja toisaalta tehdä näkyvää eroa niihin, joilla kyseistä esinettä ei ole.

Kun esine on hankittu, se *sovitetään tilallisesti* (objectification; Saariketo 2020, 42) eli sijoitetaan kodin materiaaliseen, sosiaaliseen ja kulttuuriseen ympäristöön (Silverstone 2006, 235). Esineiden sijoittelu kodin tiloissa ilmentää kotitaloutta jäsentäviä periaatteita ja periaatteiden taustalla vaikuttavia ikään ja sukupuoleen liittyviä erotteluja ja mahdollisia kiistoja. Kodin tiloja voidaan jaotella esimerkiksi yksityisiin ja jaettuihin tai lasten ja aikuisten tiloihin, mikä osaltaan vaikuttaa teknologisten esineiden sijoitteluun. (Silverstone ym. 1992, 22–23.) Tilallinen sovittaminen voi ilmetä vaikkapa niin, että tietokone sijoitetaan aikuisten työhuoneeseen, kun taas Blu-ray-soitin saa paikan lastenhuoneesta. Kun tarkastellaan mobiililaitteita, tilallinen sovittaminen on astetta haastavampi kysymys. Mobiililaitteilla ei välttämättä ole yhtä säilytyspaikkaa, vaan ne voivat siirtyä pöydältä ja tilasta toiseen, kodin ulkopuolelle ja taas takaisin kotiin. Tästä huolimatta mobiililaitteetkin jättävät jälkensä kodin tiloihin esimerkiksi tuomalla mukanaan joukon muita

materiaalisia esineitä, kuten johtoja ja kuulokkeita, jotka nekin pitää sijoittaa johonkin. Toisaalta mobiililaitteiden sijoittamista kodin tiloihin voidaan myös rajoittaa – moni on esimerkiksi päättänyt, että älypuhelin ei kuulu makuuhuoneeseen, jotta se ei häiritse nukahtamista ja unta. (ks. esim. Saariketo 2020, artikkeli IV, 45.)

Tilallisen sovittamisen ohella teknologiset esineet *mukautetaan ajallisesti osaksi arjen rutiineja* (incorporation; Saariketo 2020, 42). Tässä vaiheessa huomio kiinnittyy esineiden käyttöön, sillä jotta esineistä voi tulla toimivia ja tarkoituksenmukaisia, niiden pitää löytää paikkansa kotitalouden arkisissa rutiineissa. Ajallinen mukauttaminen vaikuttaa arkeen esimerkiksi vapauttamalla aikaa muihin asioihin tai tarjoamalla aiempaa viihdyttävämpiä ajan kuluttamisen tapoja. (Silverstone ym. 1992, 24.) Käytännössä ajallinen mukauttaminen näkyy esimerkiksi siinä, miten tiettyä laitetta käytetään säännöllisesti tiettyyn aikaan. Vastaavasti laitteille voidaan asettaa ajallisia rajoituksia esimerkiksi siten, että älypuhelin ei selata lainkaan esimerkiksi iltayhdeksän jälkeen. Älypuhelimille on ominaista, että niitä on suhteellisen helppoa käyttää samalla kun tekee jotain muuta: ruokaa laittaessa voi hyvin kuunnella musiikkia tai podcastia tai soittaa ystävälle. Askareiden lomassa voi toki yhtä lailla kuunnella radiota tai katsoa televisiota, mutta älypuhelin tarjoaa suurimman kirjon erilaisia oheistoimintoja. Koska älypuhelin vilkuillaan tyypillisesti useita kertoja päivässä, mutta suhteellisen lyhyitä aikoja kerrallaan, voisi ajatella, että se ei vaadi arjen rutiineista yhtä isoa ajallista lovea kuin esimerkiksi keskittynyt television katselu. Tosin kuten omastakin kokemuksesta tiedän, pienistä puroista voi syntyä suuri joki ja älypuhelimien käyttöaika kasvaa useisiin tunteihin päivässä, jolloin vaikutus arjen rutiineihin on ilmeinen.

Lopulta *teknologiat tulevat osaksi käyttäjiensä identiteettejä ja nivoutuvat laajempaan yhteiskuntaan* (conversion; Saariketo 2020, 42). Tässä vaiheessa teknologian käyttäjät tuovat ilmi omistajuuttaan ja pätevyyttään samalla kun teknologiaan liitetyt yksityiset merkitykset tulevat osaksi julkista merkitystä (Hynes & Rommes 2006, 128). Käytännössä vaihe ilmenee esimerkiksi tavoissa, joilla ihmiset esittelevät teknologisia esineitään tai laitteitaan ja ilmaisevat niihin liittyvää osaamistaan. Koska tutkimukseni kohdistuu ikäihmisiin, olen erityisen kiinnostunut näistä osaamisen ilmaisuista. Yleisesti ajatellaan, että uusien teknologioiden omaksuminen on ikäihmisille vaikeampaa kuin nuorille. Lisäksi julkisuudessa käydään jonkin verran huolestunutta keskustelua ikäihmisten teknologiataidoista. Näihin käsityksiin peilaten on kiinnostavaa tutkia, miten ikäihmiset ilmaisevat teknologioiden omistajuutta ja tuovat esiin niihin liittyviä taitojaan.

Edellä käsiteltyjen seikkojen lisäksi kotoistamisen prosessiin voidaan sisällyttää kaksi muuta vaihetta, tuotteistaminen eli 'commodification' ja kuvittelu eli 'imagination'. Edellinen viittaa niihin teollisiin ja kaupallisiin prosesseihin, joissa tuotteet tulevat markkinoille, ja jälkimmäinen liittyy tapoihin, joilla tuotteista tehdään kuluttajille houkuttelevia. (Ks. Silverstone 1994, 124–126; Saariketo 2020, 43.) Vaikka kotoistamisen vaiheita on periaatteessa kuusi, Saariketo (emt.) katsoo, että suuressa osassa kotoistamiseen liittyvää tutkimusta on keskitytty vain neljään ensiksi mainittuun, ja tarkastelun alkupiste on yleensä teknologian hankkimisessa.

Kun puhutaan kotoistamisen vaiheista, on syytä ottaa huomioon, että vaiheet eivät todellisuudessa välttämättä erotu selvästi toisistaan ja/tai seuraa toisiaan lineaarisesti. Näin ollen vaihejako on analyttinen. Deirdre Hynesin ja Els Rommesin (2006) mukaan vaiheiden erottelu voi johtaa käsitykseen, että yhden vaiheen jälkeen tulisi välittömästi seuraava. Hynes ja Rommes tutkivat teknologioiden kotoistamista vähäosaisille suunnatuilla tietokoneen ja internetin käyttöä opettavilla kursseilla, mutta he eivät havainneet lineaarisuutta etenäkään tilallisen sovittamisen ja ajallisen mukauttamisen välillä. Sen sijaan he huomasivat, että kotoistamisen prosessi voi pysähtyä puolimatkaan tai jokin vaiheista saattaa jopa jäädä kokonaan väliin. (Emt., 132.)

4.4 Tutkimusesimerkkejä

Mediateknologioiden kotoistamista on tutkittu pääasiassa laadullisin menetelmin esimerkiksi havainnoinnin, haastattelujen, päiväkirjojen ja kotitalouden tilasta piirrettyjen karttojen avulla. Koska mediateknologiat paitsi ovat materiaalisia myös välittävät symbolisia merkityksiä, tutkimuksessa on tarvittu metodeja, joiden kautta voidaan tarkastella symbolisten merkitysten, omaksumisen ja tulkitsemisen pieniäkin vivahteita. (Berker ym. 2006, 6–7.) Laadullisten tutkimusmenetelmien suosio ei ole kuitenkaan tarkoittanut, että määrälliset menetelmät olisi suljettu ulkopuolelle domestikaatioteoriaa hyödyntävässä tutkimuksessa. Yksi suhteellisen tuore esimerkki empiirisestä tutkimuksesta, jossa käytetään määrällisiä menetelmiä, on de Reuverin, Nikoun ja Bouwmanin tutkimus vuodelta 2016. Kolmikko tutki älypuhelimien kotoistamista suunnaten huomion erityisesti siihen, miten mobiilisovellusten käyttö vaikuttaa arjen rutiineihin. Tutkimuksen aineisto koottiin kahdesta lähteestä: osallistujien älypuhelimien lokitiedoista ja survey-kyselyllä kerätystä tiedosta. Lokitiedoista selvitettiin mobiilisovellusten käyttömääriä, ja survey-kyselyssä osallistujat arvioivat, miten heidän arkielämänsä, rutiininsa ja toimintansa ovat

mukautuneet älypuhelimien käyttöön. Tutkimuksen perusteella älypuhelimien käyttö vaikutti arjen rutiineihin, mutta lokitietojen paljastamat käyttömäärät eivät korreloineet suoraan arjen rutiineissa koettujen vaikutusten kanssa. (de Reuver, Nikou & Bouwman 2016.)

Tieto- ja viestintäteknologian osalta kotoistamista on lähestytty viime vuosikymmeninä monesta suunnasta. Britanniassa tehtiin 1990-luvulla niin sanottuja PICT-tutkimuksia²⁵, jotka käsitelivät tieto- ja viestintäteknologian kokemista eri ihmisryhmissä. Vuonna 1992 käynnistyneen tutkimussarjan ensimmäinen tutkimus keskittyi etätyöntekijöihin ja seuraava yksinhuoltajiin. Kolmannen tutkimuksen kohderyhmän muodostivat 60–75-vuotiaat ikäihmiset, joiden kautta tarkasteltiin tieto- ja viestintäteknologian kokemista elämänvaiheessa, jossa lapset ovat lähteneet kotoa, ja työura on tullut päätökseen. PICT-tutkimusten lisäksi tehtiin joitakin kaupallisesti rahoitettuja tutkimuksia: esimerkiksi kaapeliyhtiö Telewestin tutkimuksessa ajatus oli, että domestikaatioteorian kautta voitaisiin ymmärtää, miksi kaapelipalveluiden käyttö jäi tietyissä yhteiskuntaluokissa vähäiseksi. (Haddon 2006, 103–105.) Kotoistamisen näkökulmasta lähestyttiin myös sosiaalisen syrjäytymisen ilmiötä. Näissä tutkimuksissa huomio kiinnittyi erityisesti siihen, miten tieto- ja viestintäteknologioiden omistaminen ja käyttö suhteutuvat yhteiskunnan varakkaista ja osattomista käytävään keskusteluun. Matkapuhelimen ja muiden mobiililaitteiden yleistymisen 2000-luvun alkupuolella ohjasi tutkijoita näiden laitteiden pariin ja laajensi alkuperäisessä teoriassa keskeistä kotitalouden kontekstia. (Emt., 106–107.)

Berkerin ym. kokoomateoksessa (2006) esitellään useita kiinnostavia empiirisiä tutkimuksia. Hynes ja Rommes tutkivat Irlannissa ja Alankomaissa järjestettyjä, erityisesti vähäosaisille ihmisille suunnattuja tietokoneen ja internetin käyttöön liittyviä kurseja. Tutkimukset osoittivat, että uusien teknologioiden kotoistamisprosessi vaihtelee yksilöiden välillä. Joiltakin kotoistaminen vaatii enemmän työtä ja sopeutumista kuin toisilta, ja osalla kotoistamisen prosessi jää kokonaan kesken. Prosessin ”onnistumiseen” vaikuttavat ihmisten sosiaaliset, taloudelliset ja symboliset resurssit. (Hynes & Rommes 2006.) Median ja viestinnän professori Jo Pierson hyödynsi domestikaatioteoriaa tutkiessaan tieto- ja viestintäteknologian käyttöä niin sanotuissa mikroyrityksissä. Tutkimus havainnollistaa, että kotoistamisen käsitettä voi käyttää hedelmällisesti myös kodin ja kotitalouden ulkopuolisen maailman, kuten juuri pienten yritysten tutkimiseen.

²⁵ PICT-ohjelmassa (Programme on Information and Communication Technologies) tutkittiin tieto- ja viestintäteknologian sosiaalisia ja taloudellisia ulottuvuuksia. Ohjelma käynnistyi vuonna 1986.
<https://esrc.ukri.org/about-us/50-years-of-esrc/timeline/>

(Pierson 2006, 205.) Viestinnän ja teknologian professori Sun Sun Lim puolestaan tarkasteli tieto- ja viestintäteknologian kotoistamista kiinalaisissa keskiluokkaisissa perheissä. Hän haastatteli 20 perhettä, joista haastatteluun osallistui aina yksi aikuinen ja yksi lapsi. Limin mukaan urbaaneissa kiinalaisperheissä tieto- ja viestintäteknologiat ovat välttämättömyyksiä ja olennainen osa kodin tiloja, ja niiden kotoistaminen tapahtuu kovan modernisaation ja toisaalta luonteeltaan pysyväisten perinteiden muodostamassa jännitekentässä. (Lim 2006.)

Mobiililaitteiden kotoistamista on tutkinut esimerkiksi ruotsalainen median ja viestinnän tutkimuksen professori Göran Bolin (2010), joka vertaili kännykän yleistymistä ja käyttöä entisestä Neuvostoliitosta itsenäistyneessä Virossa ja vakiintunutta länsimaista demokratiaa edustavassa Ruotsissa. Tutkimus osoitti, että vaikka kännyköiden yleistyminen oli Virossa ja Ruotsissa samankaltaista, soittamisen ja tekstiviestien lähettämisen tavat poikkesivat näissä maissa toisistaan. Bolinin mukaan eroja selittää muun muassa se, että monelle virolaiselle kännykkä oli ensimmäinen puhelin, ja lankapuhelin hankittiin vasta sen jälkeen, mikä osaltaan vaikuttaa kännykän käytön tapoihin. (Emt., 55.) Kun puhutaan mobiililaitteista, on syytä nostaa esiin myös jo edellä muutamaan kertaan viittaamani Leslie Haddon, joka on tutkinut esimerkiksi lasten älypuhelimien käyttöön liittyviä sosiaalisia rajoitteita (Haddon 2018) ja kosketusnäyttöisten laitteiden kotoistamista pienten lasten perheisiin (Haddon 2020).

Suomessa kotoistamiseen liittyvää tutkimusta ovat tehneet esimerkiksi kulutustutkija Mika Pantzar ja sosiologit Virve Peteri, Turo-Kimmo Lehtonen ja Noora Talsi. Pantzar (1996) kirjoittaa esimerkiksi radion, television ja auton kotoistamisesta koko suomalaisen yhteiskunnan tasolla, kun taas Peteri (2006) tutkii mediateknologioita ja niiden sijoittamista kodin tiloissa. Lehtonen (2003) puolestaan ymmärtää kotoistamisen prosessiksi, joka rakentuu sarjasta kokeita tai koeajoja (trials). Jotta uudesta laitteesta voi tulla tarpeellinen, sen täytyy läpäistä ne moninaiset kokeet, joihin käyttäjä laitteen asettaa. Talsi (2014) hyödyntää kotoistamisen ideaa väitöskirjassaan, jossa hän keskittyy teknologioiden käyttöön erityisesti kodin piirissä sekä elämänmittaisten teknologiasuhteiden rakentumiseen.

5 MOBIILILAITTEIDEN KOTOISTAMISTA TUTKIMASSA

Edeltävissä luvuissa olen avannut mobiililaitteiden kehitystä suomalaisessa yhteiskunnassa, tarkastellut ikäihmisten mobiililaitteiden käytöstä tehtyä aiempaa tutkimusta erityisesti eurooppalaisessa kontekstissa ja käsitellyt työn teoreettisena viitepisteenä toimivaa domestikaatioteoriaa. Tässä luvussa kerron, miten lähestyn tutkimusaiheeni empiirisesti. Alaluvussa 5.1 täsmennän työn tutkimusongelman ja tutkimuskysymykset. Alaluvussa 5.2 määrittelen, mitä tarkoitan ikäihmisillä, sekä esittelen tutkittavieni joukon. Alaluvussa 5.3 kerron tutkimusaineiston tuottamisesta ja erittelystä.

5.1 Tutkimusongelma ja -kysymykset

Työni tutkimusongelma koskee siis sitä, miten yksi viestintä- ja mediateknologioiden merkittävä käyttäjäryhmä, suomalaiset ikäihmiset, kotoistavat mobiililaitteita osaksi jokapäiväistä elämäänsä, ja mitä tämä kertoo näiden laitteiden asemasta 2020-luvun alun suomalaisessa yhteiskunnassa. Olen eriyttänyt tutkimusongelmasta neljä empiiristä tutkimuskysymystä, jotka nousevat domestikaatioteorian piirissä tunnistetuista kotoistamisen vaiheista. Tutkimuskysymykset ovat:

1. Miten ikäihmiset ovat hankkineet käytössään olevat mobiililaitteet, ja mitä he tekevät niillä?
2. Miten ikäihmiset käyttävät mobiililaitteita kotona ja kodin ulkopuolisissa tiloissa?
3. Miten mobiililaitteet asettuvat osaksi ikäihmisten arjen rutiineja?
4. Millainen merkitys mobiililaitteilla on ikäihmisten elämässä?

Kuten luvussa 4.3 valotin, domestikaatioteorian piirissä tunnistetut kotoistamisen vaiheet ovat *1) hankkiminen tai käytön aloittaminen, 2) sovittaminen tilallisesti, 3) mukauttaminen ajallisesti osaksi arjen rutiineja sekä 4) tuleminen osaksi käyttäjiensä identiteettejä ja nivoutuminen laajempaan yhteiskuntaan*. Toisen, kolmannen ja neljännen tutkimuskysymyksen yhteys niitä vastaaviin vaiheisiin on melko lailla ilmeinen, kun taas ensimmäinen tutkimuskysymys ei nouse suoraan sitä vastaavasta vaiheesta, sillä tutkittavillani on jo käytössään mobiililaitteet. Kun vastaan ensimmäiseen tutkimuskysymykseen, kerron aluksi lyhyesti laitteiden hankinnasta, minkä jälkeen esittelen kunkin laitteen yleisimpiä käyttötapoja. Lisäksi kuten toin edellä esiin, domestikaatioteorian alkuperäisissä muotoiluissa tilallinen sovittaminen viittaa teknologian

sijoittamiseen kodin materiaaliseen, sosiaaliseen ja kulttuuriseen ympäristöön (Silverstone 2006, 235), mutta tässä tutkimuksessa ymmärrän tilallisen sovittamisen laajemmin. Koska tutkimukseni keskittyy kaikkialla mukana kulkeviin mobiililaitteisiin, tarkastelen tilallista sovittamista sekä kotona että kodin ulkopuolisissa tiloissa. Tutkimuskysymyksiin vastaamisen pohjalta pohdin työn lopussa luvussa 7, mitä ikäihmisten mobiililaitteiden kotoistamisen perusteella voidaan mahdollisesti päätellä laitteiden merkityksestä laajemmin suomalaisessa yhteiskunnassa.

Mobiililaitteet ovat tutkimuksessani älypuhelimia, kannettavia tietokoneita ja tablettitietokoneita. Puettavat älylaitteet, kuten älykellot, rajaan tarkastelun ulkopuolelle, vaikka ne sinänsä kuuluvatkin mobiililaitteisiin. Perusteluni on, että nämä laitteet poikkeavat monella tavalla älypuhelimista ja tietokoneista, minkä lisäksi tilastotieto kertoo, että kyseisten laitteiden käyttö on tutkimukseni kohderyhmässä varsin vähäistä (Tilastokeskus 2020b).

5.2 Ikäihmisen määritelmä ja omat tutkittavani

Termillä ikäihminen viitataan tutkimukseni yhteydessä 70-vuotiaisiin ja sitä vanhempiin henkilöihin. Rajaus on keinotekoinen, sillä yksiselitteistä ikäihmisen määritelmää ei ole esitetty Suomessa eikä kansainvälisesti. Asiaa ovat pohtineet esimerkiksi Hajime Orimo ym. artikkelissaan *Reviewing the definition of elderly* (Orimo ym. 2006). Orimo kollegoineen esittää, että perinteisesti sanalla 'elderly' (ikäntyneet) on viitattu 65-vuotiaisiin ja tätä vanhempiin, mutta elinajanodotteen noustessa rajaus ei ole välttämättä tarkoituksenmukainen. Rajan asettuminen juuri 65 ikävuoteen saattaa juontaa juurensa jopa 1800-luvun lopulle Saksan keisarikuntaan, jossa kansalliseen eläkejärjestelmään osallistumisen ikärajaksi asetettiin 65 vuotta. (Emt., 149.) Kuten tiedämme, elinajanodote oli tuolloin merkittävästi alhaisempi kuin nykyään, joten on perusteltua pohtia, minkä ikäisiä pidämme 2020-luvulla ikääntyneinä, ikäihmisinä tai vanhuksina.

Suomen lainsäädännössä niin sanotussa vanhuspalvelulaissa termillä ikääntynyt väestö tarkoitetaan vanhuuseläkkeeseen oikeuttavassa iässä olevaa väestöä (Laki ikääntyneen väestön toimintakyvyn tukemisesta sekä iäkkäiden sosiaali- ja terveystalvuluista 2012/980 § 3).

Vanhuuseläkeikä määräytyy työntekijän syntymävuoden perusteella siten, että vuonna 1954 ja aiemmin syntyneillä eläkeiän raja on 63 vuotta, ja myöhemmin syntyneillä eläkkeeseen oikeuttavan iän raja nousee asteittain (Työntekijän eläkelaki 2006/395 § 11). Suomalaisten käsitys vanhukseksi nimeämisen alaikärajasta vaikuttaa olevan virallista eläkeikää korkeampi. Vanhustyön

keskusliitto on teettänyt 2010-luvulla kaksi ikäkyselyä, joissa vastaajilta on kysytty muun muassa vanhuuden alaikäraja ja sopivinta nimitystä kyseisen ikärajan ylittävälle henkilölle. Vuoden 2018 kyselyssä vastausten keskiarvo vanhuuden alaikärajaksi oli 74 vuotta. Mitä vanhempi vastaaja itse oli, sitä myöhemmin hän katsoi vanhuuden alkavan. Verrattuna vuoden 2013 kyselyyn käsitys vanhuuden alaikärajasta nousi kaikissa ikäluokissa.²⁶ Oman tutkimukseni ikäraja 70 vuotta sijoittuu siis lainsäädännön määritelmän ja yleisen mielipiteen väliin. Käytän tutkimuksessani sanaa ikäihminen, sillä mielestäni se kuvaa kohderyhmää osuvasti ja suhteellisen neutraalisti. Ikäihminen oli suosituin nimitys myös edellä mainitussa vuoden 2018 ikäkyselyssä, joskin sana vanhus oli lähes yhtä suosittu.

Haastattelin tutkimustani varten yhdeksää ikäihmistä, joista viisi oli naisia ja neljä miehiä. Haastateltavista nuorin oli haastatteluhetkellä 71-vuotias ja vanhin 82-vuotias. Mediaani-ikä oli 73 vuotta ja 6 kuukautta. Haastateltavista neljä asui Etelä-Suomessa sijaitsevassa taajaan asutussa kunnassa ja viisi Etelä-Suomessa sijaitsevassa kaupunkimaisessa kunnassa.²⁷ Tavoitin haastateltavat paikallisten senioriyhdistysten kautta niin, että lähestyin sähköpostitse yhdistysten puheenjohtajia, jotka välittivät haastattelukutsua yhdistysten sisällä. Osallistumisen ehtona oli vähintään 70 vuoden ikä ja ainakin yhden mobiililaitteen säännöllinen käyttö. Otin vapaaehtoiseihin yhteyttä puhelimitse tai sähköpostilla, ja sovimme haastattelujen käytännön toteutuksesta. Koska haastattelut tehtiin koronaviruspandemian aikana, haastateltavat saivat itse valita, tehdäänkö haastattelu kasvotusten vai etäyhteydellä. Valtaosa haastateltavista halusi tavata kasvokkain. Haastattelutilanteissa tapahtuvan vuorovaikutuksen kannalta oli onni, että haastattelut sattuivat aikaan, jolloin kohderyhmään kuuluvat olivat saaneet halutessaan vähintään ensimmäisen koronarokotteen, mistä johtuen kasvotusten tapaaminen oli ylipäätään mahdollista.

Koska tavoitin haastateltavani juuri senioriyhdistysten kautta, on todennäköistä, että haastateltaviksi on valikoitunut aktiivisia ja osallistuvia ikäihmisiä. Senioriyhdistyksessä mukana oleminen ilmentää sellaista aktiivisuutta, joka ei välttämättä ole tyypillistä koko ikäryhmälle. Lisäksi on todennäköistä, että tutkimukseen on ilmoittautunut sellaisia ikäihmisiä, joilla mobiililaitteiden hallinta on vähintään perustasolla. Jos laitteiden käytössä on merkittäviä

²⁶ Ks. Vanhustyön keskusliiton tiedote 23.3.2018: <https://www.epressi.com/tiedotteet/sosiaaliset-kysymykset/eloisa-ikagallup-2018-vanhuuden-alaikaraja-on-noussut-74an-vuoteen-asenteet-vanhoja-ihmisia-kohtaan-ovat-myonteisempia-kuin-viisi-vuotta-sitten.html>

²⁷ Kuntien luokitukset Tilastokeskuksen materiaalista: https://www2.tilastokeskus.fi/fi/luokitukset/corrmaps/kunta_1_20210101%23kuntaryhitys_1_20210101/

ongelmia, kynnys osallistua tutkimukseen on todennäköisesti korkeampi, vaikka periaatteessa täyttäisikin osallistumisen kriteerit. Tämä tutkittavien joukon erityisyys on syytä pitää mielessä, kun pohditaan, miten tutkimuksen tulokset kuvaavat ikäihmisten toimintaa laajemmassa mittakaavassa.

5.3 Aineiston tuottaminen, käsittely ja erittely

Tutkimuksen aineisto muodostuu yhdeksästä²⁸ laadullisesta teemahaastattelusta.

Teemahaastattelu on tutkimushaastattelun laji, joka sijoittuu strukturointiasteensa perusteella lomakehaastattelun ja strukturoimattoman haastattelun (viime mainitusta käytetään myös nimiä avoin haastattelu ja syvähaastattelu) välimaastoon. Strukturointiaste viittaa siihen, kuinka tarkasti kysymykset on muotoiltu, ja missä määrin haastattelija jäsentää haastattelutilannetta.

Teemahaastattelu rakentuu nimensä mukaisesti yksityiskohtaisia kysymyksiä väljempien teemojen ympärille. Kun haastattelu etenee teemojen varassa, tutkijan painotus vähenee, ja tutkittavien äänet pääsevät paremmin kuuluviin. (Hirsjärvi & Hurme 2015, 43–48.)

Teemahaastattelulle on ominaista, että haastattelun aihepiirit eli tema-alueet on määritetty etukäteen, mutta haastattelutilanteissa voidaan toimia vapaammin kuin strukturoitua haastattelua tehdessä. Haastattelijalla ei välttämättä ole tarkkaan viilattuja kysymyksiä, minkä lisäksi tema-alueiden järjestys ja laajuus voivat vaihdella haastattelujen välillä. (Eskola & Vastamäki 2015, 29; Eskola 2007, 33.) Teemahaastattelurunkoni sisälsi viisi teemaa, joista kunkin alla oli viidestä kymmeneen kysymystä (ks. liite 1). Haastattelukysymykseni olivat varsin tarkasti muotoiltuja, mutta haastattelutilanteissa muokkasin niitä kyseiseen keskusteluun sopiviksi. Lisäksi saatoin esittää kysymyksiä liitteenä olevasta temarungosta poikkeavassa järjestyksessä.

Haastattelutilanteissa panin merkille, että haastateltavien välillä oli eroa siinä, mistä teemoista syntyi luontevasti puhetta, ja mitkä teemat olivat vaikeampia. Nämä havainnot vaikuttivat osaltaan siihen, kuinka laajasti eri teemoja käsiteltiin yksittäisessä haastattelussa.

Tein haastattelut touko–heinäkuussa 2021. Haastatteluista kuusi järjestettiin haastateltavan kotona, kaksi kahvilassa ja yksi etänä Microsoft Teams -palvelun kautta. Haastattelut kestivät

²⁸ Jari Eskola (2007) katsoo teemahaastattelun toteuttamista tarkastellessaan, että 6–8 teemahaastattelua on opinnäytetyössä kelvollinen määrä. Aineistosta löytyy analysoitavaa, mutta tekijän työmäärä ei kasva kohtuuttomaksi. (Emt., 42.)

lyhimmillään 37 minuuttia ja pisimmillään tunnin ja 26 minuuttia. Näihin aikoihin ei sisälly tutkimuksen esittelyä, suostumuslomakkeen täyttööä tai muuta ennen tai jälkeen haastattelujen tapahtunutta vapaampaa keskustelua. Haastattelujen tunnelma oli rento ja jutusteleva, mikä oli hyvä, sillä se sai haastateltavat puhumaan avoimesti ja tuomaan rohkeasti esiin omia näkökulmia. Haastattelupaikka tuntui vaikuttavan haastateltavien puheliaisuuteen, sillä kahviloissa tehdyt haastattelut jäivät muita lyhyemmiksi. Kahvila-haastatteluissa kysyin jonkin verran lisäkysymyksiä saadakseni riittävästi tietoa, kun taas kotona tehdyissä haastatteluissa lisäkysymyksiä ei juuri tarvittu, sillä haastateltavat vastasivat varsin kattavasti. Toki on mahdollista, että kahviloissa tavatut haastateltavat olivat ylipäättään vähäsanaisempia, mutta uskon, että haastattelu-ympäristöllä oli vähintään jonkinlainen vaikutus. Teamsin kautta tehty etähaastattelu onnistui yllättävän hyvin, joskin yhteyden ajoittainen hitaus vaikeutti jonkin verran puheesta selvän saamista. Jos haastateltavat toivat esiin jotakin erityisen kiinnostavaa tai kysyivät mielipidettäni jostakin asiasta, saatoin osallistua keskusteluun ja jakaa lyhyesti omia kokemuksiani, mutta pääasiassa pysyttelin melko tiukasti kysyjän roolissa. Kasvotusten tehdyt haastattelut nauhoitin älypuhelimella ladatulla ääninauhurilla ja etänä tehdyn haastattelun Teamsin omalla nauhoitustoiminnolla.

Kun haastattelut olivat valmiina, litteroin ne. Koska halusin tehdä haastattelupuheesta yksityiskohtaista analyysia, olin litteroinnissa varsin tarkka. Kirjoitin litteroinnit fonttikoolla 11 ja rivivälillä 1,15, jolloin litteroituja sivuja tuli yhteensä 108.²⁹ Haastatteluaineiston litterointia tarkastelevien Johanna Ruusuvuoren ja Pirjo Nikanderin (2017) mukaan mielenkiinnon kohdistuessa puhuttuun sisältöön on olennaista kirjata ylös kaikki puhuttu, myös niin sanotut tilkesanat. Sen sijaan esimerkiksi tauot, äänensävyt ja päällekkäispuhunnat voidaan jättää merkitsemättä ja puheen rytmi kuvata esimerkiksi välimerkkien avulla. (Emt., 430.) Oman aineistoni osalta päädyin tarkkuuteen, jossa merkitsin näkyviin tilkesanat, sanojen katkot sekä jotkin mielestäni erityisen merkittävät huokaukset, tauot ja naurut. Äänensävyt ja päällekkäispuhunnat jätin merkitsemättä. Kuten Ruusuvuori ja Nikander toteavat, kovin tarkkojen litterointimerkkien käyttö vie huomattavasti aikaa, joten ylilitterointia kannattaa välttää (emt., 429). Haastattelujen alussa olin kysynyt haastateltavilta taustatietoina ikää, asuinpaikkaa, päätoimea (työssä/eläkkeellä) ja ammattia työuran aikana, sillä katsoin näiden voivan vaikuttaa

²⁹ Jos haastateltava kertoi kesken haastattelun esimerkiksi tarinan, joka ei liittynyt lainkaan haastattelun aiheeseen, jätin kohdan litteroimatta. Tällaisia kohtia oli vain muutama, joten ne eivät vaikuttaneet olennaisesti litteroitujen sivujen määrään.

mobiililaitteiden käyttötapoihin. Anonymisoin kyseiset tunnistetiedot litterointivaiheessa. Anonymisoinnissa annoin kullekin haastateltavalle oman kirjainkoodin ja kirjain koodiavaimet ja tunnistetiedot erilliseen tiedostoon. Litterointitiedostoissa viittaa henkilöihin vain kirjainkoodeilla. Lisäksi poistin litterointivaiheessa joitakin haastateltavien mainitsemia tunnistetietoja, kuten henkilöiden ja paikkojen nimiä. Työssä esiintyvistä suorista aineistositaateista olen poistanut toistoa ja täytesanoja ja lisännyt tarvittaessa välimerkkejä ja selitteitä ymmärrettävyyden parantamiseksi.

Litteroinnin jälkeen pelkistin aineistoa värikoodauksen avulla. Annoin jokaiselle tutkimuskysymykselle oman värin, ja luin aineiston haastattelu kerrallaan. Kun tunnistin tiettyyn tutkimuskysymykseen liittyvää puhetta, maalasin puheen tutkimuskysymykselle varatulla värillä. Lopuksi siirsin maalatut puheenvuorot niitä varten luomiini tiedostoihin. Näin minulla oli neljä tiedostoa, joista jokaiseen oli koottu kaikki yhteen tutkimuskysymykseen liittyvä puhe. Koska en maalannut ja siirtänyt omia puheenvuorojani, lisäsin tarvittaessa haastateltavien puheeseen hakasulkeisiin selitteitä, jotta asiayhteys käy ilmi ilman haastattelijan repliikkiä.³⁰

Kun aineistoni oli neljässä tiedostossa, aloin käydä sitä läpi uudelleen tällä kertaa haastattelukysymys kerrallaan. Toisin sanoen valitsin haastattelukysymyksen, luin tarkasti kaikkien haastateltavien vastaukset ja etsin puheenvuoroista toistuvia elementtejä ja puhetapoja, jotka voisivat kuvata ikäihmisten mobiililaitteiden käyttöä yleisemmällä tasolla. Soveltamaani analyysitapaa voidaan pitää sisällönanalyysin ja lähiluvun yhdistelmänä. Sisällönanalyysi on perusanalyysimenetelmä, jota voidaan hyödyntää laajasti erilaisissa laadullisen tutkimuksen perinteissä (Tuomi & Sarajärvi 2018, 78). Analyysin tavoitteena on muodostaa tutkittavasta ilmiöstä tiivistetty yleismuotoinen kuvaus, jonka pohjalta voidaan tehdä ilmiötä koskevia johtopäätöksiä. Analyysi voi olla luonteeltaan aineistolähtöistä (induktiivista) tai teorialähtöistä (deduktiivista). Aineistolähtöisessä analyysissä – jota tämäkin tutkimus edustaa – aineiston käsittely- ja analyysiprosessi voidaan jakaa karkeasti kolmeen vaiheeseen, jotka ovat aineiston redusointi eli pelkistäminen, aineiston klusterointi eli ryhmittely sekä abstrahointi eli teoreettisten käsitteiden luominen. (Emt., 87–91.) Tässä tutkimuksessa aineiston sisällöllistä pelkistämistä oli

³⁰ Kun analysoin sellaisia kysymyksiä, joissa muistin muotoilleeni kysymyksen eri haastatteluissa eri tavoin, tarkistin muotoilut alkuperäisistä litterointitiedostoista. Näin tiesin, mihin haastateltava tarkkaan ottaen vastaa ja pystyin ottamaan erittelyssäni huomioon mahdollisen johdattelevan muotoilun.

esimerkiksi edellä mainittu värikoodaus, ja ryhmittelyä tein etsiessäni aineistosta samankaltaisia ja/tai eroavia puhe- ja toimintatapoja (ryhmittelystä ks. emt., 92).

Viestinnän professori Barry Brummetin (2019, 9) mukaan lähiluku on tietoista lukemista, jossa pyritään saavuttamaan syvälinen ymmärrys luettavan tekstin merkityksistä. Sana teksti ymmärretään laajasti, eli lukemisen kohteena voi olla paitsi kirjallinen tuotos myös esimerkiksi elokuva tai sävelmä (emt).³¹ Tässä tutkimuksessa lähiluvun kohteena olivat haastatteluaineistot, joiden toistuvista elementeistä muodostin tutkimuskysymyksiini suhteutuvia teemoja. Aineiston analyysi alkoi pelkistämällä eli sisällönanalyysillä, mutta tämän jälkeen käytin menetelmiä pitkälti rinnakkain.

³¹ Lähiluvusta metodina ks. myös esim. Pöysä (2010).

6 IKÄIHMISET MOBIILILAITTEITA KOTOISTAMASSA

Tässä luvussa tiivistän haastatteluaineiston analyysin keskeisimmät havainnot. Luku jakaantuu neljään alalukuun, joista kussakin tarkastelen yhtä asettamistani tutkimuskysymyksistä. Alaluvussa 6.1 kerron, miten ikäihmiset ovat hankkineet käytössään olevat mobiililaitteet, ja mitä he tekevät eri mobiililaitteilla. Alaluvussa 6.2 käsittelen tutkittavien mobiililaitteiden käyttöä kotona ja kodin ulkopuolella, ja alaluvussa 6.3 avaan, miten mobiililaitteet asettuvat osaksi tutkimieni ikäihmisten arkirutiineja. Alaluvussa 6.4 pohdin laitteiden merkitystä tutkittavien elämässä.

6.1 Ikäihmisten mobiililaitteiden hankkiminen ja käyttötavat

Tutkimukseeni osallistuneet ikäihmiset käyttävät jokainen vähintään kahta mobiililaitetta. Kuudella haastateltavalla oli tutkimusajankohtana säännöllisessä käytössä kaikki kolme tässä tutkimuksessa kohteena olevaa mobiililaitetta eli älypuhelin, tabletti ja kannettava tietokone, kolmella haastateltavalla puolestaan älypuhelin ja kannettava tietokone. Yksi haastateltava, joka käyttää älypuhelinia ja kannettavaa tietokonetta, kertoi että taloudessa on myös tabletti, mutta sitä käytetään lähinnä matkoilla ja lastenlasten tullessa kylään. Se, että haastateltavat omistavat tabletteja hieman muita mobiililaitteita vähemmän, ei ole yllättävää, sillä ilmiö näkyy myös tilastoissa. Vuonna 2020 kannettava tietokone oli 74 %:ssa (Tilastokeskus 2020c) ja tabletti 54 %:ssa suomalaisia kotitalouksia (Tilastokeskus 2020d). Älypuhelimien omisti kyseisenä vuonna 87 % suomalaisista (Tilastokeskus 2020a).

Mobiililaitteiden hankkiminen

Kuten luvussa 4.3 kerroin, kotoistamisen ensimmäiseen vaiheeseen kuuluvat esineen hankkiminen ja käytön aloittaminen. Ajatus uuden esineen hankinnasta voi lähteä henkilöstä itsestään tai olla lähtöisin muilta ihmisiltä. Ne mobiililaitteet, jotka haastateltavillani olivat käytössä haastatteluhetkellä, oli hankittu pääasiassa heidän omasta tahdostaan.³² Kolmen haastateltavan tapauksessa hankintaan liittyi joku toinen henkilö. Yksi haastateltava kertoi pikkusiskostaan, joka

³² Kukin haastateltava kertoi eniten käyttämänsä mobiililaitteen hankinnasta. Koska mielenkiintoni kohdistui parhaillaan käytössä oleviin laitteisiin, emme käsitelleet sitä, miten ja kenen tahdosta esimerkiksi haastateltavan ensimmäinen älypuhelin on hankittu.

oli haukkunut haastateltavan edellistä puhelinta sanoen, että ei koskisi moiseen laitteeseen lainkaan. Siskon mielipide oli ehkä jollain tasolla vaikuttanut uuden puhelimen hankintaan, mutta pääasiallinen syy vaikutti olevan vanhan laitteen tallennustilan rajallisuus. Yksi haastateltava oli hankkinut tabletin poikansa avustamana. Pojan roolina oli varmistaa hankinnan toteutuminen, sillä haastateltava epäili, että olisi saattanut lykätä ostopäätöstä, vaikka tiedostikin laitteen tarpeen arjessaan. Toisin sanoen ponnin hankintaan oli haastateltavan oma, mutta pojalta tulivat tuki ja varmistus ostopäätöksen tekemiseen. Vain yhdellä haastateltavalla laitteen hankinta oli selvästi toisen henkilön idea. Tämän haastateltavan poika työskenteli tietoturva-alalla ja oli siten hyvin perillä tietoturvaan liittyvistä riskeistä. Kun haastateltavan nykyistä edeltävään puhelimeen ei saanut enää ladattua tärkeitä päivityksiä, poika ohjeisti vanhempaansa vaihtamaan laitteen. Koska haastateltava puhui itsekin paljon tietoturva-asioista ja piti niitä selvästi tärkeinä, tulkintani on, että hän ymmärsi vaihdon tarpeen ja motivoitui hankintaan itsekin.

Muut haastateltavat olivat hankkineet laitteensa vielä selvemmin omista lähtökohdistaan. Syitä uuden laitteen hankkimiseen olivat esimerkiksi vanhan laitteen rikkoutuminen, akun heikkeneminen, tallennustilan loppuminen ja kameran heikko laatu. Esimerkiksi haastateltava, joka toimi ylläpitäjänä erään yhdistyksen Facebook-sivulla, ja otti tehtävää hoitaessaan paljon valokuvia, perusteli nykyisen älypuhelimensa hankintaa seuraavasti:

Ja esimerkiksi sillä vanhalla kameralla ni ei sillä oikeesti sisätiloissa saanu mitään kunnollista kuvaa – ja täs on tosi hyvä kamera, et mä saan tällä hyviä kuvia. Että se oli varmaan se pääasiallinen syy, minkä takia mä nyt vaihdoin sen vanhan, joka nyt oli kyllä jo suhteellisen iäkäs puhelin että. Mut se oli niinkön, siin oli huono kamera.
(H2, mies 71)

Vaikka tutkimukseni haastateltavat olivat hankkineet laitteensa varsin omaehtoisesti, moni kertoi ikäisistään ystävistä tai tuttavista, jotka suhtautuvat tai ovat suhtautuneet mobiililaitteisiin enemmän tai vähemmän negatiivisesti. Osalle näistä henkilöistä lapset olivat hankkineet mobiililaitteen tai puhelinoperaattori oli onnistunut myymään laitteen, jota henkilö ei alun perin halunnut. Näissä tapauksissa laitteen hankinta oli siis tapahtunut vahvan ohjaamisen tai jopa painostuksen seurauksena. Tällaista mahdollisuutta ei sovi sivuuttaa, kun arvioidaan, miten ikäihmiset laajemmin ottaen hankkivat mobiililaitteita.

Vaikka laitteet oli hankittu pääosin omaehtoisesti, niiden käytössä tarvittiin toisinaan apua ja tukea. Valtaosalla haastateltavista oli vähintään yksi taho, jolta he saattoivat pyytää apua laitteiden käyttöön. Eniten mainittuja tahoja olivat perhe ja kaupalliset toimijat, jotka molemmat mainitsi viisi haastateltavaa. Perheenjäsenistä apua oli saatu lapsilta, lapsenlapsilta, miniältä ja omalta puolisoilta. Kaupalliset toimijat tarkoittivat tässä tapauksessa operaattoreita ja muita tietotekniikkaan liittyviä yrityksiä. Huomattavaa on, että nämä kaksi eivät olleet toistensa vaihtoehtoja: vaikka usea haastateltava sai apua perheenjäseniltä, he hakivat sitä myös kaupallisilta toimijoilta tai esimerkiksi osallistumalla tietotekniikkaan liittyville kursseille. Muita mainittuja auttajatahoja olivat tieto- ja viestintäteknikasta kiinnostuneiden ikäihmisten yhdistys Enter ry³³, tuttavat ja sosiaalinen media.

Seuraavissa kolmessa alaluvussa tarkastelen, mitä tutkimani ikäihmiset tekevät älypuhelimella, tabletilla ja kannettavalla tietokoneella, eli mitkä ovat näiden mobiililaitteiden yleisimmät käyttötavat tutkittavieni joukossa.

Yhteydenpidon ja tiedonhaun älypuhelin

Haastateltavat käyttävät älypuhelinia eniten yhteydenpitoon, tiedonhakuun, sosiaalisen median käyttöön ja uutisten seuraamiseen. Yhteydenpitoon liittyviä toimintoja mainitsi seitsemän, tiedonhakuun ja sosiaaliseen mediaan liittyviä toimintoja kuusi ja uutisten seuraamiseen liittyviä toimintoja viisi haastateltavaa (Taulukko 1).

Käyttötapa	n (haastateltavaa)
yhteydenpito	7
tiedonhaku	6
sosiaalisen median käyttö	6
uutisten seuraaminen	5
virallisten asioiden hoitaminen	3
valokuvaus	2
pelit	2

Taulukko 1. Tutkittavien älypuhelimien käyttötavat

³³ ENTER ry on Uudenmaan alueella toimiva yhdistys, jonka tarkoitus on auttaa ikäihmisiä tietotekniikan käytössä ja parantaa näin digitaalista osallisuutta. Vuoden 2021 alussa jäseniä oli noin 990. <https://www.entersenior.fi/yhdistys/>

Yhteydenpitoon tulkitsin kuuluvaksi soittamisen ja puheluihin vastaamisen sekä kommunikoinnin tekstiviestien, sähköpostin ja Whatsappin välityksellä.³⁴ Perinteisen puhelimesta puhumisen suhde älypuhelimien muihin käyttötapoihin näyttäytyy analyysini perusteella kiinnostavana. Usea haastateltava kyllä mainitsi puhelut jollain tapaa – ikään kuin sanoakseen ääneen itsestäänselvyyden – mutta siirtyi sitten luettelemaan muita käyttötapoja, mistä käy esimerkiksi seuraava aineistopöytäkirja:

No siis se on puhelinkin välillä, lähetetään tekstiviestejä jonkun verran vielä. Whatsappiin tulee aika paljon viestejä ja ja vastailen niihin ja lähettelen välillä, siel on mun mielestä aika kätevä lähettää kuviakin niinku sitte. Tai videoita. Ja ja tota Facebookkia ja sielä Facebookin Messengerissä on kans paljon kirjeenvaihtoo.
(H4, nainen 74)

Kaksi haastateltavaa kertoi älypuhelimien käyttötavoistaan siten, että ei maininnut puheluita lainkaan. Tämän voi tulkita liittyvän ainakin kahteen asiaan: joko puheluiden merkitys todella on vähäinen tai puhelut ovat niin itsestäänselvyys, että haastateltavat eivät pitäneet niitä maininnan arvoisina. Sen sijaan Whatsapp tuntui olevan yhteydenpidon kannalta melko tärkeä, ja haastateltavista seitsemän mainitsi sen puheessaan vähintään kerran. Whatsappiin tosin liittyy tiettyä epävarmuutta, sillä kaikilla haastateltavien tuttavilla ei ole älypuhelimia ja sitä kautta Whatsappia. Yksi haastateltava oli huomannut ongelman, kun sukulaisille oli perustettu yhteistä Whatsapp-ryhmää, jolloin sukulainen, jolla ei tuohon aikaan ollut älypuhelimia, uhkasi jäädä yhteydenpidon ulkopuolelle.

Tiedonhakuun katsoin kuuluvaksi tiedon etsimisen sekä Google Mapsin tai vastaavan karttapalvelun käytön. Osa haastateltavista mainitsi tiedonhaun lähinnä ohimennen, kun taas toisille se tuntui olevan varsin tärkeä osa älypuhelimien käyttöä. Yksi haastateltava arvosti tiedonhaun mahdollisuuden niin korkealle, että nosti hakukoneen ikään kuin ystävän asemaan:

Sitten tota Google on rakas ystävä. Se on siis aivan ihana, mitä tahansa tulee mieleen ni sit "aah, Google!" Oli sitte sivistyssana tai kaupan aukioloaika tai osote tai mikä vaan ni. Junien lähtöajat, matkalipun osto. (H9, nainen 76)

³⁴ Whatsappin käytön voisi perustellusti luokitella myös sosiaalinen media -käyttötavan alle, mutta tässä tapauksessa tulkitsin sen liittyvän erityisesti perhe-, sukulais- ja ystävyysuhteiden ylläpitoon.

Yksi haasteltava piti älypuhelimien lähellään lehtiä lukiessaan, jotta saattoi heti tarkistaa Googlesta esimerkiksi vieraat käsitteet ja mainittujen paikkakuntien sijainnit. Yhdellä haastateltavalla tiedonhaku limittyi vahvasti television katseluun, kun hän etsi lisätietoa ohjelmien esiintyjistä, näyttelijöistä, asioista ja paikoista. Muita tiedonhaun kohteita olivat esimerkiksi juna-aikataulut, kauppojen osoitteet ja aukioloajat, sivistyssanat ja ruokaohjeet.

Sosiaalisen median käyttö painottui haastatelluilla vahvasti Facebookiin. Facebook oli käytössä ainakin kahdeksalla haastateltavalla, mutta sen merkitys vaihteli yksilöiden välillä. Siinä missä yksi kertoi, että ei itse asiassa pidä Facebookista kovin paljon, toinen julkaisee siellä aktiivisesti päivityksiä, on perustanut Facebook-ryhmiä ja löytänyt sovelluksen kautta jopa ystäviä. Yksi haastateltava julkaisee Facebookissa ottamiaan luontoaiheisia valokuvia, ja yhdelle Facebookin Messenger on paikka, jossa käydään seuratoimintaan liittyviä keskusteluja. Lisäksi Facebook näyttäytyi monelle paikkana, josta voi saada apua laitteiden käyttöön. Yksi haastateltava kertoi tuttavastaan, joka oli saanut avun tietotekniseen ongelmaan kysymällä neuvoa asuinpaikkakunnan Facebook-ryhmästä. Haastateltava oli seurannut keskustelua ja kommentoinut lopulta itsekin, kuinka hienosti asia oli hoitunut. Myös kolme muuta haastateltavaa kertoi, että voisi kysyä Facebookista, mikäli tarvitsisi apua jonkin laitteen kanssa. Yksi kiinnostava Facebookiin liittyvä seikka, jonka nosti esiin usea haastateltava, oli sovelluksen luonne ”ikäihmisten somena”, jonka kautta nuoria ei enää tavoita. Nuorten puuttuminen ei kuitenkaan tuntunut haastateltavia haittaavan, vaan he vaikuttivat varsin tyytyväisiltä Facebookin tarjoamiin mahdollisuuksiin. Muita useammin kuin kerran mainittuja sosiaalisen median palveluja olivat YouTube ja Instagram, mutta niiden merkitys on haastateltaville selvästi Facebookia vähäisempi.

Uutisten seuraamiseen sisällytin uutisten ja sään katsomisen älypuhelimelta. Sovelluksia, joiden kautta haastateltavat seurasivat uutisia ja säätä, olivat muun muassa Iltalehti, Ilta-Sanomat ja Helsingin Sanomat.

Tabletti median kuluttamisen laitteena

Kuten aikaisemmin mainitsin, tabletti on säännöllisessä käytössä kuudella haastattelemani ikäihmisellä. Tabletin yleisin käyttötapa on mediasisältöjen kuluttaminen, käytännössä joko lehtien lukeminen tai ohjelmien katsominen suoraan tabletilta tai televisioruudun kautta. Kahdelle haastateltavalle tabletti on ensisijaisesti näköislehtien lukemisen väline. Kumpikin oli lopettanut

kokonaan paperilehden tai -lehtien tilaamisen, eli tabletti toimii heille lehden korvaajana. Lopettamisen syynä olivat paperilehden jakelussa koetut ongelmat sekä se, että mökkipaikkakunnalle lehdet kannetaan vasta iltapäivällä. Molemmat haastateltavat tuntuivat olevan ratkaisuunsa varsin tyytyväisiä. Kun näköislehteen oli kerran tottunut, paperilehteä ei osannut enää kaivata, kuten seuraava aineistopoiminta osoittaa:

Ja sitte ku me kummatki luetaan vaimon kanssa, kummalki on omat tabletit ni luetaan lehtiä ni ei tartte niinku olla siitä että missä lehti on ja kumpi lukee ja kaikkee muuta. Vaikkei siitä sillonkaa tullu mitään ongelmaa, mutta silleen se on niinku näppärämpi ja, en tiedä, nyt tuntuu vaan, että en vaihtais takasin paperilehteen. (H7, mies 72)

Toisaalta on syytä tuoda esiin, että digitaalisen näköislehden mielekkyydestä ei vallinnut haastateltavien joukossa yksimielisyyttä, sillä ainakin kaksi haastateltavaa suosii selvästi paperilehteä.

Toinen useampaan kertaan mainittu käytötapa oli ohjelmien katsominen suoratoistopalveluista, kuten Netflixistä tai Yle Arenasta. Kaksi haastateltavaa kertoi siirtävänsä tabletin kuvaa televisioon esimerkiksi Googlen Chromecastin kautta, ja yksi kulutti sisältöjä suoraan tabletin ruudulta. Kiinnostavaa on, että videot ja ohjelmat mainittiin vasta, kun siirryttiin puhumaan tabletista – yksikään haastateltava ei nostanut esiin, että kuluttaisi videosisältöjä älypuhelimella.

Kannettava tietokone työ- ja harrastusvälineenä

Kannettavaa tietokonetta haastateltavat käyttävät eniten virallisten asioiden hoitamiseen, työ- ja luottamustehtäviin sekä harrastuksiin. Taulukko 2 havainnollistaa, kuinka moni haastateltava mainitsi puheessaan kuhunkin käyttötapaan liittyviä toimintoja.

Käyttötapa	n (haastateltavaa)
virallisten asioiden hoitaminen	4
työ- ja luottamustehtävät	3
omaehtoinen harrastus	3
yhteydenpito	2
sosiaalinen median käyttö	1
uutisen seuraaminen	1

Taulukko 2. Tutkittavien kannettavan tietokoneen käyttötavat

Viralliset asiat tarkoittavat tässä yhteydessä esimerkiksi verkkopankin käyttöä, verotukseen liittyvien asioiden hoitamista ja kaavakkeiden täyttämistä. Työ- ja luottamustehtävät kasaantuvat muutamalle haastateltavalle. Yksi työskentelee freelancetoimittajana ja käyttää kannettavaa tietokonetta työhön liittyvään kirjoittamiseen ja kuvankäsittelyyn. Kaksi haastateltavaa taas on aktiivisesti mukana yhdistystoiminnassa, mikä tarkoittaa esimerkiksi Teams- ja Zoom-kokouksia, jäsenrekisterin hoitamista ja viestinnän, laskutuksen ja kirjanpidon tehtäviä. Kolme haastateltavaa, joilla ei ollut työ- tai luottamustehtäviä, kertoi omaehtoisista harrastuksista, kuten talousseurannasta, korttien askartelusta, fiktion kirjoittamisesta ja valokuvien käsittelystä.

Yhteen vetäen voi sanoa, että haastateltavat käyttävät kannettavaa tietokonetta askareisiin, jotka vaativat pidempää kirjoittamista, keskittymistä ja erityistä tarkkuutta. Virallisten asioiden hoidon korostumisesta voisi päätellä, että kannettava tietokone on haastateltaville luotettavampi laite kuin tabletti tai älypuhelin, mutta tämä ei noussut ainakaan yksiselitteisesti esille. Itse asiassa yksi haastateltava kertoi maksavansa laskut tabletilla, koska pitää sitä luotettavampana laitteena kuin kannettavaa tietokonetta. Toinen haastateltava taas oli hankkinut tabletin ulkomaanreissuja silmällä pitäen ja kehui, kuinka huolettomasti esimerkiksi pankkiasiat hoituvat tabletin kautta.

6.2 Mobiililaitteet ikäihmisten kotona ja kodin ulkopuolisissa tiloissa

Kotoistamisen toisessa vaiheessa esine sijoitetaan osaksi kodin materiaalista, sosiaalista ja kulttuurista ympäristöä (Silverstone 2006, 235). Materiaaliseen ympäristöön sijoittaminen voi tarkoittaa esimerkiksi sitä, että esineelle päätetään tietty paikka, jossa sitä käytetään tai säilytetään. Kannettava tietokone erosi tutkimillani ikäihmisillä materiaalsen sijoittamisen osalta selvästi muista mobiililaitteista, sillä jokaisella tuntui olevan kannettavalleen selvä paikka kotitalouden tilassa. Laite on yleensä sijoitettu työpöydän ääreen, joka puolestaan sijaitsee – asunnon koosta riippuen – erillisessä huoneessa tai makuuhuoneen yhteydessä. Vakiintunut sijoittelu työpöydän ääreen voisi viitata siihen, että kannettavuus ei ehkä ole ollut tärkein tai ainakaan ainut syy laitteen hankintaan.³⁵ Tähän viittaa myös se, että haastatteluissa ei tullut ilmi, että kannettava tietokone vaeltaisi kodin tiloissa niin, että sitä käytettäisiin esimerkiksi sohvalla tai

³⁵ Kannettavan tietokoneen hankintaa ovat voineet puoltaa myös helppous ja edullisuus. Kannettavissa on yleensä valmiina kaikki tarvittava näppäimistöstä mikrofonin, joten hankinta ja käyttöönotto eivät vaadi samanlaista tietotaitoa kuin pöytätietokoneen kasaaminen osista. Kun puhutaan peruskäytön tietokoneista, joilta ei vaadita esimerkiksi tehokasta prosessoria tai näytönohjainta, kannettava on nykyään usein myös edullisempi vaihtoehto.

sängyssä. Tosin on syytä nostaa esiin, että muutamalla haastateltavalla kannettava kulkee mukana esimerkiksi kokouksissa ja mökkireissuilla, ja heille laitteen kannettavuus on eittämättä tärkeä ominaisuus.

Tabletin säilytyspaikoista mainittiin esimerkiksi tupakeittiö, olohuone, ”olohuoneen pöydän alla” ja ”hyllyssä taikka pöydällä jossakin”. Yhdellä haastateltavalla tabletin paikka riippuu vuorokaudenajasta. Öisin tabletti on yöpöydällä, sillä haastateltavalla on tapana tehdä ennen nukkumaanmenoa tabletilla esimerkiksi palapelejä. Aamulla tabletti siirtyy keittiön pöydälle, jossa haastateltava lukee siitä päivän lehden. Kun laite ei ole aktiivisessa käytössä, sen paikka on työpöydällä kannettavan tietokoneen vieressä. Yksi tabletin omistanut haastateltava ei tunnistanut laitteelleen toistuvia paikkoja, vaan kertoi, että laite on siellä, mihin se sattuu kädestä jäämään. Tabletilla on siis jonkinlaisia säilytyspaikkoja, mutta ne eivät ole tilallisesti yhtä selviä ja vakiintuneita kuin kannettavan tietokoneen säilytyspaikat.

Älypuhelin vaeltaa ikäihmisten kodeissa kaikkein vapaimmin. Haastateltavat kuvailivat älypuhelimien sijaintia pääasiassa kahdella tavalla: laite on joko missä milloinkin tai omistajansa lähellä. Lähellä ei viittaa tässä tiettyyn etäisyyteen vaan siihen, että laite on näkösällä tai ainakin helposti ja nopeasti saatavilla. Vain yhdellä haastateltavalla on älypuhelimelleen selvä paikka. Haastateltava perusteli tätä sillä, että hänellä on ollut yhtä aikaa parhaimmillaan kolme kotia, jolloin esineiden vakiintuneet säilytyspaikat ovat avain arjen sujumiseen. Koska älypuhelimien paikka vaihtuu niin usein, laite on toisinaan myös kateissa. Kolme haastateltavaa nosti katoamisen esiin puheessaan. Yhden haastateltavan pelastus oli hänen puhelimensa kannessa oleva punainen väri, joka auttoi laitteen löytämisessä esimerkiksi käsilaukusta. Yhden haastateltavan perheessä katoamisongelma oli ratkaistu luovasti: perheen keittiössä on telineessä seisova langaton puhelin, jossa on oma liittymä. Kun älypuhelin katoaa, siihen soitetaan keittiön puhelimesta, ja paikannetaan kadonnut laite soittoäänien perusteella.

Materiaalisen sijoittamisen ohella kotoistettavat esineet pitää sijoittaa kodeissa sosiaalisesti ja kulttuurisesti. Käytännössä tämä voi tarkoittaa esimerkiksi sitä, että esine rajataan pois tietystä (sosiaalisesta) tilanteesta, kuten ruokailusta. Mobiililaitteiden tapauksessa tällaiset rajoitukset lienevät yleisempiä lapsiperheissä kuin yksin asuvilla tai esimerkiksi kahden aikuisen talouksissa. Tutkimukseni ikäihmisillä ei kenelläkään ole tältä osin kovin selviä rajoituksia. Usea kyllä kertoi, että ei käytä laitteita ruokapöydässä, mutta tulkintani mukaan tämä liittyy enemmän käytöstapoihin ja tottumuksiin kuin käytön tietoiseen rajoittamiseen. Rajoitusten puuttumista

perusteltiin esimerkiksi yksin tai korkeintaan kaksin asumisella, mistä johtuen laitteiden käyttö ei häirinnyt muita, eikä käytössä tarvinnut näyttää esimerkkiä. Yhtenä tärkeänä elementtinä haastateltavien puheesta erottuu niin sanottu kasvatustehtävä, joka puuttuu usein normaalista arjesta, mutta saattaa aktivoitua lastenlasten tullessa kylään. Yksi haastateltava esimerkiksi kertoi, että puolison kanssa heillä ei ole rajoituksia, mutta kun lapsenlapset tulevat kylään, laitteita ei käytetä ruokapöydässä. Toinen haastateltava, joka luki päivän lehden tabletilla aamiaispöydässä, kertoi, että haluaisi toisinaan rajoittaa lastenlasten ruokapöydässä tapahtuvaa tablettien käyttöä. Halusta huolimatta hän ei ollut kuitenkaan puuttunut asiaan, vaan jättänyt sen lasten vanhempien päätettäväksi. Osin rajoitusten puuttumiseen saattaa vaikuttaa myös se, että haastateltavat kokivat laitteiden käyttönsä olevan kohtuullista ja hallinnassa, jolloin rajoituksille ei nähty tarvetta. Palaan hallinnan tunteeseen tarkemmin alaluvussa 6.3.

Ikäihmiset ja mobiililaitteet julkisissa tiloissa

Siinä missä mobiililaitteiden käyttö kodin yksityisissä tiloissa on tutkittavillani melko vapaata, kodin ulkopuolella julkisissa tiloissa käyttöön liittyy enemmän rajoituksia. Laitteiden liikkuminen kodin ulkopuolelle konkretisoitui siinä, mitä laitteita haastateltavat kertoivat ottavansa mukaan, kun he lähtevät esimerkiksi lyhyelle matkalle.³⁶ Tämän kysymyksen osalta haastateltavat jakautuivat karkeasti kahteen ryhmään: toiset kantavat mukanaan vain älypuhelinta, kun taas toiset ottavat älypuhelimien lisäksi tabletin tai kannettavan tietokoneen. Siinä missä yksi haastateltava haluaa tabletin ehdottomasti mukaan hiihtokeskuksessa sijaitsevalle mökille, toisella ei ole tabletissaan mobiililiittymää, joten käyttömahdollisuudet reissussa ovat epävarmat, ja laite jää kotiin. Yksi haastateltava vie mökilleen mukanaan kaikki kolme laitetta, kun taas toinen ei ota kannettavaa tietokonetta mukaan edes toiselle asunnolleen. Erot liittyvät uskoakseni siihen, kuinka tärkeitä laitteet ylipäätään ovat haastateltaville, ja miten paljon niiden kanssa halutaan tai täytyy viettää aikaa. Esimerkiksi haastateltava, joka ei ota kannettavaa tietokonetta toiselle asunnolleen, käyttää mobiililaitteita muutenkin vähemmän verrattuna moniin muihin haastateltaviin.

Kun haastateltavat liikkuvat julkisilla paikoilla esimerkiksi asioilla, he käyttävät mobiililaitteita pääasiassa yhteydenpitoon ja tiedonhakuun. Yhteydenpito tarkoittaa esimerkiksi kauppastosten

³⁶ Vastausten vertailua vaikeutti jonkin verran se, että muotoilin kysymyksen eri haastatteluissa hieman eri tavoin, mistä johtuen haastateltavat saattoivat vastatessaan ajatella osin erilaisia matkoja. Esimerkiksi henkilöltä, joka vietti paljon aikaa kesämökillä, saatoin kysyä, mitä laitteita hän ottaa mukaan mökille lähtiessään.

koordinointia kotona olevan puolison kanssa ja puhelimeen vastaamista, jos joku sattuu soittamaan. Yksi haastateltava kantaa älypuhelinta erityisesti turvallisuuden vuoksi, koska sillä voi soittaa tarvittaessa apua itselle tai muille. Kiinnostavaa kyllä, turvallisuusnäkökulma nousi esiin vain yhdessä haastattelussa, vaikka aiemmassa tutkimuksessa se on ollut ikäihmisille tärkeä mobiililaitteiden ulottuvuus.³⁷ Tiedonhaku tarkoittaa tässä yhteydessä esimerkiksi osoitteen tai jotakin tiettyä tuotetta myyvän kaupan etsimistä tai aukioloaikojen selvittämistä. Lisäksi muutama haastateltava kertoi käyttävänsä älypuhelinta julkisilla paikoilla valokuvien ottamiseen.

Julkisilla paikoilla liikkeessään ikäihmiset seuraavat luonnollisesti myös sitä, miten muut ihmiset käyttävät omia mobiililaitteitaan. Tähän liittyen kysyin haastateltaviltani, millaisissa tiloissa tai tilanteissa mobiililaitteiden käyttö ei ole heidän mielestään sopivaa. Vastauksista erottuu kaksi teemaa, jotka ovat häiritsevä puhekäyttö ja puhelimen näpyttely epäsopivissa tilanteissa. Puhelimen soiminen ja siihen puhuminen koetaan sopimattomaksi esimerkiksi teatterissa, konsertissa ja museossa. Paikat eivät ole yllättäviä, sillä monessa niistä jo tilaisuuden järjestäjä toivoo tai edellyttää puhelimen laittamista äänettömälle tai sen sulkemista kokonaan. Näissä paikoissa tapahtuvaa puhekäyttöä pidetään todennäköisesti melko sopimattomana myös muissa ikäryhmissä. Edellä mainittujen lisäksi usea haastateltava vierastaa puhelimeen puhumista julkisissa kulkuneuvoissa. Se, että jotkut ihmiset puhuvat esimerkiksi junassa omia yksityisasioitaan, tuntui haastateltavista vaivaannuttavalta, etenkin kun tilanteista ei usein ole mahdollista päästä pois. Haastateltavat paitsi tunnistavat tällaisen yksityisen puheen häiritsevyyden myös välttävät sitä itse. Yksi haastateltava esimerkiksi kertoi, että julkisessa kulkuneuvossa ollessaan hän saattaa vastata puheluun, mutta pyrkii lopettamaan sen nopeasti ja palaamaan asiaan paremmalla ajalla. Toinen haastateltava pitää junalla matkustaessa älypuhelimensa äänettömällä eikä vastaa siihen lainkaan. Pelkkä puhelimen näpyttely julkisissa kulkuneuvoissa sikäli kuin se on äänetöntä, ei tuntunut haittaavan haastateltavia. Yksi haastateltava kyllä epäili, että joku saattaa närkästyä siitäkin, mutta suhtautui itse asiaan neutraalisti ja muistutti, että laitteita näpytellään jopa eduskunnan istuntosalissa. Toinen haastateltava oli innostunut kokeilemaan puhelimen tarjoamaa ajanvietettä eräällä junamatkallaan ja kuvaili kokemusta seuraavasti:

³⁷ Esim. Oksman (2006) ja Suopajarvi (2015). Kännykän omaksumisen motiiveista ikäryhmittäin katso Ling & Haddon (2003, 246–247).

Mutta tota se on ihan selvä että ykskää ei tee mitään muuta ku näprää [älypuhelin]. Ja mun mielestä se on ihan että kun käy työmatkoja ja kaikkii tämmösiä näin ni ei se ketään häiritse. Ja nyt sitte ku mä keksin, mä aattelin et mitä mä tässä oikeestaan nytte istun ni sitte minä kans otin sitte tästä näin tän pasianssin esille kuule ja sehän meni kauheen nopeesti se matka ku mä pelasin pasianssia [nauraa]. (H5, nainen 73)

Paikkoja, joissa puhelimen näpyttely oli koettu häiritseväksi, olivat esimerkiksi ravintola, kirkko, konsertti ja teatteri. Yksi haastateltava harmitteli, että edes joulukirkko ei ole enää näpyttelystä vapaa alue. Lisäksi hän nosti häiritsevänä asiana esiin konserteissa ja teattereissa yleisön joukossa syttyvät näyttöruutujen valot. Haastateltavan tulkinnan mukaan tämä kertoo siitä, että ihmiset eivät jaksu keskittyä esitykseen ja alkavat siksi vilkuilla puhelimiaan. Toinen haastateltava oli kiinnittänyt huomiota siihen, että puhelimet ovat käytössä viimeiseen hetkeen ennen esitystä ja välittömästi esityksen jälkeen. Häntä harmitti, että esityksen jälkeen palataan heti puhelinten pariin eikä keskustella nähdystä tai koetusta oman seurueen kanssa. Sama haastateltava nosti esiin myös toisen sosiaalista kanssakäymistä haittaavan käyttötavan eli puhelimen selaamisen ravintolassa, mikä oli haastateltavan mielestä varsin surullinen ilmiö.

Yhteen vetäen ikäihmisten mobiililaitteiden käyttöä julkisilla paikoilla voi luonnehtia tavoitteelliseksi, tilannetajuseksi ja muut ihmiset huomioon ottavaksi. Tavoitteellisuus tarkoittaa tässä sitä, että laitteilla ei selailta ja pelailla, vaan ne otetaan esille, kun käyttöön on selvä syy. Tilannetaju puolestaan näkyy esimerkiksi tavassa, jolla haastateltavat toimivat, jos heille tulee puhelu kesken kasvokkaisen sosiaalisen tilanteen. Yksi haastateltava kertoi, että hän tarkistaa soittajan ja mikäli mahdollista mykistää puhelun, jolloin puhelu jää vastaamattomaksi. Kun sosiaalinen tilanne on ohi, hän soittaa henkilölle takaisin. Toinen haastateltava, joka pitää puhelinta äänettömällä kyläillessä, nosti esiin tilanteen, jossa hän odottaa puhelua esimerkiksi lääkäriltä. Haastateltava kertoo asiasta etukäteen toiselle osapuolelle, jolloin mahdollinen keskeytys ei ole niin epäkohtelias. Muiden ihmisten huomioon ottaminen ilmenee esimerkiksi siinä, kuinka tunnollisesti haastateltavat huolehtivat, että heidän puhelimensa on tarpeen mukaan äänettömällä. Kun näitä käyttötapoja vertaa nuorempiin ikäpolviin, nousee esiin selviä eroavaisuuksia. Jo oman arkikokemukseni perusteella väitän, että nuorten ja nuorten aikuisten joukossa on suhteellisen tavallista puhua puhelimeen julkisissa kulkuneuvoissa ja käyttää mobiililaitteita sosiaalisissa tilanteissa. Lisäksi valokuvien ottaminen on monille niin tärkeää, että sen varjolla älypuhelimia käytetään esimerkiksi konserteissa ja keikoilla.

Analyyssini perusteella ikäihmisten mobiililaitteiden käytössä voi erottaa joitakin juuri tälle ryhmälle leimallisia piirteitä. Näihin piirteisiin kuuluvat esimerkiksi yksityisyydestä huolehtiminen ja muiden ihmisten tarkka huomioon ottaminen, jotka voivat olla osaltaan seurausta siitä, että haastateltavat ovat eläneet pitkään aikaa, jolloin puhelin sijaitsi kodin tilassa ja oli tästä johtuen varsin yksityinen laite. Puhelinkeskustelut käytiin kodin seinien sisällä, jossa keskusteluja kuulivat lähinnä perheenjäsenet, eivät kanssamatkustajat tai satunnaiset ohikulkijat kuten nykyisin.³⁸ Kun kännykät yleistyivät, puheluiden yksityinen maailma siirtyi uudella tavalla yhteisiin julkisiin tiloihin. Haastateltavillani oli kyllä ollut kännykät jo vuosien ajan, eli muutokseen oli ehditty tottua, mutta tämä ei tarkoita, että lapsena tai viimeistään nuorena aikuisena opitut puhelimen käytön konventiot eivät voisi vaikuttaa jollain tasolla myös älypuhelimien aikakaudella.

6.3 Mobiililaitteet osana ikäihmisten arjen rutiineja

Kotoistamisen kolmannessa vaiheessa esineet mukautetaan osaksi arjen rutiineja. Koska vuorokaudessa on rajallisesti aikaa, mobiililaitteiden käyttö kilpailee ajasta muiden aktiviteettien ja harrastusten kanssa. Ajasta käytävissä kamppailussa mobiililaitteiden yksi erityinen piirre on, että niillä käytettävät sosiaalisen median sovellukset ovat monella tapaa käyttäjiään koukuttavia, mikä lisää niiden parissa vietettyä aikaa.³⁹ Käytännössä mobiililaitteiden asettumista osaksi arkea voidaan lähestyä esimerkiksi tarkastelemalla, miten laitteet ovat läsnä vuorokauden eri vaiheissa eli miten laitteita käytetään aamuisin, miten ne kulkevat mukana päivän askareissa, ja mikä on niiden rooli illalla nukkumaanmenon lähestyessä.

Haastateltavistani lähes kaikki aloittavat mobiililaitteiden käytön heti aamulla. Osalla älypuhelimien katsominen on ensimmäinen askare heräämisen jälkeen, osa tekee ensin muita aamutoimia ja tarttuu vasta sitten esimerkiksi tablettiin. Aamuisin laitteita käytetään pääosin kahteen asiaan: uutisten lukemiseen ja viestien (esimerkiksi Whatsapp ja sähköposti) tarkistamiseen. Ne, joille Facebook vaikutti olevan tärkeä, käyvät myös Facebookissa. Näistä toimista on rakentunut usealle

³⁸ Erityisesti kaupungeissa oli aikoinaan puhelinkioskeja, ja ovella varustettuina koppeina ne tarjosivat soittajalle pienen yksityisen tilan julkisen tilan keskellä. Ensimmäiset puhelinkioskit otettiin käyttöön 1910-luvulla (Immonen 2002), ja vuoteen 2007 mennessä kioskeista oli Tilastokeskuksen (2008) mukaan luovuttu lähes kokonaan (ks. https://www.stat.fi/til/tvie/2007/tvie_2007_2008-06-05_tau_003_fi.html). Nykyään pieniä puhelinkoppeja löytyy kaukojunista, joskin näissä kopeissa puhutaan omaan kännykkään.

³⁹ Ks. esim. BBC 4.7.2018: 'Social media apps are 'deliberately' addictive to users'.
<https://www.bbc.com/news/technology-44640959>

haastateltavalleni alkavaan päivään valmistava aamurutiini. Yksi haastateltava kuvasi omaa rutiiniaan seuraavasti:

No ihan aamulla mä kattelen nää uutiset, Iltalehtee ja MTV3:sta ja Googleeki, sieltä kattelen uutiset. Katon sääennusteen, onko kiva lähtee golfkentälle. Ja tota tabletti ja läppäri tulee sitten myöhemmin kuvioihin mukaa, tää puhelin on niinku siinä heti aamutuimaan. (H3, mies 72)

Koska haastateltavat ovat eläkkeellä, aamurutiinin parista ei ole välttämättä kiire minnekään. Yksi haastateltava kertoi, että aloittaa aamunsa katsomalla älypuhelimesta maailman uutistapahtumat ja mahdolliset viestit siirtyen jossain vaiheessa aamua tabletille, jolla lukee perheen tilaamat lehdet. Toisella haastateltavalla aamurutiini tabletin ääressä saattaa kestää jopa muutaman tunnin:

No heti aamusta ku mä saan kahvin keitettyä ja puuron ja ladattua viilipurkin tohon, ni sillon tämä [tabletti] on ilman muuta ja sillon sitten luen sen lehden ja katson säät ja katson Facebookin ja katson sähköpostin – mä käyn niinku tavallaan tämmösen tilannekatsauksen. Ja siinä voi mennä, no siihen menee kyllä varmaan ainaki kaks tuntii useesti, jos ei mul oo mihinkään menoo ni kyl mä siinä kaks tuntii saan hyvin. Et se on niinku siis ihan joka aamu, se on ilman muuta. Et ilman tätä ni eihän se aamu lähtis käyntiin. (H5, nainen 73)

Kahdella haastateltavalla mobiililaitteiden merkitys aamussa on selvästi muita vähäisempi. Toinen haastateltava kuuntelee älypuhelimellaan aamuisin radiota, eli laite on kyllä läsnä aamussa, mutta ei yhtä intensiivisesti kuin muilla. Toinen herää älypuhelimien herätyskelloon ja saattaa vilkaista saapuneita viestejä mutta siirtyy sitten lukemaan paperilehteä, jota pitää selvästi digilehteä miellyttävämpänä vaihtoehtona.

Siinä missä aamurutiinit ovat haastateltavillani suhteellisen yhdenmukaisia, iltapäivisin laitteiden käyttötavoissa on enemmän hajontaa. Päivän mittaan haastateltavat seuraavat viestejä ja sähköposteja, etsivät tietoa asioista, tekevät työtehtäviä ja osallistuvat kokouksiin. Iltaisin mobiililaitteiden käyttö kietoutuu melko vahvasti median kuluttamiseen. Kolme haastateltavaa kertoi katsovansa ohjelmia suoratoistopalveluista etenkin silloin, jos televisiosta ei löydy kiinnostavaa ohjelmaa. Ohjelmat katsotaan joko suoraan mobiililaitteen ruudulta tai siirtämällä kuva tabletista televisioruudulle. Kaksi haastateltavaa katsoo mobiililaitteista television

ohjelmatietoja, jolloin laitteet ovat läsnä televisiota katsellessa tai auttavat arvioimaan, kannattaako televisiota avata ensinkään. Yksi haastateltava etsii älypuhelimella lisätietoja televisiossa esiintyvistä ihmisistä ja asioista eli ikään kuin täydentää katselukokemustaan älypuhelimien avulla. Lisäksi kolme haastateltavaa pelaa ainakin toisinaan mobiilipelejä, kuten pasianssia, Mahjongia tai sanapelejä – toimintaa, joka voidaan lukea osaksi median kuluttamista.

Mobiililaitteiden asettumisesta osaksi arjen rutiineja kertoo myös se, kuinka paljon laitteille annetaan arjessa aikaa. Haastateltavien arviot siitä, kuinka paljon he käyttävät mobiililaitteita vuorokaudessa, vaihtelivat noin tunnista neljään, viiteen tuntiin. Yleisimmät arviot olivat kaksi ja kolme tuntia, jotka molemmat mainittiin kaksi kertaa. Neljästä suurimman ajankäyttöarvion antaneesta kolme asui yksin (kaikkiaan yksin asuvia oli neljä), mikä voisi viitata siihen, että yksin asuvilla mobiililaitteiden käyttö korvaa ainakin jossain määrin asuinkumppaneiden välistä kanssakäymistä ja yhteistä tekemistä. Toisaalta on syytä korostaa, että mainituilla kolmella haastateltavalla on ystäviä, tuttavuuksia ja harrastuksia, joten olisi hätiköityä päätellä, että laitteet korvaavat sosiaalista kanssakäymistä mekaanisesti.

Varsinaisia tuntimääriä kiinnostavammaksi nousee analyysini pohjalta se, että usealla haastateltavalla käyttömäärät saattavat vaihdella suuresti eri päivinä. Käyttömääriin vaikuttavat esimerkiksi säätila ja se, kuinka paljon on tarjolla kiinnostavaa mediasisältöä. Ainakin neljällä haastateltavalla käyttömääriin vaikuttaa selvästi työhön tai harrastukseen liittyvä inspiraatio. Yksi haastateltava, joka käyttää laitteita keskimäärin melko vähän, askartelee kannettavalla tietokoneella kortteja esimerkiksi ystävien ja tuttavien merkkipäiviksi. Kortteja tehdessä kannettavan tietokoneen parissa saattaa kulua runsaasti aikaa, kun taas joinakin muina päivinä haastateltava ei käytä laitteita juuri lainkaan. Toinen haastateltava, joka yleensä käyttää mobiililaitteita noin tunnin päivässä, saattaa romaania kirjoittaessaan istua tietokoneen ääressä kolmasosan vuorokaudesta. Lisäksi hän harrastaa valokuvausta ja voi ottaa kuvausreissulla esimerkiksi 200 valokuvaa, jolloin kuvien käsittely vie luonnollisesti paljon aikaa. Yksi haastateltava puolestaan on yhtenä vetäjänä senioreiden muistikerhossa. Kun kerhon tapaaminen lähestyy, haastateltava saattaa viettää netissä tunteja etsien ikäihmisille sopivia tietovisoja ja muita muistiin liittyviä tehtäviä.

Kuten luvun alussa mainitsin, mobiililaitteet kilpailevat ajasta käyttäjiensä muiden päivittäisten aktiviteettien kanssa. Kun ihminen hankkii uuden laitteen, jollaista hänellä ei ole aiemmin ollut, laitteen parissa kulutettu aika on pois muusta toiminnasta, on kyse sitten jonkin muun laitteen

käytöstä tai esimerkiksi jostakin harrastuksesta. Toisaalta mobiililaitteet voivat myös helpottaa joidenkin asioiden hoitamista ja vapauttaa näin aikaa muuhun toimintaan.

Kun haastateltavat arvioivat, miten mobiililaitteiden hankkiminen on vaikuttanut heidän ajankäyttönsä, arviot olivat pääasiassa myönteisiä tai neutraaleja. Myönteinen viittaa tässä ajan säästymiseen eli siihen, että aiemmin aikaa ja vaivaa vaatineet toimet hoituvat mobiililaitteiden myötä helpommin ja nopeammin. Myönteinen vaikutus on esimerkiksi se, että tiedon etsiminen ei vaadi enää reissua kirjastoon vaan hoituu älypuhelimella. Neutraali vaikutus puolestaan tarkoittaa tässä sitä, että mobiililaitteet ottavat oman aikansa – niitä saatetaan käyttää useita tunteja päivässä – mutta haastateltavat eivät koe, että laitteet veisivät aikaa joltain tärkeämmältä tai niihin olisi muodostunut negatiivista riippuvuutta. Vain yksi haastateltava toi esiin ajankäyttöön liittyvän selvästi negatiivisen vaikutuksen eli laitteiden koukuttavuuden, jota hän kommentoi seuraavasti:

Tietysti se [mobiililaitte] vie kyllä usein vähän sitte hakoteille jos alkaa niinku selaamaan sitä, että joo nyt pä katson mikä tuo on ja sit sielt löytääki viereisestä jonku uuden sanan, aha meenpä tonne ni sit sä oot jo menossaki. Mut tota ei mul, ei mullahan ei oo muuta kun aikaa et mähän voin olla vaikka aamusta iltaan siellä et siinä mielessä. (H1, nainen 72)

Kuten aineistopoiminnasta käy ilmi, haastateltava tunnisti ajankäyttöön liittyvän uhan, mutta ei tuntunut pitävän sitä erityisen merkittävänä ja muistutti, että eläkkeellä olevana hänellä on laitteiden käyttöön paljon aikaa.

Vaikka muut haastateltavat eivät nimenneet mobiililaitteiden käyttöön liittyviä kielteisiä vaikutuksia, monen puheessa nousi esiin edeltävän aineistopoiminnan kaltaisia seikkoja, joita kutsun tässä kohtuullisen käytön puheeksi. Viittaan tällä puheeseen, jossa haastateltavat pyrkivät tavalla tai toisella osoittamaan, että heidän mobiililaitteiden käyttönsä on kohtuullista ja hallinnassa, eikä siihen sisälly ongelmallisia piirteitä. Yksi haastateltava esimerkiksi korosti, että mobiililaitteet eivät koukuta häntä niin, että hän ei osaisi tehdä muutakin. Tämän jälkeen haastateltava luetteli käsityöharrastuksiaan ja osoitti näin, että aikaa jää myös muuhun. Yhdellä haastateltavalla oli ollut viime vuosina ongelmia näön kanssa, mistä johtuen rakas harrastus kirjojen lukeminen oli käynyt vaikeaksi. Kun lukeminen väheni, siihen kulunut aika oli siirtynyt osin mobiililaitteiden käyttöön. Haastattelun aikaan haastateltava oli saanut uudet silmälasit, joiden myötä lukeminen oli taas mahdollista. Haastatteluhetken mennessä hän oli ehtinyt lukea jo kaksi

kirjaa ja huomannut, että kun kirjat ovat jälleen vaihtoehto, mobiililaitteisiin ei tee edes mieli tarttua. Toinen harrastus, joka ajaa tällä samalla haastateltavalla selvästi mobiililaitteiden edelle, on neulominen. Kun haastateltava ottaa iltaisin esille neulepuikot, mobiililaitteet jäävät sivurooliin. Yksi haastateltava kertoi, että mobiililaitteet eivät vie häneltä liikaa aikaa, koska hän asuu yksin. Haastateltava vaikutti elävän aktiivista elämää, johon kuuluvat esimerkiksi ystävien tapaaminen, ulkoilu, lukeminen ja ennen koronapandemiaa myös kulttuuritapahtumissa käyminen. Tästä huolimatta yksin asuvan arkeen jää aikaa, jonka saattaa hyvillä mielin viettää mobiililaitteiden parissa.

Se, että haastateltavien puheenvuoroihin sisältyi melko paljon kohtuullisen käytön puhetta, oli itselleni pieni yllätys. Kuten edellä totesin, haastateltavien arviot käyttömääristä vaihtelivat tunnista neljään tai viiteen tuntiin vuorokaudessa. Yleisin arvio oli kahdesta kolmeen tuntia, mitä voi pitää melko maltillisena määränä.⁴⁰ Tästä huolimatta useampi haastateltava halusi perustella käyttöönsä esimerkiksi kertomalla muista aktiviteeteista, jotka ovat heistä mobiililaitteita tärkeämpiä. Yksi syy kohtuullisen käytön korostamiseen voi olla yhteiskunnallinen keskustelu, jota on käyty etenkin älypuhelimien koukuttavuudesta. Tässä keskustelussa ollaan yleensä huolissaan etenkin lapsista ja nuorista, mutta keskustelun seuraaminen vaikuttaa epäilemättä myös muun ikäisten ihmisten ajatuksiin. Tähän liittyen voi pohtia, tunnistivatko haastattelemani ikäihmiset liialliseen laitteiden käyttöön liittyvän huolipuheen, ja halusivatko he siksi osoittaa, että heidän tapauksessaan käyttö on hallittua, eikä huoleen ole aihetta.

Kaiken kaikkiaan haastateltavien mobiililaitteiden käyttö vaikuttaa mielestäni varsin kohtuulliselta. Laitteet on mukautettu osaksi arjen rutiineja niin, että ne tarjoavat hyviä asioita, kuten kiinnostavia mediasisältöjä ja sujuvaa yhteydenpitoa, mutta eivät määrittele arjen kulkua. Toki on syytä muistaa, että ilmoitetut käyttömäärät ovat haastateltavien omia arvioita, joten niihin on hyvä suhtautua pienellä varauksella.⁴¹ Uskon joka tapauksessa, että esitetyt arviot ovat suhteellisen lähellä todellista käyttöä.

⁴⁰ Esimerkiksi yhdysvaltalais tutkimuksessa, johon vastasi yli 2000 vähintään 18-vuotiasta, vastaajista 57 % arvioi käyttävänsä älypuhelinia vähintään viisi tuntia päivässä. Luvut eivät sisällä työhön liittyvää käyttöä. <https://www-statista-com.libproxy.tuni.fi/statistics/1224510/time-spent-per-day-on-smartphone-us/>

⁴¹ Nottingham Trent Universityn tutkimuksen mukaan ihmisten kyky arvioida älypuhelimien parissa kulutettua aikaa on itse asiassa suhteellisen hyvä, mutta käyttökertojen arvioiminen on selvästi hankalaa. <https://journals.plos.org/plosone/article?id=10.1371/journal.pone.0139004>

6.4 Mobiililaitteiden merkitys ikäihmisten elämässä

Kotoistamisen neljännessä vaiheessa esineet tulevat osaksi käyttäjiensä identiteettejä ja nivoutuvat laajempaan yhteiskuntaan. Hynesin ja Rommesin (2006, 128) mukaan vaihe ilmenee esimerkiksi siten, että käyttäjät tekevät näkyväksi esineisiin liittyvää omistajuuttaan ja pätevyyttään. Omistajuuden ja pätevyyden ilmaisut kietoutuvat nähdäkseen läheisesti merkityksen kokemukseen. Jos mobiililaitte on jollekulle täysin merkityksetön, hänellä tuskin on erityistä tarvetta osoittaa laitteeseen liittyvää osaamista ja omistajuutta. Jos taas laite on tärkeä, henkilö haluaa ehkä näyttäytyä sen taitavana tai vähintään kohtuullisena käyttäjänä ja kenties esimerkiksi suositella laitetta ystäville ja tuttaville.

Haastateltavien arvioissa mobiililaitteiden tärkeydestä heidän arjessaan erottuu analyysini perusteella kolme puhetapaa: kehityksessä mukana pysymisen puhetapa, yhteyden pitämistä korostava puhetapa sekä vähäisen merkityksen puhetapa. Ensimmäisessä puhetavassa mobiililaitteet ovat tärkeitä siksi, että niitä käyttämällä pysyy mukana yhteiskunnan kehityksessä. Tätä puhetapaa käytti kaksi haastateltavaani. Toinen haastateltava kertoi huomanneensa, että jo lyhyt, esimerkiksi muutaman viikon tauko jonkin laitteen käytössä saattaa johtaa tietoteknisten taitojen heikentymiseen. Haastateltavalle on tärkeää käyttää laitteita säännöllisesti, jotta hän muistaa, mitä kaikkea niillä voi tehdä. Aina kehityksen mukana pysyminen ei kuitenkaan ole helppoa, mikä käy ilmi seuraavasta haastateltavan puheenvuorosta:

Tai sitten niinku sit on semmonen vaihtoehto, mä en tiedä mikä ois sitte vaihtoehto. Ku kaikki on niinku, tähän ku muutettiin niin tässäki oli nää kaikki paperit piti allekirjottaa tuolla läppärissä. Mä en ollu koskaa ennen tehny sitä, no sitte ala opiskelee miten tehdään tämmöne allekirjotus tähän. No kyllähän se sieltä sitte jotenki löyty mut en mä muista osaaks mä sitä enää mutta kyllä sen sit oppii etsii taas. Et kaikki on niinku tuol, samoin ku lääkäriin tai johonki mikä hyvänsä ni [huokaa] ni ei muuutaku toi vaa käteen. (H1, nainen 72)

Toinen puhetapaa käyttänyt haastateltava katsoi, että mobiililaitteiden käyttäminen on nykyään lähestulkoon pakollista. Hän toi selvästi esille, että ei halua kuulua siihen joukkoon, jolla ei ole nettiyhteyttä – toisin sanoen niihin, jotka ovat pudonneet kehityksen kyydistä. Haastateltavalla on maailmalla joitakin ystäviä, joilla ei ole älypuhelinta tai nettiä, joten hän on huomannut, miten laitteiden ja yhteyksien puute vaikuttaa elämään. Vaikka tämä haastateltava käyttää

mobiililaitteita muihin haastateltaviin verrattuna melko vähän, kehityksessä mukana pysyminen tuntuu olevan hänelle ylpeyden aihe ja asia, jonka eteen hän on valmis näkemään vaivaa.

Toisessa aineistosta nousseessa puhetavassa mobiililaitteiden tärkeys kietoutuu niiden mahdollistamaan yhteydenpitoon. Myös tätä puhetapaa käytti kaksi haastateltavaa. Yksi haastateltava kertoi huomanneensa älypuhelimien tärkeyden erityisesti, kun laite unohtuu kotiin, sillä ilman älypuhelinta olo on melko onneton. Jos näin pääsee käymään, haastateltava yrittää jollain konstilla ilmoittaa asiasta esimerkiksi Facebookissa, jotta mahdolliset yhteydenottajat ymmärtäisivät, mistä vastaamattomuus johtuu. Tälle haastateltavalle älypuhelin tarjoaa mahdollisuuden jatkuvaan yhteydenpitoon ja takaa tätä kautta tietyn turvallisuuden tunteen. Jos puhelin jää kotiin, ja yhteydenpidon virta katkeaa, seuraa onnettomuus tai ”orpous”, jota ei puhelimen läsnä ollessa tarvitse kokea. Toinen haastateltava, joka määritteli mobiililaitteiden olevan erittäin tärkeitä, kertoi anekdootin pikkuserkustaan, joka on eläkkeelle jäätyään poistanut kokonaan sähköpostinsa. Haastateltava ihmetteli tätä suuresti, sillä hänelle kontaktien pito on hyvin tärkeää. Haastateltava kuuluu esimerkiksi useisiin Whatsapp-ryhmiin, joiden tarjoamasta sosiaalisesta kanssakäymisestä hän jäisi ilman älypuhelinta kokonaan paitsi. Toisaalta haastateltava on ärsyyntynyt siihen, että osaan Whatsapp-ryhmistä tulee jatkuvasti uusia viestejä. Ratkaisuna hän on laittanut sovelluksesta äänet pois ja käy lukemassa viestejä omaan tahtiinsa, yleensä vähintään aamuin ja illoin. Tämä on itse asiassa havainnollinen esimerkki siitä, että haastateltava on mukauttanut älypuhelimien ja Whatsapp-sovelluksen osaksi arkensa rutiineja. Kolmannessa puhetavassa laitteiden merkitys on selvästi edellisiä vähäisempi. Tätä vähäisen merkityksen puhetapaa käyttäneet eivät pidä mobiililaitteita erityisen tärkeinä vaan laitteina, jotka on ihan mukava omistaa. Toinen kahdesta puhetapaa käyttäneestä kuvasi mobiililaitteita adjektiivilla avustava. Hän arveli, että pärjäisi todennäköisesti ilmankin, mutta koska pärjäämistä ei ole tarvinnut kokeilla, asiasta ei voi olla varma. Toinen haastateltava oli ilman pärjäämisestään astetta varmempi, mutta tunnisti myös mobiililaitteiden hyviä puolia, kuten seuraava haastatteluote osoittaa:

No ei ne välttämättä ihan, tulisin hyvinki toimeen ilman niitä. Joo, ei se en mä mettässä kaipaa puhelinta mukana. Mutta onhan se helppo soittaa sitte ottaa yhteyttä. Ja toi on toinen asia on se että televisio on kanssa nyt, sieltä saa uutiset hyvin esille. Ja sittehän sul on se sä voit kattoo vanhat uutiset, kun sä painat Areenasta kattomaan uutiset ni sä näät sieltä ne. Ja samoin sä näkee lehdet täältä myöhemminki jos on tilannu digilehden, jost mä en tykkää yhtään [nauraa]. (H8, mies 82)

Osa haastateltavista ei soveltanut selvästi mitään mainituista kolmesta puhetavasta tai yhdisteli puheessaan niiden aineksia. Yksi haastateltava esimerkiksi korosti älypuhelimien tärkeyttä, sillä älypuhelin on hänen sanojensa mukaan yhteydenpidon, asioiden hoitamisen, ajankulun ja huvittelun väline. Tämän kannan voi tulkita sisältävän elementtejä sekä yhteydenpidon että kehityksessä mukana pysymisen puhetavoista. Lisäksi puheessa erottuvat ajankulun ja viihteen ulottuvuudet, joita muut haastateltavat eivät maininneet.

Ne kaksi haastateltavaa, jotka käyttivät vähäisen merkityksen puhetapaa, eroavat muista myös sen suhteen, mitä he ajattelevat mobiililaitteista luopumisesta. Toinen haastateltavista ei kuvannut tunnetta oikeastaan lainkaan, ja toinen kuvasi luopumisen positiiviseksi asiaksi. Haastateltava, joka ei kuvaillut tunnetta, totesi, että pärjäisi niin sanotulla perinteisellä kännykällä, jolla voi soittaa ja lähettää tekstiviestejä. Ainoa arjen muutos, jonka hän nimesi, liittyi yhteydenpitoon lastenlasten kanssa. Etenkin korona-aikana, kun lapsenlapsia on nähnyt tavallista vähemmän, haastateltavasta on ollut mukavaa jutella heidän kanssaan videopuhelun kautta. Ilman älypuhelimia tällainen yhteydenpito olisi selvästi vaikeampaa. Toinen haastateltava puolestaan näki, että älypuhelimesta luopuminen voisi olla jopa helpotus. Hän on toisinaan kokenut älypuhelimien turhakkeena ja uskoo, että tulisi toimeen perinteisellä kännykällä ja kannettavalla tietokoneella.

Muissa haastateltavissa ajatus tärkeästä laitteesta luopumisesta herätti eritasoisia kielteisiä tunteita. Yhden haastateltavan mielestä luopuminen olisi ”aika hirveätä”, toisen mielestä ”hyvin hämmentävää”, ja kolmannen mukaan kyse olisi kuin siirtymisestä takaisin kivikaudelle. Elämän ilman mobiililaitteita arveltiin tuntuvan ”tosi köyhältä” ja ”hullulta”. Yksi haastateltava, jonka tärkein laite on tabletti, arveli, että pärjäisi pelkällä älypuhelimella, mutta koska sen näyttö on pieni, asioiden tekemisestä tulisi hankalampaa. Yksi haastateltava kertoi äidistään, jolla on Doro-merkkinen matkapuhelin ja lisäksi tabletti valokuvien katselua varten. Äiti toimi esimerkkinä siitä, miten älypuhelimien pystyy tarvittaessa korvaamaan muilla laitteilla, vaikka ainakin tällä hetkellä korvaaminen tuntuikin haastateltavasta ikävältä ajatukselta. Yksi haastateltava innostui pohtimaan, mitä osin jo unohdettuja esineitä pitäisi älypuhelimesta luopumisen myötä ottaa uudelleen käyttöön. Tällaisia ovat hänen mielestään ainakin kamera, sanakirjat, paperiset aikataulut ja eri toimijoiden paperiset esitteet.

Mobiililaitteiden merkitystä koskevaan puheeseen saattaa tulkintani mukaan liittyä myös sukupuoli. Ne kaksi haastateltavaa, joille laitteiden merkitys oli vähäisin, olivat molemmat miehiä. Kumpikin oli toiminut työurallaan jollain tavalla teknologian parissa, toinen insinöörinä ja toinen

myynnin ja markkinoinnin puolella. Sen sijaan ne haastateltavat, jotka korostivat kehityksen mukana pysymistä, olivat molemmat naisia, joiden palkkatyöhön tietotekniikka ei ollut olennaisesti kuulunut. Miesten kokema vähäinen merkitys ei siis selvästikään liittynyt osaamisen puutteeseen vaan mahdollisesti esimerkiksi siihen, että työn kautta tietotekniikasta oli tullut vakiintunut ja jopa osin huomaamaton osa elämää. Naiset, joilla laitteet eivät ole olleet osa työelämää, saattavat kokea teknologiataitonsa osin tästä syystä keskimääräistä heikommiksi. Kun tämä kokemus yhdistetään havaintoon mobiililaitteiden ja teknologisen osaamisen tärkeydestä nyky-yhteiskunnassa, naisilla voi olla tarve osoittaa pätevyytensä tai vähintään pyrkimyksensä pysytellä mukana yhteiskunnan kehityksessä. Miehillä, joiden teknologiataitoja pidetään ehkä keskimäärin naisia parempina, vastaavaa todistelun tarvetta ei välttämättä ole. Suomessa on varmasti paljon ikäihmisiä – niin miehiä kuin naisia – joille mobiililaitteiden merkitys on vähäinen juuri siitä syystä, että laitteita ei osata käyttää, mutta käsillä olevassa tutkimuksessa vähäinen merkitys näyttää liittyvän muihin tekijöihin.

Kuten luvun alussa kirjoitin, mobiililaitteiden suosittelu esimerkiksi lähipiirille voi paljastaa jotain laitteiden koetusta merkityksestä. Lähes kaikki haastateltavat olivat suosittelleet jotakin mobiililaitetta ainakin yhdelle henkilölle. Esimerkiksi haastateltava, jolle tabletti on hyvin tärkeä, oli suosittellut tablettia muille ikäihmisille senioriyhdistyksen tapahtumissa ja harrastusryhmissä. Itse laitteen lisäksi hän oli kannustanut hankkimaan myös mobiililiittymän, jotta tablettia voisi käyttää esimerkiksi automatkoilla. Suosittelevassa puheessa nousi epäsuorasti esiin, että osa ikäihmisistä suhtautuu mobiililaitteisiin varsin kielteisesti. Yksi haastateltava kertoi suosittelleensa laitteita kaikille tuttavilleen, jotka inhoavat laitteita, mutta toistaiseksi suosittelu ei ollut juuri tuottanut tulosta. Toinen haastateltava oli suosittellut älypuhelinia ystävälle, joka oli vannonut, että ei halua hankkia kyseistä laitetta. Kun ystävän vanha puhelin oli hajonnut, hänelle oli myyty älypuhelin. Aluksi älypuhelimien opettelu oli tuottanut tuskaa, mutta nykyään ystävä ei halua enää palata vanhaan. Yhdellä haastateltavalla oli samansuuntaisia kokemuksia, mutta myös kokemus siitä, että laitteisiin liittyvät vastakkaiset asenteet saattavat aiheuttaa mielipahaa sekä suosittelijalle että suosittelun kohteelle. Tämä käy ilmi seuraavasta aineistopoiminnasta:

Oon, on ihan muutama likkakaveri kelle oon niinku suosittellu ja sit ku he- lapset on saanu väännetty ni he on niinku tajunnu että eihän he pärjäis ilman tota et. Mut sit on semmosiiki ku he inhoo, et mä voin lähettää, mä lähetän aika paljo kaikkii linkkejä ja semmosii ystäville. Ni ykski sano et mä inhoon ku mun pitää avata sähköposti, mä en

nää sitä enkä mä halua kattoo. No en mä viitti hänelle lähettääkkää sit ollenkaa enää, olkoo. (H6, nainen 75)

Laitteiden suosittelu muille ihmisille ei ole pelkästään mukavaa, sillä siihen liittyy ilmeinen konfliktin tai vähintään erimielisyyden riski. Se, että usea haastateltavani halusi silti suositella laitteita, kertoo mielestäni laitteiden tärkeydestä heille. Miksi muuten altistaa itsensä epämuukavalle sosiaaliselle tilanteelle?

Yksi suositteluun liittyvä kiinnostava havainto tuli yhdistysaktiivina toimivalta haastateltavalta, joka oli suositellut sähköpostin hankkimista niille yhdistyksen noin kolmellekymmenelle jäsenelle, joilla ei ole omaa sähköpostia, vaan viestintä hoituu puolison sähköpostin kautta. Haastateltavan havaintojen mukaan tällaiset yhteissähköpostit ovat yli 80-vuotiaiden ikäluokassa varsin yleisiä. Haastateltava itse piti ajatusta yhteisestä sähköpostista hyvin kaukaisena, mutta ymmärsi toisaalta niitä iäkkäitä ihmisiä, jotka ovat ratkaisuun päätyneet. Toinen haastateltava oli törmännyt yhteissähköposteihin harrastuksissa pyydettyään joidenkin naisten sähköpostiosoitteita. Hän suhtautui ilmiöön hyvin kriittisesti ja lähestyi sitä naisten omanarvontuntoon liittyvänä kysymyksenä:

Ni mä kysyin sähköpostiosotetta ni arvaa kun ne sano miehensä sähköpostiosotteen. Siis, siis hyvä etten mä hypänny, tai siis must, ehän mä nyt sanonukkaa ees mitään, mut mun mielestä se on niinku siis hölmöintä mitä voi olla et nainen ei edes itselleen omaa sähköpostia. Ni mun mielest se on niinku semmosen itsensä aliarvioi-, tai siis jotenki niinku mä aattelin et joo että ei voi olla totta. Et en mä hänen miehelleen halua lähettää viestiä ku mul on asiaa [- -]. (H5, nainen 73)

Kun haastateltava puhui aiheesta, hän oli selvästi kiihtynyt. Kiihtymys ja tietynlainen epäusko viestivät siitä, kuinka tärkeää haastateltavalle oli, että hänellä naisena on omat laitteet ja käyttötilit. Haastateltava kyllä tiedosti, että päätös olla hankkimatta sähköpostia ei ole välttämättä ollut naisen oma, vaan taustalla on voinut vaikuttaa myös puolison asenne, mutta oli silti sitä mieltä, että moista ei tulisi hyväksyä. Sähköpostiin liittyvät esimerkit havainnollistavat, kuinka erilainen merkitys digitaalisilla palveluilla ja sitä kautta myös mobiililaitteilla saattaa olla eri ikäihmisten elämässä. Ikäihmiset eivät missään tapauksessa muodostakaan homogeenistä ryhmää, joka suhtautuisi mobiililaitteisiin yhdenmukaisella tavalla.

Yksi ulottuvuus, joka kertoo mobiililaitteiden merkityksestä, on laitteisiin liittyvän osaamisen ilmaiseminen. Haastateltavien arviot teknologiaan liittyvistä taidoistaan suhteessa ikätovereihin jakautuvat kolmeen ryhmään: taidot ovat paremmat kuin keskimäärin, taidot ovat heikommat kuin keskimäärin ja taidot ovat jotain siltä väliltä. Ensimmäiseen ryhmään kuului viisi, toiseen yksi ja viimeiseen kolme haastateltavaa. Kiinnostavaa on, että myös niiden haastateltavien puheessa, jotka arvioivat taitonsa keskimääräistä paremmiksi, oli mukana myös omien taitojen vaatimattomuutta korostavia elementtejä. Kaksi haastateltavaa esimerkiksi pehmitti taitopuhettaan kertomalla myös sellaisia mobiililaitteiden ulottuvuuksia, joita he eivät hallitse. Toisella tämä ulottuvuus oli sosiaalinen media, toisella uudet 5G-verkot. Yksi haastateltava puolestaan kiitteli hyvistä taidoista vaimoaan, joka opettelee aktiivisesti älypuheliiniin liittyviä uusia asioita. Ilman vaimon aktiivisuutta haastateltava olisi joutunut näkemään enemmän vaivaa hyvien taitojen ylläpitämiseksi. Yksi haastateltava korosti, että vaikka hän oli käyttänyt työelämässä tietokoneen edeltäjää reikäkorttikonetta, esimerkiksi PC-laitteiden käyttö on pitänyt opetella siinä missä muidenkin. Toisaalta haastateltava tiedosti, että koska hänellä oli taustaa ohjelmoinnin parista, hänellä oli keskimääräistä paremmat valmiudet ymmärtää eri laitteiden toimintalogiikkaa. Taitonsa keskimääräistä paremmiksi arvioineiden puheista jäi tunne, että he kyllä tiesivät taitotasonsa, mutta halusivat välttää antamasta ylimielistä vaikutelmaa. Varovaisuutta saattaa selittää esimerkiksi se edellä toteamani seikka, että ikäihmisten suhtautuminen mobiililaitteisiin on varsin kirjavaa. Etenkin vieraamman keskustelukumppanin kanssa voi olla turvallista lähestyä aihetta mahdollisimman neutraalisti ja välttää korostamasta omaa pätevyyttä. Toisaalta varovaisuutta voi selittää sekin, että taitojen arvioiminen ja muiden ikäihmisten taitotason tunnistaminen yksinkertaisesti on vaikeaa.

Niistä kolmesta haastateltavasta, jotka arvioivat taitojensa olevan jotain keskimääräistä parempien ja heikompien väliltä, kaksi toimii vertaisohjaajana Enter ry:ssä. Yhdistyksen vertaisohjaajilla on oma verkosto, jossa vertaiset voivat esimerkiksi vaihtaa ajatuksia. Kumpikin haastateltava tiesi Enter ry:stä useita henkilöitä, joiden tietotekninen osaaminen on hyvin korkealla tasolla. Heihin verrattuna haastateltavat tunsivat omat taitonsa vähäisiksi, mikä käy ilmi seuraavasta aineistopoiminnasta:

Vaikee sanoa tuo homma. No sit ku tän Entterin porukan kans on ollu tekemisissä nii huomaa että siel on oppipoika. Ku ne on nää vanhat jermut [nauraa]. Ja sit ku siel on semmosia vanhoja jermuja, jotka on edelleen ku pikku pojat, ei muuta ku syvälle sisälle tohon puhelimeen mitä se sisältää. Että siis nämä on hyviä apuja tämmöset sitte et sillo

voi viedä sen puhelimen "Hei, mites tää toimii ny sitte?" "Eks sä totakaan osaa, näytäs nyt." (H8, mies 82)

Toisaalta se, että haastateltavat toimivat vertaisohjaajina, osoittaa, että he pärjäävät laitteiden kanssa ainakin kohtuullisen hyvin. Toinen haastateltava kertoikin, että vaikka Enter ry:ssä tapaa itseä taitavampia ikäihmisiä, jossain toisessa seurassa hän saattaa olla osaavimmasta päästä. Itse asiassa haastateltava oli päätenyt vertaisohjaajaksi vahingossa, kun oli osallistunut kurssille aikeenaan kehittää teknologiaan liittyviä taitojaan. Kurssilla haastateltava oli huomannut, että osaa jo asiat, joita suurin osa oli tullut opettelemaan, ja siirtynyt tämän jälkeen enemmän ohjaajan rooliin. Näiden kahden haastateltavan puheenvuorot osoittavat, miten suhteellista teknologiataitojen arviointi lopulta on. Jos on nähnyt paljon itseä taitavampia käyttäjiä, omia taitoja saattaa arvioida tavalla, joka voi ulkopuolisesta tuntua jopa vähättelevältä. Jos taas lähipiirissä on heikompaa teknologiaosaamista, taidot voivat näyttäytyä suhteessa melko hyvinä, vaikka laajemmin tarkastellen näin ei välttämättä ole.

Vain yksi haastateltava arvioi teknologiataitonsa keskimääräistä heikommiksi ja kertoi osaavansa lähinnä perusasiat. Hän perusteli arviotaan sillä, että monet saman ikäiset ovat käyttäneet laitteita jo työelämässä ja osaavat siten tehdä monenlaista. Haastateltava oli työskennellyt vaateteollisuudessa ja käyttänyt vielä 1990-luvun alkupuoliskolla työssään lähinnä kirjoituskonetta. Tietokoneen hän muisteli saaneensa 1990-luvun puolivälissä, mikä oli helpottanut työtä huomattavasti. Toisaalta on kiinnostavaa, että tämä haastateltava oli innostanut erään toisen haastateltavan mobiilipankin käyttöön. Viimeksi mainittu haastateltava oli jo pitkään miettinyt mobiilipankin käyttöönottoa, mutta kokenut ohjeet niin monimutkaisiksi, että sovellusten asentaminen oli jäänyt tekemättä. Eräänä päivänä ensin mainittu haastateltava oli päättänyt aloittaa mobiilipankin käytön, mikä motivoi myös jälkimmäisen haastateltavan ottamaan ratkaisevat askeleet. Ystävän näkökulmasta ensin mainitun haastateltavan teknologiataidot siis näyttäytyivät erilaisina kuin tämän omissa arvioissa. Tapaus on jälleen osoitus siitä, kuinka vaikeaa omien taitojen objektiivinen arvioiminen voi olla.

Luvun lopuksi lähestyn mobiililaitteiden merkitystä vielä yhdestä näkökulmasta eli haastateltavieni laitehaaveiden kautta. Yhdeksästä haastateltavasta kolmella oli haastatteluhetkellä jokin laite, josta he haaveilivat tai jonka hankkimista he pohtivat. Näistä kolmesta yksi oli ollut mukana kuntapolitiikassa, ja tabletti oli kunnalta saatu työväline. Koska haastateltava ei hakenut

jatkokaudelle, laite piti palauttaa, ja haastateltava pohti, hankkisiko tilalle oman tabletin. Tabletti houkutteli, koska sen käyttöön oli tottunut, mutta toisaalta haastateltava kyseenalaisti, tarvitseeko ihminen kolmea mobiililaitetta. Yksi haastateltava puolestaan haaveili digikamerasta ja yksi oli aikeissa hankkia uuden kannettavan tietokoneen.

Vaikka joitakin laitehaaveita löytyi, haastateltavien puheissa korostuivat pikemminkin loppuun käyttäminen ja tarpeeseen hankkiminen. Lähes kaikissa puheenvuoroissa nousi tavalla tai toisella esiin ajatus, että nykyiset laitteet ovat hyviä ja riittäviä, ja uusia ostetaan vasta kun nykyiset eivät enää toimi tai niihin ei saa tarvittavia päivityksiä. Ajatus siitä, että laite vaihdetaan vuoden tai parin välein vain siksi, että markkinoille tulee uudempi ja hienompi malli, tuntui haastateltavistani selvästi hyvin kaukaiselta. Osin tällainen kestävän kuluttamisen ihanne selittynee haastateltavien iällä: he ovat kaikki eläneet aikaa, jolloin tavaroiden hankkimiseen ja toisaalta pois heittämiseen suhtauduttiin hyvin eri tavalla kuin nykyään.⁴² Ikäihmisten näkemykset nostavatkin yleisemmin pohdittavaksi, missä määrin erilainen laitteen merkitys on käyttäjälle silloin, kun laitetta käytetään hetken aikaa kiihkeästi, mutta vaihdetaan se heti tilaisuuden tullen parempaan ja uudempaan, verrattuna tilanteeseen, jossa laitteesta pidetään hyvää huolta, jotta se voi palvella käyttäjänsä mahdollisimman pitkään.

Yhteen vetäen voi todeta, että mobiililaitteiden merkitys haastattelemieni ikäihmisten elämässä on moninainen. Siinä missä joillekin ajatus laitteista luopumisesta on kauhistus, toisille laitteet ovat vähemmän tärkeitä, ja niistä voisi luopua – tai ainakin niitä voi karsia – melko hyvillä mielin. Tähän liittyen on tosin syytä huomauttaa, että kaikki haastattelevani käyttivät mobiililaitteita ja suhtautuivat niihin pääosin positiivisesti. Jos tutkimukseen olisi osallistunut ikäihmisiä, jotka eivät käytä laitteita lainkaan ja/tai suhtautuvat niihin negatiivisesti, laitteiden merkitysten kirjo olisi vieläkin laajempi. Myös haastateltavien arviot omista teknologiataidoista vaihtelivat jonkin verran, mutta valtaosa katsoi taitonsa paremmiksi kuin ikätovereilla keskimäärin. Yhteistä kaikille oli, että mobiililaitteisiin suhtaudutaan kestävinä hyödykkeinä, jotka käytetään loppuun ja joita hankitaan vain tarpeeseen.

⁴² Toisaalta voi pohtia, vaikuttaako kohtaamamme ilmastokriisi nykykuluttajien asenteisiin niin, että ajattelussa palattaisiin ikään kuin vuosikymmeniä taaksepäin.

7 POHDINTA JA ARVIOINTI

Tässä tutkielmani päätösluvussa palaan tutkimusongelmaani tiivistämällä ensin alaluvussa 7.1 ikäihmisten mobiililaitteiden kotoistamisesta tekemäni keskeiset havainnot ja suhteuttamalla niitä tietyiltä osin aiemmissa tutkimuksissa esitettyihin huomioihin. Tutkimusongelman toista osaa eli sitä, mitä havaintoni mahdollisesti kertovat mobiililaitteiden asemasta 2020-luvun alun suomalaisessa yhteiskunnassa, käsittelem alaluvussa 7.2. Alaluvussa 7.3 arvioin tutkielmani tekoprosessia ja avaam joitakin sen kuluessa tekemiäni valintoja. Työn viimeisessä alaluvussa 7.4 nostan esiin jatkotutkimuksen aiheita.

7.1 Ikäihmisten kotoistamisen tavat pähkinäkuoressa

Kotoistamisen ensimmäisessä vaiheessa tapahtuu esineen hankkiminen ja käytön aloittaminen. Tutkimukseeni osallistuneet ikäihmiset ovat hankkineet laitteensa pääasiassa omasta tahdostaan esimerkiksi edeltävän laitteen rikkouduttua. Muutamalla tutkittavalla hankintapäätöstä on vahvistanut joku toinen henkilö, mutta näissäkin tapauksissa hankinnassa on ollut mukana myös tutkittavan oma tahto eli kyse ei ole esimerkiksi painostuksesta. Tutkittavilla on säännöllisessä käytössään vähintään kaksi, useimmilla jopa kolme mobiililaitetta. Eri laitteilla korostuvat erilaiset käyttötavat: älypuhelinta käytetään esimerkiksi yhteydenpitoon ja tiedonhakuun, tabletin käytössä korostuu mediasisältöjen kuluttaminen, ja kannettava tietokone on pääasiassa virallisten asioiden hoitamisen, työnteon ja harrastusten väline.

Jos tutkittavat tarvitsevat apua mobiililaitteiden käytössä, he kääntyvät useimmiten perheen ja kaupallisten toimijoiden, kuten puhelinoperaattoreiden, puoleen. Nämä auttajatahot eivät ole toisensa poissulkevia, vaan ne tutkittavat, jotka saavat apua perheeltä, voivat hakea sitä myös kaupallisilta toimijoilta. Muita tahoja, joilta tutkittavat saavat apua laitteiden käyttöön, ovat Enter ry., tuttavat ja sosiaalinen media. Avun hakemiseen liittyvät havaintoni ovat samankaltaisia kuin esimerkiksi Tsain, Shillairin ja Cotten tutkimuksessa vuodelta 2017. Myös he huomasivat, että ikäihmiset hakivat eniten apua perheeltä ja ammattilaisilta, joita hyödynnettiin usein rinnakkain. Sanalla ammattilaiset viitattiin esimerkiksi Apple Storen henkilökuntaan, joten auttajataho on nähdäkseni vastaava kuin oman tutkimukseni kaupalliset toimijat. Tsain ja kumppaneiden tutkimuksessa perhe oli selvästi suosituin ensisijaisen avun lähde, sillä sen mainitsi ensisijaiseksi reilut 70 % haastateltavista, kun taas ammattilaiset mainitsi vain 19 %. (Tsai, Shillair & Cotten

2017, 42–43.) Omassa tutkimuksessani tutkittavat eivät nimenneet ensisijaista avun lähdeksi, vaan luettelivat auttajia yleisesti, joten tältä osin vertailu on mahdotonta. Se, että tutkittavani suosivat perhettä ja kaupallisia toimijoita, kertoo perheen merkityksestä ikäihmisten elämässä sekä toisaalta siitä, että vaikka esimerkiksi operaattoreiden myyjät ovat usein paljon nuorempia kuin tutkittavat, myyjät koetaan ainakin jossain määrin luotettaviksi, ja heiltä saadaan hyödyllistä apua ja tukea.

Kotoistamisen toisessa vaiheessa hankittu esine sovitetaan tilallisesti eli sijoitetaan kodin materiaalseen, sosiaaliseen ja kulttuuriseen ympäristöön (Silverstone 2006, 235). Mitä tulee materiaalseen ympäristöön, tutkittavat ovat sijoittaneet eri mobiililaitteita eri tavoin: kannettavalla tietokoneella on yleensä tietty säilytyspaikka ja tabletilla taas muutamia toistuvia paikkoja, kun taas älypuhelin vaeltaa kodin tiloissa varsin vapaasti. Koska tutkittavat asuvat yksin tai kaksin puolison kanssa, he eivät näe erityistä tarvetta rajoittaa laitteiden käyttöä kodin tiloissa (esimerkiksi rajoitus, että laitteita ei käytetä ruokapöydässä). Rajoittaminen tulee pohdittavaksi lähinnä silloin kun tutkittavien lapsenlapset tulevat käymään, ja heille pitää näyttää esimerkkiä laitteiden käytössä.

Julkisissa tiloissa tutkittavat käyttävät mobiililaitteita siten, että he aiheuttavat muille mahdollisimman vähän häiriötä. Tämä ilmenee esimerkiksi siinä, että tutkittavat vierastavat puhelimeen puhumista julkisissa kulkuneuvoissa ja välttävät laitteiden käyttöä sosiaalisissa tilanteissa. Tutkittavat eivät halua kuulla muiden ihmisten yksityisasiota ja harmittelevat, että puhelinten näpyttely on yleistynyt esimerkiksi kulttuuritapahtumissa. Havainnot ovat hyvin samansuuntaisia kuin Tiina Suopajärven (2015) tutkimuksessa. Suopajärven tutkittavat välttivät puhelimeen puhumista julkisilla paikoilla ja ärsyntyivät kuullessaan toisten ihmisten yksityisiä keskusteluja. Mikäli tutkittavilla oli tarve käyttää kännykkää julkisessa tilassa, he tekivät sen mahdollisimman nopeasti. (Emt., 116.) Omien havaintojeni pohjalta vaikuttaa siltä, että mobiililaitteiden sovittaminen julkisiin tiloihin on tutkittaville haastavampaa kuin niiden sovittaminen kotiympäristöön. Tätä voi selittää se, että matkapuhelimen edeltäjän lankapuhelimen sovittamisella kotiympäristöön on pitkä historia ja siihen on ehtinyt muodostua omat käytäntönsä. Sen sijaan laitteiden sovittaminen julkisiin tiloihin on tutkittaville uudempi haaste, joka tuli heidän elämäänsä suhteellisen myöhään, suurin piirtein keski-ikässä.

Kotoistamisprosessin kolmannessa vaiheessa kotoistettava laite mukautetaan ajallisesti osaksi arjen rutiineja. Omat tutkittavani ovat mukauttaneet mobiililaitteet arkeensa siten, että ne

tarjoavat etuja, kuten viihdettä ja vaivatonta yhteydenpitoa, mutta eivät määrittele arjen kulkua. Usealla tutkittavalla on jonkinlainen mobiililaitteisiin liittyvä aamurutiini, johon kuuluu esimerkiksi uutisten lukemista ja sosiaalisen median käyttöä. Tutkittavien arviot mobiililaitteiden käyttöajoista vaihtelevat jonkin verran, mutta yleisin arvio on kahdesta kolmeen tuntia vuorokaudessa. Kun otetaan huomioon, että tutkittavat ovat eläkkeellä, eikä heillä ole välttämättömiä työssäkäyntiin liittyviä velvoitteita, arvio kuulostaa varsin kohtuulliselta.

Kotoistamisen neljännessä vaiheessa esineet tulevat osaksi käyttäjiensä identiteettejä ja nivoutuvat laajempaan yhteiskuntaan. Se, miten merkittävässä roolissa mobiililaitteet ovat tutkittavieni arjessa, vaihtelee jonkin verran. Valtaosa pitää laitteita hyvin tärkeinä ja ajattelee, että niistä luopuminen olisi todella ikävää, mutta muutamalle laitteiden merkitys on vähäisempi ja ajatus luopumisesta helpompi. Laitteita pidetään tärkeinä pääasiassa kahdesta syystä, jotka ovat niiden mahdollistama yhteydenpito ja yhteiskunnan kehityksessä mukana pysyminen. Laitteiden mukanaan tuoma turvallisuus nousee esiin vain yhden tutkittavan puheessa, mitä pidän yllättävänä, sillä turvallisuusnäkökohta oli keskeinen sekä Oksmanin (2006) että Suopajärven (2015) tutkimuksissa. Lisäksi oletin tutkimusta suunnitellessani, että turvallisuus tulisi vahvemmin esille etenkin silloin kun puhutaan älypuhelimesta.

Yksi syy niin sanotun turvallisuuspuheen vähyyteen voi olla, että kaikki tutkittavani ovat omistaneet kännykän vähintään kahden vuosikymmenen ajan, joten mahdollisuus esimerkiksi soittaa apua missä ja milloin vain ei ole heille mikään uusi asia. Kun puhelimen tuomasta turvallisuudesta on tullut arkipäivää, sitä ei ehkä tule mieleen sanoa ääneen, vaikka ominaisuus sinänsä olisikin tärkeä. Lisäksi 2020-luvun suomalainen tarvitsee arkisia asioita hoitaessaan kehittyneempiä digitaitoja kuin esimerkiksi 15 vuotta sitten Oksmanin tutkimuksen aikaan, mikä tekee osaltaan ymmärrettäväksi, että tutkittavani korostavat kehityksen mukana pysymistä. Toisaalta Suopajärven tutkimuksesta on aikaa vain kuusi vuotta, ja hänenkin tutkittavansa olivat käyttäneet kännykkää jo pitkään, pääsääntöisesti yli vuosikymmenen ajan, joten voisi luulla, että kännykän tuoma turvallisuus oli myös heille suhteellisen arkipäiväinen asia. Silti turvallisuus nousi esiin selvästi enemmän kuin omassa tutkimuksessani.

Kotoistamisen neljänteen vaiheeseen kuuluu uusien esineiden omistajuuden ja esineisiin liittyvän pätevyyden tuominen näkyväksi (Hynes & Rommes 2006, 128). Lähes kaikki tutkittavani ovat suositelleet mobiililaitteita jollekulle, mikä on mielestäni melko vahva omistajuuden ilmaisu. Se, että tutkittava suosittelee jotakin mobiililaitetta, osoittaa suosittelun kohteelle, että tutkittava on

tyytyväinen laitteen toimintaan ja kokee sen käytön ainakin suhteellisen helpoksi ja hyödylliseksi. Lisäksi valtaosa tutkittavistani arvioi teknologiset taitonsa keskimääräistä paremmiksi tai vähintään keskitasolle, mikä on vahva pätevyyteen liittyvä viesti.

7.2 Mobiililaitteiden kotoistaminen, ikäihmiset ja yhteiskunta

Tutkimukseeni osallistuneet suomalaiset ikäihmiset ovat kotoistaneet mobiililaitteensa oman arkensa kannalta varsin toimivasti, mutta jos ikäryhmää ajatellaan laajemmin, tilanne on todennäköisesti monelta osin erilainen. Kuten olen todennut, tutkittavani edustavat aktiivisia ja osallistuvia ikäihmisiä, eikä heidän toiminnastaan tehtyjä havaintoja voi yleistää suoraan koko ikäryhmää koskeviksi, sillä ryhmään kuuluu myös ihmisiä, joiden arkea varjostavat esimerkiksi erilaiset osattomuuden kokemukset. Suomessa on todennäköisesti paljon ikäihmisiä, jotka ovat yrittäneet kotoistaa mobiililaitteita, mutta ponnisteluista huolimatta laitteet ovat jääneet etäisiksi ja/tai vähäiseen käyttöön. Yhden esimerkin tällaisesta ponnistelusta ja sitä seuranneesta jonkinlaisesta turhautumisesta tarjoaa tutkielman alussa lainaamani mielipidekirjoitus.

Mobiililaitteen kotoistaminen on monimutkainen prosessi, johon vaikuttavat esimerkiksi mobiililaitteiden edeltäjiin liittyvät kokemukset, kotoistajan taloudellinen tilanne sekä sosiaaliset verkostot. Yksi syy siihen, että tutkittavani ovat onnistuneet kotoistamisessa hyvin, liittyy nähdäkseni juuri sosiaalisiin verkostoihin. Valtaosalla tutkittavistani on läheisiä – esimerkiksi perheenjäseniä – joilta he voivat pyytää apua laitteiden käyttöön. Niillä tutkittavilla, joilla tällaista mahdollisuutta ei ole, on kuitenkin tuttavilla, verkostoja auttaviin yhdistyksiin ja/tai hyödyllisiä sosiaalisen median kontakteja. Jos mietitään ikäihmistä, jolla ei ole juuri lainkaan sosiaalisia verkostoja, ja joka ei ole osallisena esimerkiksi kolmannen sektorin toiminnassa, mobiililaitteiden kotoistaminen tapahtuu pitkälti yksin ja on siten varmasti paljon hankalampaa.

Vaikka tutkittavani eivät edusta kaikkia suomalaisia ikäihmisiä, heidän tapansa kotoistaa mobiililaitteita tekevät näkyväksi näiden laitteiden keskeiseksi muodostunutta roolia suomalaisessa yhteiskunnassa erityisesti arkisten toimintojen tasolla. Yhteiskunnan digitalisoituminen on johtanut Suomessakin siihen, että mobiililaitteista on tullut paitsi merkittävästi jokapäiväistä elämää helpottavia esineitä myös yhteiskuntaan osallistumisen tai siinä mukana pysymisen edellytyksiä. Kun arkiaskareiden ohella myös erilaisten virallisten asioiden hoitaminen käy sujuvammin tai jopa on mahdollista ainoastaan mobiililaitteilla, elämä ilman näitä

laitteita muuttuu hiljalleen yhä hankalammaksi. Ilman mobiililaitteita voi toki edelleen elää – ja elo voi olla stressitöntä ja hetkessä läsnäolevaa – mutta monessa asiassa pääsee nykyisin helpommalla, mikäli omistaa mobiililaitteen.⁴³

Se, että tutkittavat omistavat useita mobiililaitteita, joista jokaisella on vakiintuneita käyttötapoja, kertoo osaltaan näiden laitteiden rakenteellisesta kotoistumisesta yhteiskuntaan. Kun lukuisat arkiset toiminnot aina pitkien tekstien kirjoittamisesta kauppalistan suunnitteluun onnistuvat digitaalisessa ympäristössä, on luonnollista, että ne hoidetaan laitteilla, joilla ne on kätevintä tehdä. Älypuhelimella voi periaatteessa kirjoittaa kirjan tai katsoa täyspitkän elokuvan, mutta käyttöliittymät eivät ole kovin tarkoituksenmukaisia. Jotta vältetään edellä kuvatun kaltainen mielettömyys, voidaan pitää ainakin jollain tavoin perusteltuna, että 2020-luvun suomalainen omistaa useita laitteita, joissa on erilaisia ominaisuuksia, kuten eri kokoisia ja tarkkuisia näyttöjä.

Toisaalta tutkimani ikäryhmän edustajat avaavat problematisoivaa tulokulmaa 2020-luvun kulutuskulttuuriin ja sen tuottamaan elektroniikkajätteeseen, jotka kietoutuvat läheisesti maailmanlaajuiseen ilmastokriisiin. Toisin kuin joillekin nuoremmille kuluttajille, tutkittavilleni ei ole tärkeää juosta uusien mallien ja entistä parempien näyttöjen perässä, vaan he tyytyvät jo omistamiinsa laitteisiin ja kotoistavat niitä omaan arkeensa ja elinympäristöönsä sopiviksi. Tutkittavien suhtautuminen mobiililaitteisiin kestohyödykkeinä haastaa kysymään ja pohtimaan tarvitseeko yksittäinen ihminen todella älypuhelimien, tietokoneen, tabletin ja ehkäpä vielä älykellon tai älysormuksen – ja eritoten, onko näitä laitteita tarpeen vaihtaa tämän tästä, kuten laitteiden mainonta meille vakuuttaa.

Tavat, joilla tutkittavani sovittavat mobiililaitteita liikkueensa julkisissa tiloissa, havainnollistavat, kuinka paljon mobiililaitteisiin liittyvät normit ovat muuttuneet viime vuosikymmenien kuluessa. Tutkimani ikäihmiset käyttävät mobiililaitteita harkiten ja pyrkien minimoimaan niiden aiheuttamia häiriöitä. Ristiriita suhteessa esimerkiksi nuoriin, jotka ovat syntyneet vaikkapa vuosituhatien vaihteessa, on suuri. Nykynuorille puhelimen näkyminen ja kuuluminen julkisessa tilassa on itsestään selvä asia, ja tämä heijastuu heidän usein yksityisen ja julkisen rajoista piittaamattomissa tavoissaan käyttää puhelinta. Se, että yksityisessä ja julkisessa tilassa vallitsevat

⁴³ Taloussanomat uutisoi syksyllä 2019, että verkkopankin käyttö ei enää onnistu kaikissa pankeissa ilman puhelinta. Osa pankeista tarjoaa puhelittomille tunnuslukulaitteita, mutta kaikilla ei ole tällaista palvelua. Taloussanomat 16.9.2019: 'Verkkopankkiin ilman puhelinta? Ei onnistu enää joka pankilla'. <https://www.is.fi/taloussanomat/art-2000006240114.html>

ikäihmisten mielestä edelleen eri käyttäytymisnormit koskien mobiililaitteita, nousi selvästi esiin muun muassa heidän puhuessaan älypuhelimien käytöstä teattereissa, konserteissa ja ravintoloissa.

Yleisemmin puhuen mobiililaitteilla on 2020-luvun Suomessa jo niin keskeinen asema, että ne näkyvät ja kuuluvat myös sellaisissa tiloissa, joissa niiden läsnäolo saattaa häiritä ainakin osaa ihmisistä. Laitteiden käyttöön on toki kehittynyt jonkinlaisia rajoituksia, mutta esimerkiksi esitysten kuvaaminen älypuhelimella on yleistä, mikä tarkoittaa, että älypuhelin tunkeutuu uudella tavalla esitysten hetkiin ja tiloihin. Toisin sanoen neuvottelu niistä sosiaalisista normeista, jotka koskevat mobiililaitteiden sovittamista yhteisesti jaettuihin julkisiin ja puolijulkisiin tiloihin, on tätä kirjoittaessa yhä meneillään.

Otan esiin vielä yhden ikäihmisten mobiililaitteiden kotoistamisen tapoihin liittyvän havainnon, joka on mielestäni merkittävä yhteiskunnalliselta kannalta – nimittäin tutkittavieni puheessa esiin nousseen kohtuullisen käytön korostamisen. Kuten luvussa 6.3 totesin, tutkittavat ottavat laitteistaan irti hyötyjä, kuten viihdettä ja helppoa yhteydenpitoa, mutta saattavat myös korostaa, että laitteet eivät määrittele heidän arkensa kulkua, vaan niiden käyttö on kohtuullista. Kun tätä kohtuullisen käytön puhetta peilaa tutkittavien ilmoittamiin, mielestäni varsin maltillisiin käyttömääriin, puhe tuntuu jopa hieman liioitellulta. Tutkittavilla on nähdäkseni selvästi tarve osoittaa ero itsensä ja niiden muiden välillä, jotka käyttävät laitteita epäterveellä tavalla. Eron tekeminen nostaa esiin, että vaikka mobiililaitteiden asema yhteiskunnassamme on vankka, laitteisiin liittyy samaan aikaan myös laajalti tunnistettu haittapuoli eli liikakäyttö.

Erytisesti älypuhelimien liiallinen käyttö on noussut viime vuosina myös median kiinnostuksen kohteeksi. Kun yhdessä uutisessa kerrotaan, että ongelmakäyttö voi aiheuttaa jopa rytmihäiriöitä⁴⁴, toisessa puhutaan lapsen rajusta puhelinriippuvuudesta⁴⁵ ja kolmannessa käytetään termiä kansantauti⁴⁶, ei ole ihme, jos koemme tarvetta korostaa oman älypuhelimien käyttömme kohtuullisuutta. Uutiset maalaavat kuvan kasvavasta uhasta, joka on syytä tiedostaa ja pitää mielessä, jotta ei ajaudu ongelmallisen käytön piiriin. Tältä osin mobiililaitteisiin ja niiden

⁴⁴ Yle Uutiset 2.3.2016: 'Älypuhelin koukuttaa monista syistä – Ongelmallinen käyttö voi aiheuttaa jopa rytmihäiriöitä'. <https://yle.fi/uutiset/3-8711544>

⁴⁵ Yle Uutiset 11.11.2019: 'Tuukan, 11, älypuhelinriippuvuus johti kiireelliseen sijoitukseen – uhkaili satuttavansa itseään, jos ei saisi puhelinta takaisin'. <https://yle.fi/uutiset/3-11058527>

⁴⁶ Helsingin Sanomat 16.6.2018: 'Kännykkäriippuvuus on jo kansantauti, sanoo somea tutkiva sosiaalipsykologi – Näillä kahdeksalla helpolla vinkillä voit hallita puhelimen käyttöä kesälomalla'. <https://www.hs.fi/teknologia/art-2000005721369.html>

käyttöä koskeviin normeihin sisältyykin mielestäni huomattava ristiriita. Jos 2020-luvun suomalainen haluaa osoittaa olevansa mukana yhteiskunnan kehityksessä, hänen tulisi omistaa vähintään yksi, mielellään useita mobiililaitteita, ja käyttää niitä taitavasti ja monipuolisesti, mutta ei käyttää niitä liikaa. Laitteista pitäisi ottaa irti hyöty, kuten kätevä viestittely tai mahdollisuus tehdä töitä missä ja milloin vain, mutta samalla tulisi pitää tarkka huoli siitä, että laitteet eivät häiritse kasvokkaista vuorovaikutusta tai työsähköpostit varasta huomiota illallispöydässä.

7.3 Työn arviointi

Koronaviruspandemian aikaan sijoittunut graduprosessini sujui mielestäni hyvin. Etenin työskentelyssä määrätietoisesti ja pyrin välttämään kirjoittamisessa pidempiä taukoja, jotta kirjoittamisen aloittamiseen ei muodostuisi kynnyksiä. Suurin yllätys oli litteroinnin työläys. Osasin odottaa, että haastattelujen litterointi vie aikaa, mutta en arvannut, että tekisin sitä noin kahden kuukauden ajan. Olin ajatellut, että litteroisin haastattelut mahdollisimman pian niiden tekemisen jälkeen ja aivan viimeistään ennen seuraavaa haastattelua, mutta kesäkuussa 2021 haastatteluja oli niin tiuhaan, että jäin litteroinnissa jälkeen. Jälkeenpäin ajatellen olisi kannattanut sopia haastattelut väljemmin, jotta olisin ehtinyt purkaa nauhat silloin, kun ne olivat tuoreessa muistissa. Lisäksi olisi ollut järkevää kirjoittaa gradutekstiä edes vähän myös niinä kuukausina, joina keskityin pääasiassa haastatteluihin ja litterointiin. Näin tekstin aihepiiri olisi pysynyt paremmin mielessä ja palaaminen tekstin pariin olisi sujunut helpommin.

Toinen yllättävä asia oli, että pelkäsin kovasti ”turhan” tekstin kirjoittamista. Jos tulin tuottaneeksi jotain, mikä ei päätynyt lopulliseen tekstiin, surkuttelin nähtyä vaivaa ja hukattua aikaa, vaikka todellisuudessa nämä harhapolut olivat varmasti arvokkaita. Tämäkään tutkielma ei olisi todennäköisesti valmistunut, jos en olisi taivaltanut välillä väärään suuntaan ymmärtääkseni, mihin päin kannattaa kääntyä.

Graduprosessin varrella tein muutamia valintoja, joiden vaikutusta lopputulokseen on syytä avata hieman tarkemmin. Kuten johdantoluvussa kerroin, tein suunnitteluvaiheessa valinnan domestikaatioteorian ja teknologian hyväksymismallin välillä. Olen tyytyväinen, että päädyin domestikaatioteoriaan, sillä se on paljon lähempänä sitä näkökulmaa, josta halusin aiheita lähestyä, mutta yhtä lailla lähestyminen teknologian hyväksymismallin kautta olisi voinut tuottaa kiinnostavia tuloksia. Kun valitsin domestikaatioteorian, hyväksyin sen lähtökohdan, että

haastateltavat kertovat kokemuksistaan subjektiivisesti, mikä ei ole täysin ongelmatonta.⁴⁷ Erityisen paljon pohdin subjektiivisten arvioiden paikkansapitävyyttä silloin, kun kysyin haastateltavilta, kuinka paljon he viettävät aikaa laitteiden parissa päivätasolla. Valtaosa ei ollut tarkkaillut käyttömääriään, ja arvioiden antaminen tuntui olevan vaikeaa, joten kerrotut käyttömäärät ovat suuntaa-antavia. Kun tutkimus oli suunnitteluvaiheessa, harkitsin, että käyttömääriä voisi selvittää myös muilla tavoin, kuten mobiililaitteisiin asennettavilla käyttöä mittaavilla sovelluksilla. Luovuin kuitenkin tästä ideasta, sillä tällaisten sovellusten keräämän datan käyttöön liittyy olennaisia yksityisyyttä koskevia ongelmia.

Toinen valinta, joka vaikutti merkittävästi tutkimukseni muotoutumiseen, liittyy haastateltavien etsintään. Kun päätin etsiä haastateltavia senioriyhdistyksistä ja edellyttää vähintään yhden mobiililaitteen omistamista, tulin samalla aiheuttaakseni sen, että tutkimukseen valikoituneet ovat todennäköisesti keskimääräistä aktiivisempia ikäihmisiä, jolle mobiililaitteet ovat jo valmiiksi melko kiinteä osa elämää. Näin ollen tutkimukseni tulokset, kuten edellä olen pohtinut, eivät edusta koko ikäihmisten joukkoa vaan piirtävät kuvaa tietynlaisten, suhteellisen aktiivisten ja osallistuvien ikäihmisten todellisuudesta. Tutkittavien joukosta olisi saanut moninaisemman esimerkiksi etsimällä haastateltavia myös palvelutaloista ja hoivakodeista, mutta tällainen lähestymistapa tuntui tutkielman laajuus huomioon ottaen työläältä. Lisäksi on myönnettävä, että jännitin jonkin verran ikäihmisten haastattelemista, koska minulla ei ollut siitä aiempaa kokemusta, joten oli helppoa aloittaa hieman nuoremmista, itsenäisesti asuvista ikäihmisistä. Toisaalta tutkittavien joukon homogeenisuus oli etu erityisesti analyysivaiheessa. Yhdeksän haastattelun aineistosta nousi paljon sekä kiinnostavia yksityiskohtia että toistuvia puhetapoja, mutta ilmenneet poikkeukset eivät tehneet aineistosta hallitsematonta.

Toinen rajaus, jolla vaikutin olennaisesti tutkittavien joukon muodostumiseen oli ikärajan asettaminen 70 vuoteen. Kuten luvussa 5.2 valotin, ikäraja on keinotekoinen, sillä tietyn ikärajan ylittäminen tai alittaminen ei kerro ihmisestä lopulta paljoakaan. Kun haastattelin erästä tutkimukseen valikoitunutta henkilöä, kuulin, että senioriyhdistyksessä on eräs toinen henkilö, joka olisi mielellään osallistunut tutkimukseen, mutta ei täyttänyt vaadittua ikärajaa. Kun kuulin tämän, päätin joustaa keinotekoisesta ikärajustani ja lähestyin henkilöä sähköpostitse, mutta en tavoittanut häntä. Jos olisin asettanut ikärajaksi 75 tai 80 vuotta, olisin todennäköisesti tavoittanut

⁴⁷ Toisaalta tutkittavilta saatava tieto olisi ollut yhtä lailla subjektiivista myös teknologian hyväksymismallia sovellettaessa, eli piirre ei liity vain domestikaatioteoriaan.

osin erilaisen joukon, mutta on mahdotonta sanoa, miten joukon erilaisuus olisi näkynyt tutkimuksen tuloksissa.

7.4 Jatkotutkimuksen aiheita

Toistettakoon vielä kertaalleen, että tämä tutkimus on avannut erityisesti aktiivisten ja itsenäisesti asuvien ikäihmisten mobiililaitteiden kotoistamisen tapoja. Jos aihetta halutaan tutkia lisää, voisi olla hedelmällistä kohdentaa huomio esimerkiksi sellaisiin ikäihmisiin, jotka asuvat palvelutalossa tai hoivakodissa. Miten mobiililaitteet ovat läsnä tällaisten ikäihmisten elämässä? Mikäli laitteita käytetään hoivakodeissa osana viriketoimintaa⁴⁸, millaisia hyötyjä laitteet tarjoavat, ja mitä ikäihmiset niistä ajattelevat? Entä millaisia tapoja ja toistuvia rutiineja laitteiden ympärille rakentuu tällaisissa asumismuodoissa?

Monien aiempien tutkimusten tapaan omassa tutkimuksessanikin kävi ilmi, että osa ikäihmisistä vastustaa mobiililaitteita tai vähintäänkin suhtautuu niihin hyvin epäilevästi. Tätä ilmiötä olisi syytä tutkia tarkemmin. Jos vastustusta aiheuttavat tekijät tunnettaisiin paremmin, niihin voitaisiin puuttua, ja tätä kautta tukea ikäihmisten arkea digitalisoituvassa yhteiskunnassa. Toisaalta olisi syytä pohtia myös sitä, missä määrin kansalaisilta voidaan ylipäätään edellyttää mobiililaitteiden omistamista ja niiden käytön taitamista.

Yksi tutkimuksessani esiin noussut seikka, johon olisi kiinnostavaa syventyä tarkemmin, koskee tukiverkkojen merkitystä viestintä- ja mediateknisten laitteiden kotoistamisessa. Moni tutkittavani sai tarvittaessa apua laitteiden käyttöön omalta perheeltä eli käytännössä lapsilta tai lapsenlapsilta. Tähän liittyen jäin pohtimaan, miten osapuolet kokevat tällaisen sukupolvien välisen avun sekä toisaalta, kuinka suuri merkitys avulla on kyseisten laitteiden kotoistamisen kannalta. Asiaa voisi selvittää esimerkiksi haastattelemalla sekä sellaisia ikäihmisiä, joilla on perheen muodostama tukiverkko, että sellaisia, jotka kotoistavat laitteita vailla tiivistä tukiverkkoa. Lisäksi olisi kiinnostavaa tietää, millaisia kokemuksia ikäihmisillä on heille suunnatuista digikursseista, joita järjestään esimerkiksi kansalaisopistoissa. Miten tällaiset kurssit tukevat ikäihmisiä laitteiden kotoistamisen eri vaiheissa ja koko kotoistamisprosessissa? Miten

⁴⁸ Yle Uutiset 23.8.2017: 'Hoivakoti hankki jättitabletin – 89-vuotias Johan rohkaisee muitakin kokeilemaan: "Jos ei heti onnistu, 165:s kerta onnistuu!"'. <https://yle.fi/uutiset/3-9788354>

kurseja voitaisiin kehittää niin, että ne vastaisivat entistä paremmin haasteisiin, joita ikäihmiset kohtaavat sovittaessaan nykyisiä älyteknologioita osaksi arkeaan?

LÄHTEET

Tutkimuskirjallisuus

Agar, Jon (2003) *Constant Touch: A Global History of the Mobile Phone*. Cambridge: Icon.

Atkinson, Paul (2005) Man in a Briefcase: The Social Construction of the Laptop Computer and the Emergence of a Type Form. *Journal of Design History* 18(2): 191–205.

Berker, Thomas, Hartmann, Maren, Punie, Yves & Ward, Katie J. (toim.) (2006) *Domestication of Media and Technology*. Maidenhead: Open University Press.

Bolin, Göran (2010) Domesticating the Mobile in Estonia. *New Media and Society* 12(1): 55–73.

Brummett, Barry (2019) *Techniques of Close Reading*. Second edition. Los Angeles, CA: Sage Publications.

Campbell-Kelly, Martin & Aspray, William (2004) *Computer: A History of the Information Machine*. Second edition. Boulder, Colorado: Westview Press.

Conci, Mario, Pianesi, Fabio & Zancanaro, Massimo (n.d.) Useful, Social and Enjoyable: Mobile Phone Adoption by Older People. Teoksessa Gross, Tom, Gulliksen, Jan, Kotzé, Paula, Oestreicher, Lars, Palanque, Philippe, Prates, Raquel Oliveira & Winckler, Marco (toim.) *Human-Computer Interaction – INTERACT 2009*. Berlin: Springer, 63–76.

de Reuver, Mark, Nikou, Shahrokh & Bouwman Harry (2016) Domestication of Smartphones and Mobile Applications: A Quantitative Mixed-Method Study. *Mobile Media & Communication* 4(3): 347–370.

Erkkilä, Johanna (2015) *Ikäihmiset tietoteknisinä vasta-alkajina*. Tampereen yliopisto: Human-Technology Interaction -maisteriohjelman pro gradu -tutkielma.

Eskola, Jari (2007) 6–8? (Teema)haastattelututkimuksen toteuttamisesta. Teoksessa Viinamäki, Leena & Saari, Erkki (toim.) *Polkuja soveltavaan yhteiskuntatieteelliseen tutkimukseen*. Helsinki: Tammi, 32–46.

Eskola, Jari & Vastamäki, Jaana (2015) Teemahaastattelu: Opit ja opetukset. Teoksessa Valli, Raine & Aaltola, Juhani (toim.) *Ikkunoita tutkimusmetodeihin. 1, Metodien valinta ja aineistonkeruu: virikkeitä aloittelevalle tutkijalle*. Neljäs painos. Jyväskylä: PS-kustannus, 27–44.

- Fernández-Ardèvol, Mireia & Prieto, Lidia Arroyo (2012) Mobile Telephony and Older People: Exploring Use and Rejection. *Interactions: Studies in Communication & Culture* 3(1): 9–24.
- Fernández-Ardèvol, Mireia & Rosales, Andrea (2016) Beyond WhatsApp: Older People and Smartphones. *Revista Română de comunicare și relații publice* 18(1): 27–47.
- Fernández-Ardèvol, Mireia & Rosales, Andrea (2018) Older people, Smartphones and WhatsApp. Teoksessa Vincent, Jane & Haddon, Leslie (toim.) *Smartphone Cultures*. London: Routledge, 55–68.
- Fischer, Claude S. (1992) *America Calling: A Social History of the Telephone to 1940*. Berkeley: University of California Press.
- Haddon, Leslie (2003) Domestication and Mobile Telephony. Teoksessa Katz, James E. (toim.) *Machines that Become Us: The Social Context of Personal Communication Technology*. New Brunswick, NJ.: Transaction Publishers, 43–55.
- Haddon, Leslie (2006) Empirical Studies Using the Domestication Framework. Teoksessa Berker, Thomas, Hartmann, Maren, Punie, Yves & Ward, Katie J. (toim.) *Domestication of Media and Technology*. Maidenhead: Open University Press, 103–122.
- Haddon, Leslie (2011) Domestication Analysis, Objects of Study, and the Centrality of Technologies in Everyday Life. *Canadian Journal of Communication* 36(2): 311–324.
- Haddon, Leslie (2018) Domestication and Social Constraints on ICT Use: Children’s Engagement with Smartphones. Teoksessa Vincent, Jane & Haddon, Leslie (toim.) *Smartphone Cultures*. London: Routledge, 71–82.
- Haddon, Leslie (2020) The Domestication of Touchscreen Technologies in Families with Young Children. Teoksessa Green, Lelia, Holloway, Donell, Stevenson, Kylie, Leaver, Tama & Haddon, Leslie (toim.) *The Routledge Companion to Digital Media and Children*. Milton: Taylor and Francis, 87–95.
- Hartmann, Maren (2006) The Triple Articulation of ICTs. Media as Technological Objects, Symbolic Environments and Individual Texts. Teoksessa Berker, Thomas, Hartmann, Maren, Punie, Yves & Ward, Katie J. (toim.) *Domestication of Media and Technology*. Maidenhead: Open University Press, 80–102.

- Hartmann, Maren (2013) From Domestication to Mediated Mobilism. *Mobile Media & Communication* 1(1): 42–49.
- Hartmann, Maren (2020) (The Domestication of) Nordic Domestication? *Nordic Journal of Media Studies* 2(1): 47–57.
- Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena (2015) *Tutkimushaastattelu: Teemahaastattelun teoria ja käytäntö*. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press.
- Hynes, Deirdre & Rommes, Els (2006) 'Fitting the Internet into our Lives': IT Courses for Disadvantaged Users. Teoksessa Berker, Thomas, Hartmann, Maren, Punie, Yves & Ward, Katie J. (toim.) *Domestication of Media and Technology*. Maidenhead: Open University Press, 125–144.
- Immonen, Kari (2002) *Sillat sielujen ja ihmismietteen: Suomalaisen puhelimen kulttuurihistoriaa keskusneideistä tekstiviesteihin*. Helsinki: Edita.
- Kettunen, Niko & Pauku, Timo (2014) *Kännykkä. Lyhyt historia*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kopomaa, Timo (2000) *Kännykkäyhteiskunnan synty: Tihentyvä arki, tiivistyvä kaupunki*. Helsinki: Gaudeamus.
- Korpela, Viivi & Pajula, Laura (2020) *Opetuksen vaikutus ikäihmisten älylaitteiden käyttöön ja teknologian hyväksyntään*. Jyväskylän yliopisto: Tietotekniikan ja kognitiotieteen pro gradu -tutkielma.
- Kurniawan, Sri (2008) Older People and Mobile Phones: A Multi-Method Investigation. *International Journal of Human-Computer Studies* 66(12): 889–901.
- Lacohée, Hazel, Wakeford, Nina & Pearson, Ian (2003) A Social History of the Mobile Telephone with a View of its Future. *BT Technology Journal* 21(3): 203–211.
- Legris, Paul, Ingham, John & Collerette, Pierre (2003) Why Do People Use Information Technology? A Critical Review of the Technology Acceptance Model. *Information & Management* 40(3): 191–204.
- Lehtonen, Turo-Kimmo (2003) The Domestication of New Technologies as a Set of Trials. *Journal of Consumer Culture* 3(3): 363–385.

Leppänen, Timo (2016) *Merkilliset nimet: Tarinoita yritysten ja tuotteiden nimistä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Lim, Sun Sun (2006) From Cultural to Information Revolution. ICT Domestication by Middle-Class Chinese Families. Teoksessa Berker, Thomas, Hartmann, Maren, Punie, Yves & Ward, Katie J. (toim.) *Domestication of Media and Technology*. Maidenhead: Open University Press, 185–204.

Ling, Rich & Haddon, Leslie (2003) Mobile Telephony, Mobility, and the Coordination of Everyday Life. Teoksessa Katz, James E. (toim.) *Machines that Become Us: The Social Context of Personal Communication Technology*. New Brunswick, NJ.: Transaction Publishers, 245–265.

Morley, David (2006) What's 'Home' Got to Do with It? Contradictory Dynamics in the Domestication of Technology and the Dislocation of Domesticity. Teoksessa Berker, Thomas, Hartmann, Maren, Punie, Yves & Ward, Katie J. (toim.) *Domestication of Media and Technology*. Maidenhead: Open University Press, 21–39.

Oksman, Virpi (2006) Young People and Seniors in Finnish 'Mobile Information Society'. *Journal of Interactive Media in Education* 2006(02): 1–21.

Orimo, Hajime, Ito, Hideki, Suzuki, Takao, Araki, Atsushi, Hosoi, Takayuki & Sawabe, Motoji (2006) Reviewing the Definition of 'Elderly'. *Geriatrics & Gerontology International*. 6(3): 149–158.

Pantzar, Mika (1996) *Kuinka teknologia kesytetään: Kulutuksen tieteestä kulutuksen taiteeseen*. Helsinki: Tammi.

Parviainen, Olli-Poika (2016) *Digitaalinen pelaaminen ikäihmisten elämässä*. Tampereen yliopisto: Informaatiotutkimuksen ja interaktiivisen median pro gradu -tutkielma.

Peteri, Virve (2006) *Mediaksi kotiin. Tutkimus teknologioiden kotouttamisesta*. Akateeminen väitöskirja (sosiologia). Acta Electronica Universitatis Tamperensis 582.

Pierson, Jo (2006) Domestication at Work in Small Businesses. Teoksessa Berker, Thomas, Hartmann, Maren, Punie, Yves & Ward, Katie J. (toim.) *Domestication of Media and Technology*. Maidenhead: Open University Press, 205–226.

Pöysä, Jyrki (2010) Lähiluku vaeltavana käsitteenä ja tieteidenvälisenä metodina. Teoksessa Pöysä, Jyrki, Järviluoma, Helmi & Vakimo, Sinikka (toim.) *Vaeltavat metodit*. Joensuu: Suomen kansantietouden tutkijain seura, 331–360.

- Ridell, Seija (1994) Olohuoneen viestintäpolitiikkaa. *Tiedotustutkimus* 1(17): 57–59.
- Ruusuvuori, Johanna & Nikander, Pirjo (2017) Haastatteluaineiston litterointi. Teoksessa Hyvärinen, Matti, Nikander, Pirjo & Ruusuvuori, Johanna (toim.) *Tutkimushaastattelun käsikirja*. Tampere: Vastapaino, 427–442.
- Saariketo, Minna (2020) *Kuvitelmia toimijuudesta koodin maisemissa*. Akateeminen väitöskirja (mediatutkimus). Tampereen yliopiston väitöskirjat 241.
- Saarikoski, Petri (2004) *Koneen lumo: Mikrotietokoneharrastus Suomessa 1970-luvulta 1990-luvun puoliväliin*. Akateeminen väitöskirja (kulttuurihistoria). Jyväskylän yliopisto: Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja 83.
- Saarikoski, Petri (2007) Toimisto matkalaukussa: Kannettava tietokone vapauden ja liikkuvuuden symbolina. *Tekniikan Waiheita* 25(2): 21–36.
- Silverstone, Roger (2006) Domesticating Domestication. Reflections on the Life of a Concept. Teoksessa Berker, Thomas, Hartmann, Maren, Punie, Yves & Ward, Katie J. (toim.) *Domestication of Media and Technology*. Maidenhead: Open University Press, 229–248.
- Silverstone, Roger, Hirsch, Eric & Morley, David (1992) Information and Communication Technologies and the Moral Economy of the Household. Teoksessa Silverstone, Roger & Hirsch, Eric (toim.) *Consuming Technologies: Media and Information in Domestic Spaces*. London: Routledge, 15–31.
- Suominen, Jaakko (2000) *Sähköaivo sinuiksi, tietokone tutuksi: Tietotekniikan kulttuurihistoriaa*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Suominen, Jaakko (2003) *Koneen kokemus: Tietoteknistyvä kulttuuri modernisoituvassa Suomessa 1920-luvulta 1970-luvulle*. Tampere: Vastapaino.
- Suopajarvi, Tiina (2015) Past Experiences, Current Practices and Future Design: Ethnographic Study of Aging Adults' Everyday ICT Practices — And how It Could Benefit Public Ubiquitous Computing Design. *Technological Forecasting & Social Change* 93 (Science, Technology and the “Grand Challenge” of Ageing): 112–123.
- Talsi, Noora (2014) *Kodin koneet: Teknologioiden kotouttaminen, käyttö ja vastustus*. Akateeminen väitöskirja (sosiologia) Dissertations in Social Sciences and Business Studies No 75.

Townsend, Anthony M. (2000) Life in the Real-Time City: Mobile Telephones and Urban Metabolism. *The Journal of Urban Technology* 7(2): 85–104.

Tsai, Hsin-yi Sandy, Shillair, Ruth & Cotten, Shelia R. (2017) Social Support and “Playing Around”: An Examination of How Older Adults Acquire Digital Literacy With Tablet Computers. *Journal of Applied Gerontology* 36(1): 29–55.

Tuomi, Jouni & Saarijärvi, Anneli (2018) *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Uudistettu laitos. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Muut lähteet

Digibarometri (2021) Vuosikymmen verkkokauppaa ja alustataloutta.

<https://www.etla.fi/julkaisut/digibarometri-2021-vuosikymmen-verkkokauppaa-ja-alustataloutta/>

Viitattu 17.12.2021.

Laki ikääntyneen väestön toimintakyvyn tukemisesta sekä iäkkäiden sosiaali- ja terveyspalveluista 2012/980. Annettu 28.12.2012. Saatavilla sähköisesti osoitteessa

<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2012/20120980#L5P28>

Sitra (2020) *Megatrendit 2020*. Sitran selvityksiä 162.

<https://media.sitra.fi/2019/12/15143428/megatrendit-2020.pdf> Viitattu 16.12.2021.

Suomen tilastollinen vuosikirja (2000) Helsinki: Tilastokeskus.

Telecom Finland Oy (1998) *Etikettikirja matkapuhelimen käyttäjälle*.

Tilastokeskus (2007) Sentraalisantroista kännykkäkansaan – televiestinnän historia Suomessa tilastojen valossa. <https://www.stat.fi/tup/suomi90/syyskuu.html> Viitattu 19.2.2021.

Tilastokeskus (2018a) Liitetaulukko 1. Väestö ikäryhmittäin koko maa 1900–2070 (vuodet 2020–2070: ennuste) Korjattu 18.12.2018. https://www.stat.fi/til/vaenn/2018/vaenn_2018_2018-11-16_tau_001_fi.html Viitattu 17.12.2021

Tilastokeskus (2018b) Liitekuvio 14. Tietotekniikka kotitalouksissa 2/2000–11/2018 (15–74-vuotiaiden kohdehenkilöiden taloudet).

https://www.stat.fi/til/kbar/2018/12/kbar_2018_12_2018-12-27_kuv_014_fi.html Viitattu 6.4.2021.

Tilastokeskus (2020a) Liitetaulukko 13. Matkapuhelimen käyttö ja internetin käyttö televisiolla 2020, %-osuus väestöstä. https://www.stat.fi/til/sutivi/2020/sutivi_2020_2020-11-10_tau_013_fi.html Viitattu 20.4.2021.

Tilastokeskus (2020b) Liitetaulukko 16. Internetiin liitettyjen laitteiden ja järjestelmien käyttö 2020, %-osuus väestöstä. https://www.stat.fi/til/sutivi/2020/sutivi_2020_2020-11-10_tau_016_fi.html Viitattu 20.4.2021.

Tilastokeskus (2020c) Liitetaulukko 2. Kotitaloudessa kannettava tietokone 2020, %-osuus talouksista. https://www.stat.fi/til/sutivi/2020/sutivi_2020_2020-11-10_tau_002_fi.html Viitattu 13.10.2021.

Tilastokeskus (2020d) Liitetaulukko 4. Kotitaloudessa tablettitietokone 2020, %-osuus talouksista. https://www.stat.fi/til/sutivi/2020/sutivi_2020_2020-11-10_tau_004_fi.html Viitattu 13.10.2021.

Työntekijän eläkelaki 2006/395. Annettu 19.5.2006. Saatavilla sähköisesti osoitteessa <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2006/20060395#O2L3P11>

LIITE 1

Teemahaastattelurunko

Taustatiedot ja lämmittely

- Ikä
- Asuinpaikka
- Työssä/eläkkeellä
- Ammatti työuran aikana

- Muistatko, milloin perheeseesi hankittiin ensimmäistä kertaa lankapuhelin?
- Liittyykö lankapuhelimeen erityisiä muistoja? Millaisia?
- Millaisia muistoja liittyy ensimmäiseen omistamaasi kännykkään?
- Muistatko, milloin olet käyttänyt ensimmäistä kertaa tietokonetta? Missä?

Teema 1. Mobiililaitteet ja -sovellukset

- Mitä mobiililaitteita sinulla on käytössäsi?
- Millaisiin asioihin käytät mobiililaitteitasi? (pari tärkeintä käyttötarkoitusta per laite)
- Mitä laitetta käytät eniten? (jos useita)
- Ovatko laitteet omia vai kotitalouden yhteisiä?

- Mitä mobiilisovelluksia käytät säännöllisesti?
- Oletko itse ladannut sovelluksia? Jos olet, mitä?
- Onko joku muu ladannut laitteisiisi sovelluksia?
- Mitä verkkosivuja käytät laitteilla säännöllisesti?

Teema 2. Hankkiminen ja käytön aloittaminen

- Kerro viimeisimmän laitteen hankinnasta. Milloin ja miksi se hankittiin?
- Kenen aloitteesta laite hankittiin?
- Kerro laitteen käyttöönotosta.
- Mistä tai keneltä saat apua mobiililaitteiden käyttöön?
- Onko sinulla ollut ongelmia mobiililaitteen käytössä? Millaisia?
- Onko jokin laite jäänyt kokonaan käyttämättä? Mistä tämä kenties johtuu?

Teema 3. Mobiililaitteet kotona ja kodin ulkopuolella

- Missä säilytät mobiililaitteita?
- Onko laitteiden sijoittelussa kotona rajoituksia (esim. eivät kuulu makuuhuoneeseen, ei käytetä ruokapöydässä)?
- Jos lähdet kauppaan, kulttuurierintoon tms., mitä mobiililaitteita otat mukaan?
- Mihin tarkoituksiin käytät ko. laitetta julkisilla paikoilla?
- Mitä mieltä olet mobiililaitteiden käytöstä esimerkiksi bussissa tai ravintolassa?

- Onko olemassa tilanteita tai tiloja, joissa mobiililaitteiden käyttö ei ole mielestäsi sopivaa? Millaisia nämä tilat/tilanteet ovat?

Teema 4. Mobiililaitteet osana arjen rutiineja

- Jos mietit tavallista päivääsi, miten mobiililaitteet ovat siinä mukana?
- Käytätkö mobiililaitteita samalla kun teet jotain muuta (esim. äänikirjan kuuntelu siivotessa)? Jos kyllä, mitä?
- Oletko asettanut laitteiden käyttöön rajoituksia (esim. et käytä tietyn kellonajan jälkeen)?
- Miten ajankäyttösi on muuttunut mobiililaitteiden hankkimisen myötä?
- Seuraatko mobiililaitteiden parissa kuluvaan aikaan? Jos kyllä, kuinka paljon aikaa kuluu? Jos ei, osaatko arvioida per päivä?

Teema 5. Mobiililaitteiden merkitys ja teknologiataidot

- Kuinka tärkeinä pidät mobiililaitteita oman arkesi kannalta?
- Miltä tuntuisi, jos joutuisit luopumaan laitteesta x?
- Mitä seurauksia laitteesta luopumisesta voisi olla?
- Oletko suositellut mobiililaitteen hankkimista jollekulle? Kenelle ja mistä syystä?
- Miten Suomessa suhtaudutaan ikäihmisiin teknologian käyttäjinä?
- Miten arvioit teknologiataitojasi suhteessa ikätovereihin? Entä suhteessa nuorempiin? Vanhempiin?
- Oletko kohdannut teknologiataitoihisi liittyvää epäilyä tai vähättelyä?
- Onko laitteissasi jotain ahdistavia puolia? Millaisia?
- Aiotko hankkia / haaveiletko uusista mobiililaitteista? Mistä?